T.C.

Radyo ve Televizyon Üst Kurulu

ORTAK DENETİM SİSTEMİ ÇERÇEVESİNDE RTÜK'E GELEN İZLEYİCİ ŞİKÂYETLERİ VE ETKİSİ

UZMANLIK TEZİ

Merve YILDIRIM

ANKARA

HAZİRAN / 2017

T.C.

Radyo ve Televizyon Üst Kurulu

ORTAK DENETİM SİSTEMİ ÇERÇEVESİNDE RTÜK'E GELEN İZLEYİCİ ŞİKÂYETLERİ VE ETKİSİ

UZMANLIK TEZİ

Merve YILDIRIM

DANIŞMAN

ÜST KURUL UZMANI

Melike DİLER

ANKARA

HAZİRAN/2017

RADYO VE TELEVİZYON ÜST KURULU BAŞKANLIĞINA

Bu çalışma, Tez Değerlendirme Komisyonu tarafından oy birliği/oy çokluğu ile Uzmanlık Tezi olarak kabul edilmiştir.

Adı Soyadı İmza

Başkan:

Üye:

Üye:

Üye:

Üye:

ONAY

…/…/2017

Prof. Dr. İlhan YERLİKAYA

Üst Kurul Başkanı

TEZ TESLİM TUTANAĞI VE DOĞRULUK BEYANI

Radyo ve Televizyon Üst Kurulu Uzman Yardımcılığı Giriş ve Yeterlik Sınavları ile Uzmanlığa Atanma, Yetiştirilme, Görev, Yetki ve Çalışma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmeliğin 19 uncu maddesinin 4 üncü fıkrasına istinaden çıkartılan Radyo ve Televizyon Üst Kurulu Tez Hazırlama Yönergesi' ne uygun olarak hazırlamış olduğum uzmanlık tezi ilişikte sunulmuştur.

Bu uzmanlık tezindeki bütün bilgileri akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplayıp sunduğumu; ayrıca, bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi beyan ederim.

Bilgilerinizi ve gereğini arz ederim.

30.05.2017

Merve YILDIRIM Üst Kurul Uzman Yardımcısı

Uzmanlık Tezinin Adı: Ortak Denetim Sistemi Çerçevesinde RTÜK'e Gelen İzleyici Şikâyetleri ve Etkisi

EK:

1- Tez (2 Adet)

2- CD (1 Adet)

Tezi Teslim Alan

Daire Başkanı

.../…/2017

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER i

KISALTMALAR iv

GİRİŞ 1

BİRİNCİ BÖLÜM 4

BİREYSEL KODLARIN İNŞASI 4

1.1. BİREYSELLEŞME SÜRECİNE DIŞ DÜNYANIN ETKİLERİ 4

1.2. ETKEN OLANIN EDİLGEN OLARAK KABUL EDİLMESİ 6

1.3. İDEOLOJİ KURULUM SÜREÇLERİ İÇİNDE BİREYLERİN VE KİMLİKLERİN DURUMU 18

1.3.1. Mesaj Aygıtlarının İdeolojiyi Belirlemedeki Rolü: Althusser ve İdeoloji 18

1.3.2. Gramsci ve Hegemonya Yarışı İçinde Bireyin Rolü 23

1.3.3. Ortak Değerler Ve Kurulum Süreçlerinde Medya Ürünlerinin Rolü 30

1.3.3.1. Kültür Endüstrisi Ve Toplumsalın Dönüşümü 34

1.4. KAMUSAL META YA DA SADECE İNSAN 44

1.4.1. Kamusal Alanın Tarihsel Gelişimi 51

1.4.2. Toplumsal Alandaki Dönüşümün Özel Alana Etkileri 55

İKİNCİ BÖLÜM 68

DENETİM STRATEJİLERİ 68

2.1. DENETİM STRATEJİLERİ VE BİREY 68

2.2. GENEL OLARAK DENETİM KAVRAMI 68

2.2.1. Denetimin Kapsamı 71

2.3. DENETİM ÇEŞİTLERİ 73
2.3.1. İdari Denetim 73
2.3.1.1. İç Denetim 74
2.3.1.2. Dış Denetim 74
2.3.2. Siyasi Denetim 74
2.3.3. Kamuoyu Denetimi 75
2.3.4. Ombudsmanlık 76
2.3.5. Yargı Denetimi 78
2.3.6. Öz Denetim 79
2.3.8. Ortak Denetim Sistemi 81
2.3.8.1. Vatandaş Bildirim Sistemi 84
3. BÖLÜM 87
AMPİRİK BULGULARA GÖRE ORTAK DENETİM SİSTEMİNİN RTÜK UYGULAMALARINA ETKİSİ 87
3.1. İÇERİK DENETİMİ KRİTERLERİNE BAKIŞ 89
3.2. VATANDAŞ ŞİKÂYETLERİNİN RTÜK YAPTIRIMLARINA ETKİSİ 97
3.2.1. Araştırma Yöntemi 97
3.2.2. Toplumsal Stilin Tersyüz Olması: 'İşte Benim Stilim' Örneği 99
3.1.3. Uzman Raporlarında "İşte Benim Stilim" Programının İhlal İçeren Donelerinin Deşifresi 100
3.1.4. Uzman Değerlendirmesi ve Üst Kurulun Kanaatince Uygulanan Müeyyideler 107
3.2.3. Üst Kurul Kararlarında "İşte Benim Stilim" 111
SONUÇ VE ÖNERİLER 117
KAYNAKÇA 124
ÖZET 132

ABSTRACT 133
ÖZGEÇMİŞ 134

KISALTMALAR

A. g. e.: Adı geçen eser

BİMER: Başbakanlık İletişim Merkezi

Bkz.: Bakınız

C.: Cilt

CİMER: Cumhurbaşkanlığı İletişim Merkezi

Der.: Derleyen

Ed.: Editör

Fr.: Fransızca

No: *Number* (Yabancı dergilerin sayı numaralarını ifade etmektedir.)

RTÜK: Radyo ve Televizyon Üst Kurulu

S.: Sayfa

Ss.: Sayfalar

Vol.: *Volume* (Yabancı dergilerin cilt numaralarını ifade etmektedir.)

Y. n.: Yazarın notu

GİRİŞ

Ortak denetim sistemi, sivil toplum, piyasa aktörleri ve devletin bir araya gelerek, belirli bir alanda ve konuda karar alım süreçlerini birlikte yürütmelerini hedef alan bir sistemdir. Bulunduğu konum itibariyle, yönetişim anlayışının bir parçasıdır.

Yönetişim anlayışı, 80'lerin sonunda Sovyet Blok'un dağılmasından sonra, yöneten ile yönetileni keskin sınırlarla ayıran klasik yönetim anlayışının ve refah devleti modellerinin Sovyet Blok'un dağılmasıyla hâsıl olan ihtiyaçlara cevap vermemesine istinaden geliştirilmiştir. Temel felsefesi, kişilerin sınıfsal pozisyonlarının ekarte edilerek birey olarak demokratik yönetime katılımlarını sağlamaktır. Bağımsız denetleyici kurumlar, piyasanın işlerliğinin en verimli ve demokratik şekilde ilerleyebilmesi için düzenleme ve denetleme faaliyetlerini yürüten, özerk oluşumlardır. Radyo ve Televizyon Üst Kurulu, ülkemizde televizyon ve radyo yayıncılığının tüm aşamalarını düzenleyen ve denetleyen bir kamu kurumudur. Varlık sebebi, katılımcı demokrasiye katkı sağlamak olan Üst Kurul'un tabi olduğu mevzuat da doğal olarak ülkemizde ortaklaşmış siyasi, kültürel, ekonomik ve toplumsal değerleri temel alarak oluşturulmuştur. Bununla birlikte, yayın içeriklerinin izleyiciler ile birlikte ortak denetimini somutlaştırmaya ilk adim olarak düşünülebilecek Vatandaş Bildiri Sistemi'ni bünyesinde hizmete sunmuştur. Vatandaş Bildiri Sistemi'ne gelen şikâyetler, belirli bir programda işlenen belirli bir konuda ihlal edildiği veya ihlal zannının oluşumuna zemin hazırladığı durumlarda, izleyici konumdaki vatandaşların RTÜK ile doğrudan iletişime geçmesini sağlayan bir oluşumdur. Gelen şikâyetler, şikâyette bulunan kişilerin demografik bilgileri ile birlikte, ilgili RTÜK uzmanına ve yayın kuruluşuna iletilmek üzere sistemde depolanır. Bu tezin amacı, söz konusu şikâyetler üzerinden, taraflardan özellikle izleyicilerin sistemde aldıkları pozisyon hakkında bir okuma yaparak RTÜK'te

kavramsal olarak idealize edildiği şekilde bir ortak denetim sisteminin kurulmasına zemin hazırlamaktır. Bu manada, tezin içeriği aşağıda öz olarak verilecektir.

Tezin ana bölümlerini birinci ve üçüncü bölümler oluşturmaktadır. İlk bölümde, bu tezin başlığı da olan araştırma sorunsalına ilişkin bir teorik çerçeve sunulmuştur. Üçüncü bölümde ise, RTÜK'ün ortak denetim sistemi ile ilişkisi üzerinde durulmuştur. Sonuç ve öneriler kısmında, RTÜK'ün kendi içinde geliştirmekte olduğu ortak denetim mekanizmasını nasıl ileriye taşıyacağı ve mevcut sistemden nasıl fayda üreteceği üzerine öneriler sıralanmıştır.

Bu aşamada, teze başlarken sorulan soruların üzerinde durmakta fayda vardır. İlk olarak, bir yayının içeriği hakkında bir izleyicinin RTÜK'e şikâyet bildiriminde bulunması, soyut bir kavramın, gerçek kişilerce, tüzel kişiliğe iletilmesi anlamına gelmektedir. Bu durumda, teze baslarken öncelikle "Kişiler neden radyo veya televizyon aracılığıyla kendilerine iletilen bir yayını izlememeyi tercih etmek yerine şikâyet ederler?" sorusundan yola çıkılmıştır. Bu amaçla, kişilerin televizyon yoluyla iletilen yayınları olduğu gibi alan, edilgen alıcılar konumundan mesajları eleştirel bir gözle yorumlayarak eyleyen özne konumuna geçmeleri üzerine ikincil kaynaklar aracılığıyla bir kavramsallaştırma yapılmıştır. Kavramsal çerçeveye, bireyin toplumsal alanda kamusal nitelik kazanma süreci dâhil edilmiştir. Bu kısmın rotasını belirleyen diğer sorular, bireylerin kamusal alanda kendilerini temsil eden değerlerin oluşumu, egemen ideolojiye yaklaşımları ve mahrem alanlarını kurgularken temel aldıkları dayanaklar üzerinedir.

Üçüncü kısımda ise ilk olarak RTÜK'ün ortak denetleme mekanizmasına dolaylı ve doğrudan yaklaşımı üzerinde durulmuştur. Bu bağlamda, yönetişim anlayışı içinde geliştirilen iç denetim veya öz denetim gibi kavramlar dışarıda bırakılmıştır, çünkü bu kavramların tezin konusunun bağlamı dışında olduğu düşünülmektedir. Bununla birlikte, bireylerin mahrem alanlarında öz denetim melekelerini geliştirmesine RTÜK'ün ne şekilde katkı sağlayacağına sonuç ve öneriler kısmında bir miktar değinilmiştir. Dolaylı olarak geliştirilen ortak denetleme mekanizmasının analizi için 6112 sayılı Kanun'un sekizinci maddesi yorumlanmıştır. Bu manada,

sekizinci maddede belirtilen ilkelerin toplumsal değerler temelinde geliştirildiği düşünülmüştür. Doğrudan geliştirilen mekanizma olarak Vatandaş Bildiri Sistemi'ne gelen şikâyetler örnek olaylar üzerinden incelenmiştir. Bu aşamada sistemi, idealize edilen ortak denetleme sisteminden uzaklaştıran ve yakınsayan etmenler vurgulanmıştır.

Son olarak, sonuç ve öneriler kısmında RTÜK'te ortak denetim sistemi bağlamında kurulu olan Vatandaş Bildiri Sistemi'nin açıklarının ne şekilde kapatılabileceği üzerine öneriler geliştirilmiştir. Yalnızca mevcut sistemi ideal olana yaklaştıracak değil, aynı zamanda sistemden katılımcılığı artıracak faydaların ne şekilde sağlanabileceğine dair öneriler de verilmiştir. Bununla birlikte, RTÜK'ün varoluş nedeni olan katılımcı demokrasinin kurulabilmesi için herhangi somut bir sistem olmaksızın denenebilecek yollar dile getirilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

BİREYSEL KODLARIN İNŞASI

1.1. BİREYSELLEŞME SÜRECİNE DIŞ DÜNYANIN ETKİLERİ

Birey dünyaya geldikten sonra ilk olarak çekirdek ailesinin etkisindedir. Neredeyse kendi kendine eyleme melekelerini kazanıncaya dek ailesinin yönlendirmeleriyle yaşamını sürdürür. Bu aşamada aile, bireye içinde bulunduğu toplumun değer ve normlarını aktarır ki ailenin tutumu kadar, bireyin maruz kaldığı aile dışındaki modeller de etkilidir. Bu noktada belirtmek gerekir ki, aile asla bağımsız bir sosyal birim ünite değildir; geniş anlamıyla toplumun mükemmel bir alt sistemidir[1]. Bu aşamada aile, henüz çocuk sınıfındaki bireye yalnızca ailevi rollerini aktarmaz. Ebeveynlerin farklı toplumsal yapılarda toplumsal failler olmalarından mütevellit diğer yapılardaki toplumsal rollerini de "aile" içindeki rolüne eklemleyerek bireye aktarır. Bireyin kişisel farkındalık ve imgeleminin oluşturulduğu bu surece toplumsallaşma/sosyalizasyon sureci adi verilmektedir[2]. Davranışçı sosyolog Mead'e göre, bireyin 'kendi'liği, yani özü ilk etapta, yani doğuştan bireyin kendisine içkin değildir, fakat toplumsal deneyimleriyle öz birey tarafından kanıksanır. Toplumsal deneyim sembollere dayandığı için birey toplumsal anlamlara süreçle birlikte vâkıf olur. Böylece birey, diğerlerinin toplumsal eylemlerinin maksadına yönelik anlam

[1] Talcott Parsons ve Robert Feed Bales, *Family Socialization and Interaction Process*, Routladge, Great Britain, 1936, s. 35.

[2] John J. Macionis ve Linda M. Gerber, *Sociology - 7th Canadian Edition*, Pearson Education, Toronto 2010 s. 9.

arayışına girerken tüm toplumsal deneyimleri diğerlerinin bakış açısıyla okumayı öğrenir. Bu okumanın sonunda ise diğer bireyler 'kendiliğin', yani özün aynası konumuna gelir[3]. Bu noktada birey temel olarak toplumsallaşma sureci boyunca ebeveynleri tarafından kendisine aktarılan toplumsal normları ve değerleri alır.

Talcott Parsons, toplumsallaşma sürecinin bununla sınırlı olmadığını düşünür ve bireyin sosyalleşmesinin ailenin orijinine indirgenemeyeceğini belirtir; birey içine girdiği her türlü toplumsal yapının kodlarını süzerek kendi toplumsal gelişimine eklemler. Söz gelimi, okula devam etme, arkadaş grupları oluşturma, cemaatlere mensup olarak birey yeni yeni toplumsal yapılarla ve dolayısıyla yeni norm ve değerlerle karşılaşır[4]. Bu demek oluyor ki, bireyin kişilik geliştirme süreci durmayan bir yapıda ilerler. Zaman zaman başka bireylerin sosyalizasyon aşamasına katkıda bulunan, eyleyen, başlatan olsa dahi bireyin bu süreci hiçbir zaman bitmez. Eser düzeyde toplumsal kodları benimsedikten sonra kendi başına yaşayabilir hale gelir. Her karşılaştığı yeni yapıda gerek nitel gerekse nicel olarak farklı duruşlar benimser. Benimsediği ölçütlerin dışında bir tutumla karşılaştığında ise kurtulma ya da düzeltme stratejileri geliştirir. Bireyin dış dünyada sergilediği her türlü tutum ve davranışın, hatta düşünce ağlarının, toplumsal tepkilerinin yukarıda nüvesi verilen toplumsallaşma sürecinde içselleştirdiği toplumsal kodlarla yakinen ilişkisi vardır. Konu ile ilgili özellikle eğitim sosyolojisi ve davranışsal psikoloji alanlarında çok sayıda bilimsel çalışma yürütülmüştür; ancak, ben burada daha fazla detay vermeyeceğim.

Bireyin toplumsallaşma sürecinde maruz kaldığı dış etmenlere, diğer bir deyişle kodlara, toplumsallaştığı tarihsel ve toplumsal koşullara göre tepkisel bir yaklaşım içinde olduğunu tahmin etmek güç değildir. Öyle ki, birey bu kodları sembol olarak algılar. Daha açacak olursak, birey ister aldığı koda duyarsızlaşmış olsun isterse hemen tepki versin, her koşulda aldığı sinyaller sosyalizasyon sürecinde kendisinde, bir fail ve bir meful olarak kodladığı ve kanıksadığı anlamlara tekabül etmektedir.

[3] J. J. Macionis ve L. M. Gerber, 2010, s. 110.
[4] T. Parsons ve R.F. Bales, 1956. s. 35.

Devam eden kısımda medya ürünleri tarafından taşınan iletilerin öncelikle bireysel sonrasındaysa toplumsal düzeydeki tezahürü ele alınacaktır.

1.2. ETKEN OLANIN EDİLGEN OLARAK KABUL EDİLMESİ

Göstergebilim, tam olarak da yukarıda bahsedilen, bireyin maruz kaldığı kodların anlamlandırma biçimlerini açıklama amacıyla ortaya çıkan bir disiplindir. Bireyin aldığı işaretler, ikili bir yapıya sahiptir. Diğer bir deyişle, gösteren ve gösterilen bu sinyalin içindedir. Gösterenle gösterilenin arasındaki bu ikili ilişki doğal değildir; nedensiz, yani keyfi bir ilişki üzerine kurulmuştur. Fakat işaretler, ancak aynı algılama sistemi içindeki diğer işaretlerle ortak bağlamda düşünüldüğünde anlam kazanır. İşaretler, algılanması istenen şeyin ne olduğunu belirtmektense ne olmadığı üzerine kurgulanmıştır. Gösterenle gösterilen bir kâğıdın iki yüzü gibidir; yani, ayrılamazlar. Kâğıdın bir yüzünde iletişimi sağlayan kodların sembollerle ifadesi yer alıyorsa, diğer yüzünde de bu kodların eylemle ya da sözle ifade ediliş biçimleri vardır. Birey, bu kodları ilgili konseptler içinde farklı algılar. Örneğin, bir mağazanın kapısında "açık" ibaresi yer alıyorsa, birey bu ibarenin o mağazanın ticaret amacıyla bireyin kapıda durduğu anda açık olduğunu anlar. Eğer elektronik bir aygıtın üzerinde "başlat" butonu varsa, birey bu butonun cihazın çalışmasını başlatan buton olduğunu algılar. Verilen örneklerde "açık" ve "başlat" komutları göstergebilimde gösteren konumundadır; takip eden eylem süreciyse gösterilendir. Ancak, her gösterenin çok farklı gösterilenlere bağlı olduğunu belirtmek gerekir ki aynı durum gösterilenler için de geçerlidir. Örneğin, "çiçek" sözcüğü çok farklı gösterilenlerle ilişkilendirilebilir: bir kişinin aklında bir laleye tekabül ederken başka birisinin aklında çiçek sözcüğünün sembolü bir papatya olabilir. Aynı şekilde, gösterenlerin kullanıldıkları bağlama göre de bireyin algısı değişebilir: "açık" sözcüğü bir bankanın kapısında farklı şekilde algılanırken neon ışıklı bir restoranın kapısında farklı algılanır. İlkinde kişi bankanın banka işleri için açık olduğunu algılarken ikincisinde restoranın ticari amaçlı açık olduğunu algılar [5]. Dilbilimsel açıdan bakılacak olursa, işaretler nedensiz, yani keyfi

[5] Göstergebilim ile ilgili teorik taban oluşturulurken İsveçli dilbilimci Ferdinand de Saussure 'un göstergebilim teorisinden faydalanılmıştır. Konu ile ilgili Columbia Üniversitesi tarafından hazırlanan detaylı bir sunum için bkz. http://www.learn.columbia.edu/saussure/ (Mart, 2016).

olduğu için yani gösterilenle gösteren arasında doğal bir ilişki olmadığı için ikisi arasındaki ilişki toplumsal geçerliliği olan teamüllere göre algılanır. Mesela, "ağaç" sözcüğüne Türkçe 'de karşılık gelen odundan gövdesi olan, toprağa tutunmuş, genellikle yapraklı, kimi zaman meyve veren bir varlığa tekabül etmektedir. Türkçe 'de başka hiçbir söz dizilimi odundan gövdesi olan, toprağa tutunmuş, genellikle yapraklı, kimi zaman meyve veren bir varlığa karşılık gelmez. İmgesel düşünümde de benzer bir boyut vardır. Örneğin, simetrik olan her şey insanlara güzel gelir. Algı sisteminde işaretler işlevlerini yerine getirmeye başladığında bireyin toplumsallaşma sürecinde edindiği tarihsel ve toplumsal kavramlara göre edinilen diğer temsillere göre anlam kazanırlar.

Kültür işaretlerle doludur. Bireyler içinde bulundukları kültürde yer alan işaretleri, maruz kaldıkları işaretleri anlamlandırmada kullanırlar[6]. Göstergebilim teorisi de bu süreci, yani anlam üretme ve yorumlama sürecini etkileyen iç ve dış faktörleri analiz etmek amacıyla ortaya çıkmıştır. Dilbilimci Ferdinand de Saussure, dil ile ilgili bir işaretin şey ile o şeyin adı arasındaki bağıntı olmadığını, bir kavram ile ses kalıbı arasındaki ilişki olduğunu söylemiştir. Bu durumda, ses kalıbı bir ses kümesi değildir; dinleyenin sese karşı uyandırdığı psikolojik etkilenmedir. Bu etkilenmeyi yönlendiren ana etmen ise dinleyenin duygularıdır. Öyle ki, ses kümesi, yalnızca duygusal uyanım yaptığı sürece kalıp halini alabilmektedir. Bu nedenle kalıplaşmış ses diğer dilsel ögelerden ayırt edilebilmektedir. Ayırt edim sürecini etkileyen diğer temel unsur ise sesin alındığı konsepttir[7]. İletişim esnasında kullanılan işaretler göstergebilimden faydalanarak çözülümü, işaretlerin ürettiği anlamın kapsadığı dünyanın görülmesi bakımından önemlidir. Daha önce de işaret edildiği gibi, anlam bireye direkt olarak geçmez; fakat farkında olunmayan geleneklerin ve tarihsel süreçlerin bağlamında birey tarafından değerlendirerek anlam kazanır. Bu bağlamda, en realist görünen işaretler bile, özellikle mevzu görsel işaretler olduğunda, göründüğü

[6] Mieke Bal ve Norman Bryson, *Semiotics and Art History: A Discussion of Signs and Senders*, ed. Donald Preziosi, *The Art of Art History: A Critical Anthology*, Oxford History of Art, New York, 1991, s. 242.

[7] Aktaran: Daniel Chandler, *Semiotics: The Basics,* Oxon, Routledge, 2007, s. 14.

gibi değildir[8]. Birey işaretleri aldığı formdan sürekli yapısını sökerek bağlamına uygun hale getirir[9]. Bu anlamda birey kültürel kodlarına, değer yargılarına ve tarihsel gelişim sürecine uygun olarak aldığı işaretleri yorumlar, anlamlı hale getirir ve ona göre eylemde bulunur. Nitekim, Saussure konu ile ilgili şöyle demiştir:

> "Değer" kavramı… bize bir işaretin söz ve kavram kombinasyonundan ibaret olduğu algısının büyük bir yanlış olduğunu gösterir. Bir işaretin daha fazlası olmadığını düşünmek o işaretin ait olduğu sistemi izole etmek anlamına gelebilir. [Bu durumda] Bireysel göstergelerin başlangıç, bu göstergelerin bir araya getirilmesiyle de sistemin oluştuğu varsayılacaktı. Aksine, birleşik bir bütün olarak sistem başlangıç noktasıdır, onun vasıtasıyla kurucu elementlerin analizi mümkün olmaktadır (Saussure, 1983: 112)[10].

Bu bağlamda üretilen anlamın bireysel kodlanması esnasında toplumsallaşma sürecinde edinilen değerler ve normlar daha anlamlı hale gelmektedir. Aksi halde her türlü iletişim göstergesinin son derece rasyonel bir çerçevede ve yalnızca lafzi olarak gerçekleşmesi gerekirdi ki bu da edebiyat, şiir, sinema, tiyatro gibi söz söylemeye ya da sözün görselle birleştirildiği alanların asla vuku bulamaması anlamına gelirdi.

Saussure' un söz-kavram ilişkisi hakkında ortaya attığı görüşün benzerini de bağlam hakkında Jonathon Culler ifade etmiştir:

> "Bağlam" nosyonu sıklıkla [göstergebilim] tartışmasını zenginleştirmek yerine basite indirgemektedir çünkü 'eyleme' ile 'eyleme' nin bağlamı arasındaki zıtlık bağlamın verili olarak geldiğini ve eylemin anlamını belirlediğini farz ediyor gibi görünmektedir. Elbette biliyoruz ki, şeyler o kadar basit değildir: bağlam verili olarak gelmez fakat üretilir; bir bağlama ait olan şeyler, yorumlama stratejileriyle üretilir; bağlamların da en az olaylar kadar izaha ihtiyacı vardır ve bağlamların anlamını olaylar belirler. Yine de ne zaman bağlam terimini kullansak, onun önerdiği basit modele kayarız[11].

[8] D. Chandler, 2007, s. 11.
[9] A. g. e, s. 15.
[10] A. g. e. s. 20.
[11] M. Bal ve N. Bryson, 1991, s. 243.

Bireylerden, özellikle edilgen pozisyonda konumlandırıldıklarında üretildiği düşünülen anlamı olduğu gibi almaları beklenir. Kişiler tarafından çeşitli sorgulama mekanizmaları geliştirilse bile, bu karşı taraf tarafından reddedilir. Bu da demek oluyor ki, bireyleri pasifleştirerek ya da onların pasif konumda oldukları düşünülerek üretilen muhavereler özde bireye 'bir şey' enjekte etme çabasından fazlası değildir. Diğer bir deyişle, edilgen olduğu varsayılan bireyin kişiliğine, konumuna, düşünce yapısına, yaşam tarzına, seçimlerine, tüketim alışkanlıklarına, dünya görüşüne dolaylı olarak bir müdahale amacı güdülmektedir. Bu durumda, bireyi pasif bir muhatap olarak konumlandıran her türlü hatip kendini daha üst bir yere konuşlandırarak iletişim halini sürdürmüştür. Bu anlamda, propaganda konuşmaları, reklamlar, resmi söylemler bir tarafıyla bireyin kişisel yolculuğuna müdahale amacı güder. Diğer bir örnek de ulus devlet kuruluşu aşamasında üretilen vecize haline gelmiş çeşitli dikte edici söylemlerdir. "Vatandaş Türkçe konuş!", "gürbüz Türk çocuğu" gibi kalıplarla ilkokullarda uzun yıllar boyunca okutulan "Andımız" adlı kısa yemin metni iyi örneklerdir. Yine benzer şekilde, toplumsal linçi ya da kutsamayı amaç güden her türlü gazete manşeti bu bağlamda düşünülebilir: manşeti atan editör, yücelttiği ya da yerdiği şahıs ya da kurum hakkında okurlarının kendisinin amaçladığı şeyleri hissetmelerini bekler.

Elbette, bu tür çabaların tamamen beyhude olduğunu iddia etmek son derece yersizdir. Nitekim klişeleşmiş iki örnek bu çabaların toplumsal duygudaşlığı müthiş şekilde organize edebilme kapasitesini göstermektedir: Hitler, yürüttüğü propaganda kampanyasıyla çok büyük bir destek kitlesi oluşturmayı başarmıştır. Benzer şekilde, 1955 yılında birçok gazetenin hedef gösterdiği Rumlarla birlikte çok sayıda Ermeni ve Yahudi iş yeri yağmalanmıştır ki bu da yakın tarihimizde 6-7 Eylül Olayları olarak anılmaktadır. Benzer şekilde, reklam piyasasının ekonomik gücü ve büyüklüğü, reklamların hala halk kitlelerini yönlendirebilir etkisi olduğunu kanıtlamaktadır.

Neyse ki, bireyler yukarıda örnekleri verilen ve çok daha fazla çoğaltılabilecek yönlendirici etkilerle dolu iletişimsel eylemlerinde tamamen edilgen konumda değillerdir. Hatta düşünüldüğünden çok daha fazla aktif olarak aldıkları mesajları süzebilmektedirler. Bu anlamda iletişim esnasında kullanılan ve günlük konuşmalara

ya da edilgen durumdaki bireye nakşedilen göstergeler rüzgârda savrulan yapraklar gibidir; ne yöne gidecekleri bir anlamda belirsizdir. Neyse ki göstergeler arası yani gösteren ile gösterilen arasındaki ilişki sosyal ve kültürel geleneklere bağlıdır ki bunlar da birey tarafından öğrenilmek durumundadır. Çünkü anlamlar ortak değerler üzerine gayri resmi olarak kurulan mutabakata göre üretilir ve iletilir[12].

Yine de anlamlar ile göstergeler arasındaki ilişkiler tek bir düstur üzerinden gerçekleşmez; anlamları kuran kültürel mutabakatı simgeleyen semboller olduğuna göre, mezkûr semboller bireylerin yaşamının bir aşamasında öğrenilmek durumundadır. Bununla birlikte ikonlaşmış nesneler de, söz gelimi tablolar, portreler, karikatürler, benzediği ya da taklit ettiği şeye göre anlamlandırılır. Bu minvalde atasözleri, deyimler ve metaforlar da kültürel ikonlar olarak düşünülebilir. Son olarak, sembollerin endekslendiği bağlamlara göre anlam üretilir ki bunlar daha doğrudan gelişen iletişim göstergeleridir. Mesela, duman gördüğünde muhatap bir yerlerde ateş yandığını anlar[13]. Semboller, hangi bağlamda gelirse gelsin, bireyler tarafından müzmin bir bağlantıya göre algılanır[14]. O zaman, anlamın iletişim esnasında kullanılan sözcüklerden çok daha fazlasını kapsadığını düşünmek çok da yanlış olmayacaktır. Bireyler, sözcüklerin kullanıldığı bağlam kadar iletişim halinde oldukları karşı kişilerin jest ve mimiklerine göre de iletişimlerini yönlendirirler. Saussure, iletişimin psikolojik bir süreç olduğunu, dilin ise bir cisim değil yalnızca iletişimin biçimsel sürecini oluşturan bir form olduğunu vurgulamıştır[15]. Freud da benzer bir yaklaşımla, bireyin göstergeleri yeniden yorumlayarak kodaçımlamada bulunduğunu söylemiştir. Örneğin, mor bir zambak kişi tarafından değişik bağlamlarda, saflık ya da şiddet olarak algılanabilir[16]. O zaman dil yalnızca nesneleri adlandıran bir oluşum değildir, bundan çok daha fazlasıdır. Dil sınıflandırmaya dayanan, içinde geliştiği kültürün ve tarihsel süreçlerin içkin olduğu bir yapıdır. Ancak, olaylar sınıflara ya da gruplara ayrıldığı anda bireyler sözcük ve şey arasındaki birebir tekabülleri kaybederler. Bunun ötesinde, dil yapısı içinde nesneleri adlandırmayan sözcükler de yer alır. Yön belirten sözcükler

[12] D. Chandler, 2007, s. 28.
[13] A.g.e. ss 36-37.
[14] Charles Sanders Pierce, *Collected Papers,* Harvard University Press, Cambridge, 1931, s. 58.
[15] Ferdinand de Saussure*, Course in General Linguistics*, Duckwarth, London, 1983 ss. 111-120.
[16] Sigmund Freud, The Basic Writings of Sigmund Freud, Modern Library, New York, 1938, ss. 382-3.

buna örnektir. Benzer şekilde, kişiler duygu ve düşünce durumlarını da sözcüklerle ifade ederler. Ne var ki, duygu ve düşünceler somut dünyada yer alan nesnelere karşılık gelmez; en fazla çağrışım yapabilirler. Bu durumda bireyler dilin kapsadığı ve sınırlandırdığı sınıflandırmanın ötesinde bir düzeyde iletişimlerine devam ederler[17].

Bu durumda, medyanın ürettiği iletişim kodları birey tarafından yalnızca sunulan görsel ve kullanılan dil ile değil, psikolojik bir geri plan ile birlikte tarihsel ve kültürel kodların alaşımıyla oluşturulmuş bir algı çerçevesinde alınır ve işlenir. Üretilen ürünlerin tamamı neredeyse kurgusal bir zeminde geliştirildiği için izleyiciler belirli bir oranda gerçek dışılığa açıktırlar. Bu bağlamda üretilen teorilerden biri, gerçeğe en yakın olarak sunulan kurguların, aynı zamanda en foto-grafik olarak kabul edildiğini iddia etmiştir[18]. Bunun nedenini James Monaco filmde gösteren ile gösterilenin neredeyse tamamen özdeş olmasına bağlamıştır. Ona göre, günlük hayat konuşmalarında gösterilen ile gösteren arasında dilsel bir fark varken (ya da bu fark dilin kullanımıyla oluşturulabiliyorken) kurgunun belli bir doğrultuda ilerlemesinden ötürü filmlerde bu farklılık anında oluşturulamaz; dolayısıyla izleyici ile olan ilişki belirli bir özdeşlik çerçevesinde ilerleyebilir[19]. Söz gelimi, öyle düşünülmektedir ki dizi ya da filmlerde safi kötülük yaparak sevilen karakterlere zarar veren aktörlerin günlük hayatlarındaki dışarıdan kimselerle kurdukları ilişkilerde dışlayıcı bir tavır ile karşılaşmaları bu nedenledir. Buradan şu çıkarımın yapılması mümkündür: izleyiciler, dizi veya filmlerde işlenen kurgulara düz anlamlarıyla değil, ama yaptıkları çağrışımlarla yaklaşırlar ki bu da dizi veya filmlerin izleyiciler için bir parça psikolojik ya da duygusal realizm içermesinden kaynaklanır[20]. Diğer bir deyişle, izleyiciler bu tür medya ürünlerinde gerçek hayat ile kesişen sınırlı da olsa zeminler bulabilirler. Dolayısıyla, izleyiciler esasen verilen mesajların soğurulması bir yana, bir anlamda yargılayıcı bir pozisyonda ilgili medya ürünlerini tüketirler. Bu nedenle de medya ürünlerindeki karakterler o zamana değin üretilen bağlamdan koptukları anda izleyiciler yargılamaya başlarlar. Yani, belirli bir kimliği simgeleyen bir film karakteri,

[17] S. Freud, 1938, s. 61.
[18] D. Chandler, 2002, s. 66.
[19] James Monaco, *How to Read a Film*, Oxford University Press, New York, 1981 ss. 127-8.
[20] Ien Ang, *Watching 'Dallas': Soap Opera and the Melodramatic Imagination*, Methuen, London, 1985.

söz konusu kimlikle ilgili toplumsal kodlara ters düşen bir enstantaneyi canlandırdığında, bu enstantane karakterin özel alanında geçiyor dahi olsa, izleyiciler aykırılığı kurgu bağlamında ele almazlar; dizi veya filmde geçen olay kimlik üzerinden okunur. Örneğin, Türkiye'de zaman zaman dizi veya filmlerde ön plana çıkan kimlikleri ele alalım: kır-kent ayrımı üzerinden kurulan kimlikler, Ermeni, Rum ya da Yahudi gibi azınlık grupları, sağ-sol ideolojisi üzerine kurulu siyasi karakterler, muhafazakâr-laik etiketleriyle oluşturulan başörtülü karakterler, Kürt, Çingene ya da Laz gibi etnik kökenlere göre kurulan karakterler gibi çok sayıda örnek sıralanabilir. Yukarıda sayılan kimlik gruplarından bir tanesini canlandıran bir aktörün, mesela sol görüşlü bir gazetecinin senaryo gereği, yani senaryonun gidişatı içinde sağ görüşlü öğrencileri aşağılayan bir yazı yazdığını ve onların toplumsal hayattan dışlanmasını salık veren konuşmalarda bulunduğunu varsayalım. Büyük olasılıkla, ilgili dizi veya filmi izleyen sol görüşlü bir birey, sol görüşlü gazetecilerin mezkûr medya ürününde kötü lanse edilerek olduğundan değişik yansıtıldığını düşünecektir. Bu esnada senaryonun bağlamı ikinci planda kalacaktır.

Yukarıda anlatılan bağlamın tersi düşünüldüğünde, yani bireyin algılama çerçevesinde kültürel ve tarihsel kodlarından oluşturduğu bir süzgecin olmadığı varsayıldığında, birey düşünme yetisi tamamen medya ürünlerince yönlendirilen bir makineye indirgenmiş olacaktır. Diğer bir deyişle, birey önceden var olan, planlanmış ve belirli bir sistematikle bireye aktarımı gerçekleştirilen mesajlar silsilesinin savunmasız alıcısı durumuna gelecektir. Sonuç olarak da, üretilen gerçeklik algısında bireyin hiçbir anlamlı rolü olmayacaktır. John Tagg konuyla ilgili şöyle demiştir:

> Gösterene sanki kendinden önce var olan bir gösterilenle özdeş gibi davranılır ve… [bağlamın] okuyucusunun rolü tamamen bir tüketicinin rolüdür… Gösteren ile gösterilen sadece birleşmek için görünmez, gösteren şeffaf gibi görünmeye başlar ve böylece konsept kendini sunuyor gibi görünür ve herhangi bir gösterge, referans ile imlem arasındaki, metin ile dünya arasındaki suni bir kimlik tarafından doğallaştırılır (Tagg, 1988: 99)[21].

[21] D. Chandler, 2002, s. 68.

Bu anlamda Fransız sürrealist ressam René Magritte'nin ünlü "Leci n'est pas une pipe"[22] tablosu, medya ürünlerinin bireyi edilgen pencereye sıkıştırarak görme ve anlama yetilerini köreltmesini ve oluşturduğu sistemde kendi ürettiği sözde gerçekliğin kanıksanmasına sevkiyatını eleştiri babında mükemmel bir örnek teşkil etmektedir. Magritte'nin bu tablosunda, mükemmel bir pipo resmi yer almaktadır. Pipo resminin altındaysa "Bu bir pipo değildir!" önermesi bulunur. Ressam, bireylerin sunulan üretilmiş gerçekliği olduğu gibi almaların (ya da alma olasılıklarını) olağanüstü bir şekilde hicvetmiştir. Tablo başlı başına satirik değildir; ancak bir anlamda, kişiler maruz kaldıkları mesajların altındaki gerçeklikleri açmaktan uzaklaşmaktadır. Tabloda referans olarak verilen metin sayesinde insanlar gördükleri göstergenin ideasından uzaklaşırlar: "Bu bir pipo değilse, ne o zaman?" diye düşünmeye başlarlar. Dolayısıyla, Magritte, özellikle medya eliyle, fakat daha genel olarak egemenin şekillendirmesiyle oluşturulan ve kültürel olarak kodlanmaya başlayan görme ve yorumlama aşamalarını inkıtaaya uğratır ve bireylerin önceden kurulmuş, egemenlerce şekil verilmiş, sınıflandırmaya meyilli ve alışılagelen bakış eylemlerindeki çarpıklığı vurgular[23].

Husserl tam olarak da bu aşamada devreye girer. Genel olarak bakıldığında, temel amacı oluşturulan yapay gerçeklik çerçevesinde bireylerin esas imlemden uzaklaşmasıdır. Diğer bir deyişle, çalışmasının çerçevesini bir ifadenin manasını, mana olarak hatalı bir biçimde kullanılan diğer ifadelerden ayırt etme çabası üzerine kurmuştur[24]; başkalarının gerçekliğiyle kişilerin anlam dünyaları o kadar bulanmıştır ki, ortaya mütenakız bir algı çerçevesi çıkmıştır. Bir bakıma, oluşan bu çerçeve son derece melez bir durumda, bireyin özgür düşünme melekelerinin köreltilmesiyle ortaya çıkmıştır. Oysa bireylerin aldıkları mesajları kabul etme süreçlerinde 'düşünme' aktivitesiyle kavramları ve önermeleri önceden deneyimledikleri çeşitli akli tecrübelerle göstergelerin ilişkisine dayandırarak belirli bir süzgeçten geçirmeleri gerekirdi. Çünkü her türlü ifade aslında belirli bir nesneyi ya da duygu durumunu ifade

[22] Fr. Bu bir pipo değildir.

[23] Tess Lea ve Paul Pholeros, "*This Is Not a Pipe: The Treacheries of Indigenous Housing"* Public Culture, 2010, s.187.

[24] J.W. Atwell, Husserl on Signification and Object, "*American Philosophical Quarterly*", Vol. 6, No. 4., 1969, s. 312.

etme niyetiyle ortaya çıkar. Ne var ki, birey günlük ilişkilerinde kasti ya da istemsiz birçok mesaja maruz kalır. Bir zaman sonra ise aldığı mesajlara karşı duyarsızlaşır ve hatta körleşir. Örneğin, sürekli aşağılanan bir birey bir süre sonra tepki vermemeye başlar. Gerçekten aşağılık bir konumu kendine layık görme gibi bir olasılığı da bir hayli yüksektir. Popüler kültürü temel alacak olursak, ortaya çıkan bireylere ya da gruplara yönelik birçok prototip insanlar tarafından oluşturulmuştur; ancak ne yazık ki birçok kişi de özde namevcut olan bu prototiplere uyum sağlamaya başlarlar. Bu süreci bir örnek üzerinden anlatmaya çalışalım. Ergenlik çağında bir grup erkek bireyin, yine ergenlik çağındaki bir grup kadın bireye birtakım yakıştırmalardan yola çıkarak genellemeye gittiklerini varsayalım. İlk etapta, kadın bireyler tarafından oluşturulan kalıp yargılara karşı çıkılsa bile ardıl nesiller tarafından bu yargılar bilinçsizce içselleştirilmeye son derece açıktır. Nitekim 'kendine değer veren kadınların günlük makyaj yaparak ve zayıf kalarak bakımlı olma zorunlulukları' buna en güzel örneği teşkil etmektedir. Toplumsal bir bireyin temiz ve düzenli olma koşulu göz ardı edilerek kadınlığın dış görünüşe, yani makyajlanmaya indirgenmesi bir süre sonra kadınların kendi kadınlıklarını dış görünüş üzerinden okumaya sebep olmuştur. Hatta kendileri hakkında kendi yargıları yetersiz kalmış, gönüllü olarak hakem karşısına çıkacak boyutlara varmıştır. Günümüzde yer alan birçok tüketerek giyinme ve süslenme yarışması bu sürecin bir sonucudur. Şüphesiz, tüketim toplumunun devamlılığı için ne boyutta olursa olsun tüketimin özendirilmesi gereklidir, ancak bu süreçte tüketim toplumu tek parametre değildir. Kadınlığın kadınlar tarafından yeniden yorumlanarak nesnel seviyeden öznel seviyeye çekilmesiyle sürecin tersine dönmesi mümkündür. Toplumsal psikolojinin konu ile ilgili savları bilinmemekle birlikte bağlamın dışındadır; ancak sosyolojik açıdan bakılacak olursa kadınlığın fail durumunun sıfıra indirgenmesinin, içinde geliştiği kültürel bağlamı ne olursa olsun, toplumsallığı büyük oranda zedeleyeceği aşikârdır.

Bu pencereden bakıldığında, algılama aşamasında bireyin dışında oluşturulan bilinç şekillerinin ve bölümlerinin önemi büyüktür. Birey, bilinç düzeylerinin oluşumu aşamasında dışarıdadır; çünkü müdahale edemediği fakat kanıksamak durumunda bırakıldığı çok sayıda algılama biçimleri mevcuttur. Örneğin, toplumsal açıdan kabul görmeyen, reddedilen, yerilen fakat bireyin çeşitli nedenlerle yapmak zorunda olduğu

eylemleri varsa bu eylemleri gizliden yürütmeye meyleder. Bu bağlamda, algı söz ile dile getirilmeksizin ya da fiziksel olarak sunulmaksızın, algısal yollarla keşfedilen içeriklere göre şekillenir[25]. Husserl da bu noktaya parmak basar; akli eylemler ya da duyumsal güdüler farklı yaşam formlarında farklı şeyler ima edebilir[26]. Örneğin, Hindistan'da sığır eti yemek büyük günahlar arasında sayılırken Müslüman ülkelerde büyükbaş ve küçükbaş hayvanların Allah'a kurban edilmesi bayram olarak kutlanır. Benzer şekilde, domuz eti tüketmek Müslüman ve Yahudi toplumlarında büyük bir tabuyken İslam ve Müslüman olmayan ülkelerde ucuzluğu nedeniyle kırmızı et tüketimi büyük ölçülerde domuz eti ve türevleriyle yapılır. Husserl'in, bireyin algılama durumunu etkileyen içeriği temel olarak ikili bir bağlamda incelemesini Hopp şu ifadelerle açıklamıştır:

> Husserl'e göre…bilincin her eylemi bağımsız değişken olan, fakat ayrılamayan iki içeriğe sahiptir, konu ve nitelik. Husserl, bir eylemin niteliğini 'genel eylem karakteri, yani algılanabilir, yargılayıcı, duygusal, temenni eden olarak onaylayan olarak karakterize eder. Eylemin konusu, eylemin içeriğinden ya da içeriğindeki kasıttan sorumlu olduğu kısmıdır… Kasti deneyimin konusu kısaca bir eylemdeki bir nesneye referans veren ilk elementi, dolayısıyla anlamı düzeltmeden genel olarak verilen referansı ve [objenin] ne anlama geldiğini kesin olarak [belirten] yoldur. Konu ile niteliğin birliğinden eylemin kasti özü ortaya çıkar[27].

Daha açık olarak, eylemler esnasında üretilen göstergeler dışarıdan hem yöneldiği amaç hem de kullanılan jestler bağlamında değerlendirilerek okunur. Medya ürünleri bağlamında yukarıda öz olarak verilen görüş ele alındığında birey kapalı olarak sunulan ve kendisine ait olmayan gerçekliği alma yetisine sahiptir. Çiler Dursun, Husserl'in bu yaklaşımını şu şekilde özetlemiştir:

> Husserl'a göre saf bilinç alanında objeleştirilen nesneler, yaşantı akışının öğeleri olarak bulunurlar; yani var olan olarak ortaya çıkabilecek her şey, varlıksal anlamını ve geçerliliğini yönelimsel olduğu varsayılan bilinç yaşantısından alır. Kısacası bilincin

[25] Walter Hopp, *Husserl on Sensation, Perception, and Interpretation*, Canadian Journal of Philosophy, Vol. 38, No. 2 (Jun., 2008) s. 219.

[26] A.g.e. s. 220.

[27] A.g.e. s. 221.

anlam vermesiyle tüm varlık, bilinçte yeniden anlam kazanmakta yani kurulmaktadır... Ben bilinci ancak refleksiyonla… görüneni kendisine nesne kılmaktadır[28].

O zaman, sembollerin genel geçer olarak görülen sunumları aslında kurulu, yani içeriği dış unsurlara göre oluşturulmuş bilinç düzeylerinden ibarettir. Bireylerin kendi etken konumları bu bilinç düzeylerince perdelenerek sembollerin sunumuyla anlaşılması istenen algının oluşma olasılığı son derece yüksektir. Örneğin, doksanlı yıllarda oldukça meşhur olan bir nemlendirici kremin mottosu günümüzde geçerliliğini hala korumaktadır. Bu reklam mottosuna göre 'bütün kadınlar çiçektir ve çiçekler su ister.' Söz konusu motto ilk bakışta oldukça masum görünmektedir. Kadınlar, estetik açıdan hemen hemen tüm insanların güzel bulduğu ve güzel koktuğunu düşündüğü bir nesneye benzetilmiştir. Kadınların narin, kırılgan ve güzel özelliklerine atıfta bulunularak benzetme üzerinden kadınlar hakkında naif bir canlı algısı oluşturulmuştur. Ne var ki oluşturulan algının altında örtülü olarak vahim bir gerçeklik yatmaktadır. Kadınlar çiçek değildir, kadınlar insandır. Çiçekler kendilerinden fiziksel olarak daha güçlü nesnelerce hırpalanabilir. Sunulan önerme doğrudan içselleştirildiği vakit ortaya kadınların da kendilerinden fiziksel olarak daha güçlü varlıklar tarafından hırpalanabileceği gibi bir algı ortaya çıkmaktadır. Oysa kadınlar insan olmaları hasebiyle, yani düşünme melekeleri olan varlıklar olmalarından ötürü fiziksel olarak zayıf konumda olsalar dahi hırpalanamazlar. Mottonun yarattığı sakınca bununla sınırlı değildir. Çiçekler su ister ki su ve güneş bir çiçeğin yaşamını sürdürmesi için gerekli olan tek ve ana maddelerdir. Diğer bir deyişle, çiçeğin solmaması, küsmemesi, hayatta kalması için beslenmesi gerekir: çiçek su ister. Sulanmak çiçeğin hayatta kalması için yeterlidir. O zaman kadınların da küsmemesi için beslenmesi gerekir; kadınların da hayatta kalması ve küsmemesi için ihtiyaçlarının karşılanması gerekir. Kadınlar çiçek olduğuna göre, onları besleyenler de erkekler olmalıdır. Bu motto, basit bir reklam mottosu gibi görünmesine rağmen toplumsal olarak dikte edilen ataerkil kodların bireye aktarımına mükemmel bir örnek teşkil etmektedir. Kadının varlığı kendinden olan, yani doğuşuyla kendisine verilen mevcuttaki birey pozisyonunu perdelemekte, onları ezilebilen, hırpalanabilen bir

[28] Çiler Dursun, *Haberde Gerçekliğin İnşa Edilmesi Ne Demektir?,* ***Haber, Hakikat ve İktidar İlişkisi***, Der. Çiler Dursun, Elips Yayınları, 2004: 53.

objeye dönüştürmektedir: bütün kadınlar çiçektir. Nitekim, motto toplumun gündelik diline olağanüstü şekilde yerleşmiştir. Kadınlar nedir sorusuyla karşılaşan herhangi bir insanın aklına ilk olarak kadınların çiçek olduğu gelmektedir.

Yukarıda söz edilen türde ideoloji kurma süreçleri gerçekte olanın toplum tarafından görülmesini sosyal ve kültürel olarak sekteye uğratan ya da yanıltan hareketliliklerdir. Bireyler, sürekli olarak aynı dikteye maruz kaldıkları vakit algı çerçevesi de paralel olarak değişmektedir. Medya ürünleri tarafından işlerlik kazandırıldığı düşünülen 'algı operasyonları', içeriği ne olursa olsun bu bağlamda ele alınabilir. Husserl'a göre görünenden bahsetmenin bir anlamı yoktur, gerçeklikler vazonun içinde duran, görülmeyi bekleyen şeylerdir. Bir kurulum süreciyle var olurlar ve gerçekliğe bürünürler. Oldukları gibi görmek özlerini görmektir. Bu sürecin başında da 'Ben' vardır. Yani, nesnel gerçekliğin temelinde 'Ben' vardır. Öyleyse insan zihninin formlarına bağlıdır. Yani, Husserl'a göre özleri görmek, bilince verileni görmektir. Bilince verileni görmek için de fenomenolojik indirgeme yöntemini geliştirmiştir. 'Benim dışımda, benim ona söylediklerimden bağımsız bir dünya var. Benim ve algıladığım gerçek dünyanın dışında arta kalan yer ise saf 'Ben'in alanıdır'[29]. Bu durumda, yukarıda örneği verilen gibi durumlar karşısında birey kendi başına olduğundan daha savunmasız bir formdadır. Alanında gerçekleştirilen gerçeklik kurulumlarına her zaman müdahale edemez bir yapıdadır.

Devam eden kısımda kişi ya da grupların çıkarları doğrultusunda oluşturulan mesajlar silsilesinin ortak kültürün yeniden üretimine olan etkisi ele alınacaktır.

[29] Ç. Dursun, 2004, s. 52.

1.3. İDEOLOJİ KURULUM SÜREÇLERİ İÇİNDE BİREYLERİN VE KİMLİKLERİN DURUMU

1.3.1. Mesaj Aygıtlarının İdeolojiyi Belirlemedeki Rolü: Althusser ve İdeoloji

Yukarıda bahsi geçen algı oluşumu yalnızca kapitalist sisteme atfedilmemelidir. Dünyadaki tarihsel surece bakıldığında egemenin ideoloji oluşturma aşamasında da benzer bir yapılaşmanın gerçekleştiği görülecektir ki bunun örnekleri en net devletlerin ulus devlet yapım aşamasında bulunur. Diğer bir deyişle, egemen ideoloji gerçekliğini tarihsel bağlamında sürekli yeniden kurar ve tebaasının kurulan yeni gerçekliği benimsemesini ister. Bu aşama da bireyin mesaj alım sürecini şekillendiren başka bir boyuttur. 20. yüzyılın en önemli düşünürlerinden olan Althusser, ideolojiyi ikiye ayırmıştır. Buna göre, bireyler, gündelik hayatta karşılaştıkları sorunlara çözüm üretirken pratik ideolojiden faydalanırlar[30]. En basit haliyle karikatürize edecek olursak, bir başka bireyi istemsizce hayal kırıklığına uğrattıklarında özür dilerler ya da bir iyilikle karşılaştıklarında teşekkür ederler. Banka kartlarında bir sorunla karşılaştıklarında bankaya dilekçe vererek çözüm arayışına girerler. Karşıt siyasi görüşler güncel politikaları tartışırken münazara kaidelerinin sınırları içinde tartışmalarını yürütürler. Gündelik hayatta karşılaşılan sorunlara üretilen çözümler belli bir öğrenilmiş pratikler silsilesinde vuku bulur. "Pratik ideolojiler davranış-tutum-hareketlerle birleşen kavram-tasarım-imgelerden meydana gelen oluşumlardır[31]." Bu bağlamda, pratik ideolojiler gündelik hayatta bireyin yüz yüze geldiği sorunlara pratik çözüm arayışına girerek davranışını yönlendirmesi ilkesine dayanır. Diğer ideoloji türünü Althusser teorik ideolojiler olarak tanımlamıştır. Ne var ki bu tanımlaması son derece muğlaktır. Yine de bilimin

[30] Süleyman Güngör, Althusser'de Ideoloji Kavrami, Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, C. 6, Sayı 2, 2001, s. 223.

[31] A.g.e., s. 223.

eylediklerini meşrulaştırma çabasında ortaya çıkan felsefe olarak yorumlanabilir[32]. O zaman ideoloji esasen özünde tektir ve pratiktir. Althusser ideolojiyi yalnızca ikiye ayırmakla kalmaz. Onun esasen yapmak istediği şey, egemen ideolojinin ideolojik aygıtlar vesilesiyle bireye aktarım sürecine dikkat çekmektir. İdeolojik aygıtlar arasında bir ayrım gözetmez; ona göre, egemen ideoloji tek olduğu için tüm aygıtlar da onun aktarımına hizmet eder[33]. Althusser bunu iddia ederken bireyin rolünü sıfıra indirgemez. Başka bir ifadeyle, egemen ideoloji bireyi muhatap olarak alır ve kuruluş aşamasında kendi kurduğu ideolojiyi bireye çeşitli aygıtlarla aktarır, birey ile egemen arasında karşılıklı bir ideoloji kurulumu ilişkisi vardır. Bu manada en etkili aygıt olarak eğitimi görür. Althusser bu savını 1968 yılında ortaya atmıştır. Günümüz toplumu düşünüldüğünde egemen ideolojinin en etkili aygıtının medya araçları olduğunu düşünmek yanlış olmayacaktır. Bu manada düşünüldüğünde, ideolojinin aslında egemenin muhayyilesinde temaşa eden ilişkiler bütününün bir tasarımı olduğunu iddia etmek yanlış olmayacaktır. Nitekim Althusser de ideolojiyi "bireylerin, üretim ilişkileri ve onlardan türeyen ilişkilerle olan hayali ilişkisini gösterir. Demek ki ideolojide bireylerin varoluşunu yöneten gerçek ilişkiler sistemi değil, fakat bu bireylerin içinde yaşadıkları gerçek ilişkilerle hayali ilişkisi temsil edilir." gibi bir mantıksal çıkarım üzerinden okumuştur[34]. Bu da demektir ki, ideoloji aslında gerçekliğin okunma biçiminden başka bir şey değildir ki bu okuma bicimi, yani şekli şablonları olan bir eylemsellik ideolojik aygıtlarla bireye aktarılır. Bu manada aslında, mevcut tüm aygıtlar egemen ideolojinin sürekli kendini doğurmasına hizmet etmekten başka bir amaç gütmemektedir. Bu manada Althusser'in işaret ettiği egemen ideoloji devlet tarafından üretilir gibi görünse de esasen yönetici sınıfın ürettiği ideolojidir. Yani, devlet tarafından üretiliyor gibi görünen ideolojinin aslında örtülü bir boyutu vardır. Ne var ki, devlet tarafından yönlendirilen ve Althusser'in özel alanda tanımladığı kurumlarca bu ideoloji kendini türetir ki bu sebeple Althusser de 'devletin ideolojik aygıtları' kalıbını kullanmayı tercih etmiş olmalıdır. Ancak devletin ideolojik aygıtlarını askeri ve kolluk kuvvetlerinden çok daha fazlasıyla ifade etmiştir. Başat aygıtları din, eğitim ve aile olarak tanımlamıştır. Ardılları olarak ise legal aygıtlar,

[32] S. Güngör, 2001, s. 224.

[33] A.g.e., s. 225.

[34] Louis Althusser, *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*, 4. Baskı, İletişim Yayınları İstanbul, 1994, s. 51-53.

siyasiler, ticari birlikler, medya araçları ve kültürel aygıtlar olarak tanımlanmıştır.[35] Bu aygıtları Althusser, özel alandaki üniteler olarak gördüğünün altını çizmiştir. Söz gelimi, kiliseler, eğitim kurumları, ticaret birlikleri, çoğu gazete, kültürel müesseseler baskıcı olmaksızın devletin, yani egemenin ideolojisine hizmet eden aygıtlardır. Baskıcı olmaması ve özel alanda tanımlanması esasen bireyin farkında olmaksızın giydirilen ideolojiyi benimsediğinin vurgusunu yapmaktadır. Diğer bir deyişle, baskılayıcı kurumlarda meşru şiddet ile uygulamaya gidilirken devletin ideolojik aygıtlarında asıl motivasyon ideolojidir[36]. Yine de bireyler öngörülen davranışları mezkûr kurumlarda sergilemediklerinde gayri meşru metotlar vasıtasıyla cezalandırılacaklarını bilirler. Örneğin, cenaze evinde kahkahalar atan bir birey toplumsal dışlamaya maruz kaldığında diğer bireyler şaşırmazlar. Ailesine yalan söyleyen bir birey, ebeveynleri tarafından sokağa çıkma cezasına çarptırıldığında sebebini sorgulamaz vs.

Yukarıda da kısaca bahsedildiği gibi, yönetici sınıf devletin gücünü elinde tutan sınıftır. Ancak, Althusser'in de ifade ettiği gibi, "hiçbir sınıf devletin ideolojik aygıtları üzerinde hegemonyasını ifa etmeden uzun sure devlet gücünü elinde tutamaz[37]." Nitekim yakın Türkiye tarihine bakıldığında seksen sene gibi kısa bir dönemde dört kez darbe yapmasına referansla uzun süre askeri kuvvetlerin elinde bulunduğu düşünülebilecek hegemonya günümüzde el değiştirmekte ve iş insanlarının oluşturduğu örgütlerle yasama organlarının arasında paylaşılıyor gibi görünmektedir. Bu minvalde, Althusser'in idealize ettiği 'devletin ideolojik aygıtları' günümüzde daha temiz bir şekilde gözlemlenebilmektedir. Öyle ki, Althusser'e göre, ideolojik aygıtları otoriter-baskıcı devlet gücünden ayıran en temel faktör ideolojik aygıtların baskı ve meşru şiddetle değil, belirli bir ideoloji çerçevesinde yürütülüyor olmasıdır. Bununla birlikte, devlet aygıtı felsefesi gereği başlı başına üniter bir yapıyı benimsemek durumundayken, ideolojik devlet aygıtlarının görece otonom bir yapıda

[35] Louis Althusser, *Ideology and Ideological State Apparatuses,* 1970; Lenin and Philosophy and Other Essays, Monthly Review Press 1971 https://www.marxists.org/reference/archive/althusser/1970/ideology.htm (13 Mayıs 2017).

[36] L. Althusser, 1971. Kaynak elektroniktir; sayfa numarası belirtilememektedir (y. n.).

[37] A.g.e. Kaynak elektroniktir; sayfa numarası belirtilememektedir (y. n.).

oldukları görülmektedir. Son olarak, devlet aygıtı gücünü merkezîleşmiş, sınıfsal çatışmalarını elimine ederek temsiliyet fırsatını yakalamış olmasıyla güvence altına alırken ideolojik devlet aygıtları birliğini yönetici ideoloji ile sağlar[38]. Öyle görülüyor ki, ortada birbirini üreten, türeten ve yönetici elitlerin ideolojisi değiştikçe yeniden formüle edilen bir ilişki vardır. Bununla birlikte, Althusser'in referans alınan yazısından günümüze ideolojik aygıtların gücü bağlamında çok şey değişmiştir. Medya araçları özellikle 2000'li yılların ikinci on yılından itibaren gücünü ispat etmiştir. Öyle ki, sosyal medya aracılığıyla organize edilen eylemler, gösteriler ve hatta devrimler ikinci on yılın ilk yarısına damgasını vurmuştur. Kuşkusuz, medyanın ya da sosyal medyanın etkisini Türkiye en net olarak 2013 yılında vuku bulan Gezi Parkı Eylemleri esnasında görmüştür. Hatta medyada çıkan haberlere ya da yorumlara göre eyleme katılanlar dahi kendi içinde gruplara ayrılmışlardır. Bu nedenle olaylara kısaca değinmekte fayda vardır.

İstanbul'da, Taksim Meydanı'nın çok yakınında bulunan Gezi Parkı'nın dönüşüm projesinin kabul edilmesi neticesinde bir grup eylemci Gezi Parkı'na kamp kurmaya karar vermiştir. Kolluk kuvvetlerinin eylemcilerin kamp alanlarına kasti müdahalesi sonucu protesto olayları bir anda büyümüş ve diğer kentlere de sıçramıştır. İlk etapta, protestolar yaşam alanına sakinlerin fikri sorulmaksızın müdahale, yeşil alanların korunması ve hızla gelişen inşaat sektörüne tepki bağlamında gelişen ilkelerle olmuştur. Bu esnada yayınlanan televizyon ve gazete haberleri de bu doğrultuda ilerlemiştir. Ancak, birkaç gün içinde protestoların seyri değişmiş, başta hükûmet olmak üzere bir takım devlet kurumlarının işleyişini değiştirme amacıyla yürütülmeye başlanmıştır. Son noktada ise, protestocular ya da protesto gösterilerine katılmayanlar hükûmetin istifa etmesini isteyenler, yani protestocular ve hükûmet yanlıları olarak iki temel gruba ayrılmıştır. Dönemin gazete ve televizyonlarda yayınlanan haberleri de değişen protesto ilkelerine paralel bir şekilde ilerlemiştir. Bugün geldiğimiz noktada 'Gezi'yi tam bir fiyasko olarak görenler', 'Gezi'ye ilk üç gün destek verenler', 'Gezi ruhunun hala devam ettiğini ileri sürenler' ve 'En başından beri tüm protesto surecine karşı olanlar' seklinde gruplaşmalar ortaya çıkmıştır. Diğer

[38] L. Althusser, 1971. Kaynak elektroniktir; sayfa numarası belirtilememektedir (y. n.).

bir deyişle, genel olarak bakıldığında toplum toplumdaki başat olan iki egemen ideolojinin çevresinde konuşlanmıştır. Yalnızca bununla kalmamış, medya kuruluşları da net olarak Gezi Parkı protestoları üzerinden devlete yakınlıklarına göre kendilerini yeniden konumlandırmak durumunda kalmışlardır. Tüm protesto surecinin medya araçları vasıtasıyla organize edildiğini tekrar belirtmekte fayda vardır.

Yukarıda örneği verilen konuşlanma farklı toplumsal formlarda farklı seyirlerde gelişim gösterebilmektedir. Söz gelimi, burjuvanın temel ideolojisi, belirli bir siyasi ideoloji ya da din felsefesi ekseninde gelişen ideoloji bireylere ideoloji aygıtlarınca iblağ edilebilmektedir. Tarihsel süreçler de aksini göstermez. Dolayısıyla, bireyler başat konumda olan ideolojik kurulumlara göre algılama eylemlerini şekillendirmeye meyillidir. Görüldüğü gibi, Althusser ideolojiye ikili bir vasıf atfetmiştir: bir tarafıyla bireyi ideolojinin içine içkinleştirirken bir tarafıyla da tüm yapıyı bireyin karar alım süreçlerinden aşkın olarak karakterize etmiştir. Diler, çalışmasında Althusser'in bu yaklaşımını su şekilde ifade etmiştir:

> Althusser, ideolojiye yönelik ana tezini oluşturan, "İdeoloji bireylere özne diye seslenir" önermesinden önce sırasıyla, biri olumlu diğeri olumsuz, iki tamamlayıcı tez öne sürer. Bunlardan ilki ve olumlu olanı, ideolojinin, bireylerin, gerçek var oluş koşullarıyla kurdukları imgesel ilişkiyi göstermesidir. Gündelik dilde sıklıkla dinsel ideoloji, siyasal ideoloji, ahlaki ideoloji vb. kavramlar belirli dünya görüşleri için kullanılmaktadır. Ancak bu dünya görüşlerinin kendilerinin, hakikatin kendisi olmadığını kabul ettiğimizde, bunların gerçekliğe denk düşmediğini, onun imgesel bir tasarımı olduğunu da kabul etmiş oluruz… Düşüncelerin, nihai aşamada, bir ideolojik aygıt tarafından tanımlanan kurallarla düzenlenen pratiklerin, eyleme dönüşmesi safhasında maddi bir var oluşa sahip oldukları kabul edildiğinde, düşünceler de yok olmaktadır. Buradan hareketle, öznenin sistem tarafından kendine müsaade edildiği biçimde ve düzeyde eyleyebildiği ortaya çıkmaktadır[39].

O halde, Althusser'in yaklaşımı temel alındığında bireylerin en başından itibaren ideolojik aygıtların etkisinde olan tekil özneler olduğunu düşünmek yanlış olmayacaktır. Sonrasında gelen süreçte ise kendi başlarına özne-birey olarak

[39] Melike Diler, Televizyon Haberlerinde Tarafsizlik ve Nesnellik: Elestirel bir yaklasim, Radyo ve Televizyon Ust Kurulu Yayinlanmamiş Uzmanlik Tezi, 2011, ss. 44-45.

kurdukları ideolojik dünyalarını temel alarak eylediklerinde, bu dünyaya ters bir eylemsellikle karşılaştıklarında agresif olarak seyreden bir tepkiselliğe girerler. Althusser, bu gerçekliğin felsefi altyapısını oluştururken ideolojinin merkezindeki öznenin altını çizmiştir. Ona göre, her ideolojide öznelere merkezden, yani eyleyen özne tarafından seslenilir[40]. Yapılar üzerinden düşünüldüğünde, toplumdaki tüm ideolojik yapılarda da Özne ve özneler vardır. Özne'nin "Özne", öznelerin ise 'özneler' olduğunu belirtmekte fayda vardır. Örneğin, dini baz alan ideolojide Özne Rab, özneler ise kullardır[41]. O zaman, kendi dünyalarını kuran özne insanın merkeze kendi ideolojisini alarak eylemesi beklenir. Dolayısıyla da bölümün başında belirtildiği gibi, ideolojiler yaşamı kolaylaştıran pratik bir kurulum haline gelir. Bireyler, farklı ideolojik yapılarda, tutundukları ideolojinin taşıyıcıları olan ritüellerle ideolojik yapıların sürekli olmasını sağlarlar[42]. Yani, belirli bir ideolojiye tutunarak yaşayan bireyin belirli tutum ve davranışları benimseyerek eylemesi beklenir. Dolayısıyla da bireyler, ideolojilerin tarihsel gelişimleri içinde benimsemiş oldukları pratiklere göre eylerler ki ideolojiler de bu eylemler sayesinde varlıklarını sürdürülebilir kılarlar. O zaman, bireysel düzlemde benimsenen ideolojiler, tam olarak da toplumsal eylemlerde karşılık bulduğundan aslında toplumdaki egemen ideolojinin bireyde tezahür etmesidir. İdeolojileri kuran eyleyicinin de özneler olduğu düşünüldüğünde Althusser'in bireyi surecin dışında bırakmadan, yalnız farkındalık düzeyi kapasitesinin altında olarak surece dahil ettiği görülmektedir. Dolayısıyla, birey kendisine iletilen mesajları egemenin kurduğu algı çerçevesinin kendindeki tezahürü üzerinden okur ve eyler.

1.3.2. Gramsci ve Hegemonya Yarışı İçinde Bireyin Rolü

İtalyan toplum bilimci Antonio Gramsci de egemen ideolojilerin bireydeki tezahürüne Althusser ile benzer bir pencereden bakar. Gramsci'yi Althusser'den ayıran en temel noktalardan biri, kurulan egemenin ideolojisinin toplumsal geçerliliğinin olması için egemenin bireyleri kendi ideolojisinin meşruiyeti için razı

[40] M. Diler, 2011, s. 47.
[41] A.g.e. s. 47.
[42] A.g.e. s. 50.

etmesi gerekliliğini vurgulamasıdır. Yani, egemenin ideolojisi rıza ölçütlerine göre toplum tarafından kabul görür. Gramsci devletin sivil toplumla ilişkisini ve dominant olan, yönetici sınıf tarafından dayatılan ideolojinin toplum tarafından nasıl idame ettirildiğini düşünürken 'hegemonya' kavramıyla karşımıza çıkar[43]. Hegemonya, devletin dayatmayla oluşturduğu bir baskı mekanizması değildir; buna rağmen içselleştirilen ideoloji devleti temsil eder[44]. Esasen kavramın özü bireyin yalnızca meşru güç kullanımıyla değil, aynı zamanda idealar üzerinden de yönetildiği üzerine kuruludur[45]. Bununla birlikte, oluşum süreci sınıf çatışmalarına dayanan dinamik bir süreçtir[46]. Sürecin sonunda çatışan sınıflardan galip gelenin ideolojisi toplumsal düzeyde egemen hale gelir. Bu noktada sınıfları gelişigüzel oluşan, tarihsel geçmişten ve kültürel kodlardan yoksun, kof bir oluşum olarak ele almamak gerekir. Soğuk çatışma halinde olan her türlü toplumsal sınıf varyasyonlarının tarihsel bir arka planı vardır; birdenbire oluşan yapılar değillerdir. Ulusal düzeyde sınıflar, egemenliği altına aldıkları diğer toplumsal grupları tam olarak da bahsi gecen tarihsel geçmişleriyle domine ederler ki bu süreçte tarihsel birer blok haline dönüşürler[47]. Diğer bir deyişle, egemenliklerini tarihsel bloklarıyla verdikleri savaş neticesinde elde ederler ya da kaybederler; temsil ettikleri ve benimsedikleri her türlü toplumsal norm ve değer oluşturdukları tarihsel blokta içkin hale gelmiştir, bir bakıma kodlanmıştır. Bununla birlikte, farklı tarihsel blokları olan grupların hegemonyaları sürekli yarış içindedir. Bu minvalde Gramsci su soruyu sormuştur:

> Bir ulusun diğerine olan kültürel hegemonyası hala mümkün müdür? Ya da dünya ekonomik ve sosyal yapıları bağlamında bir ülkenin, bir inovasyona on ayak olmasına rağmen siyasi monopol pozisyonunu hegemonik taban olarak tutmasını engelleyecek kadar birleşik durumda mi? O zaman milliyetçiliğin faydası ne bugün? Siyasi-entelektüel hegemonyanın ya da sivil üstünlüğün ekonomik-finansal emperyalizm gibi olmaması mümkün mu (Gramsci, 2001: 64-5)[48]?

[43] Adam David. Morton, *Unravelling Gramsci*, Pluto Press, London, 1988, s.88.
[44] A.g.e., s. 77.
[45] Thomas R. Bates, *Gramsci and the Theory of Hegemony*, 1975: 351, Journal of the History of Ideas, Vol. 36, No. 2 (Apr. - Jun, 1975), ss. 351-366, University of Pennsilvania Press.
[46] A.g.e. s. 78.
[47] A.D. Morton, 1975. s. 78.
[48] A.g.e., s. 5.

Görünen o ki, Gramsci hegemonyasını kurabilen bloklara bakarken dünya sistemine çok daha makro bir düzeyden bakmıştır. Öyle ki, bugün geçerliliği olan ideolojik yapılar aslında dünya sisteminde rüştünü ispat etmekle kalmayarak emperyalist emellerini tüm dünyaya yayabilen tarihsel bloklardır. Bununla birlikte, Gramsci'nin hegemonya kavramı içindeki en önemli parametrenin 'rıza' olduğu bir kez daha görülmektedir. Diğer bir deyişle, toplumsal süreçlerde yürütülen uzun vadeli müzakereler sonucunda tarihsel bloğunda kodladığı değer ve normları diğer tarihsel bloklara kabul ettiremeyenler hegemonyasını kaybetmeye mahkûmdur. Bununla birlikte, tek parametrenin rıza olmadığını da belirtmek gerekir; rıza ve baskı hegemonyanın kurulmasında başvurulan temel araçlardır[49]. Baskı olabilecek en belirsiz halde sunulurken, rıza görece daha somut gerçeklikler üzerine kuruludur. Söz gelimi, genel ya da yerel seçimlerde birinci olarak çıkan partinin kendi hegemonyasını oluşturmak ve ilan etmek için somut bir dayanağı vardır. Bu minvalde diğer partilerin yürüttükleri çalışmalar ikinci planda kalır ve halkın bu partilere verdiği önem azalır. Esasen, toplumda devinim halinde olan hegemonya kurma yarışının en somut örneği siyasi seçimler olarak düşünülebilir. Siyasi partilerin propaganda dönemlerinin ardından temsil ettikleri ileri sürülen değerlerin önemi giderek azalır. Bu aşamadan sonra öncül olan eylem planı siyasi ilkeleri hayata geçirmek değil, hegemonyalarını tüm toplumda egemen hale getirmektir. Diğer bir deyişle, siyasi ilkeler amaç olmaktan görece daha uzaklaşırken araçsal bir vasıf kazanmaya başlarlar: hegemonyanın ilamı sırasında öncesindeki propaganda söylemlerinde ya da tüzüklerde belirtilen ilkeler araç olarak kullanılır. Mevcut duruma göre yararlı olan ilke aktive edilir.

Üst yapı her zaman siyasi partilerden oluşmaz elbette, ancak kavramın anlaşılabilirliğini kolaylaştırması bakımından bu örnek tercih edilmiştir. Söz gelimi, Türkiye bağlamında düşünüldüğünde belirli klik dönemler dışında siyasi partilerin yaptırımı Cumhuriyet tarihi boyunca asgari düzeyde olmuştur. Öyle ki, aktörler aynı kalsa bile uzun süre zor kullanmaksızın iktidarda kalabilen çok az sayıda siyasi oluşum var olmuştur. Dolayısıyla, üst yapılar siyasi figürlerden bağımsız kimseler ya da yapılar da olabilir. Askeri ve kolluk kuvvetleri, yönetici elitler, burjuva kesimi, işçi sınıfı gibi birçok tarihsel blok sayılabilir. Yine de Gramsci üst yapıyı siyasi ve sivil

[49] A.D. Morton, 1975, s. 203.

toplum olarak iki tabanda ele almış, ayrımlarını net olarak yapmıştır. Sivil toplum genellikle özel alan olarak ele alınabilecek her türlü alanı kapsar. Bu minvalde kiliseler, eğitim kurumları, dernek ve vakıflar, kulüpler sivil toplumun kendini kurduğu yerlerdir. Bu alanlarda toplumsal ve politik bilinç düzeyleri oluşturulur[50]. Siyasi toplum ise daha ziyade kamu kurumlarına karşılık gelmektedir; hükûmet binaları, mahkemeler, askeri ve kolluk kuvvetleri siyasi toplumun kendini yeniden ürettiği yerlerdir. Bu düsturla siyasi toplumun devlete karşılık geldiği iddia edilebilir[51]. Yönetici sınıflar her iki tabanda da aktif olarak zuhur ederler, fakat farklı metotları kullanırlar. Bu bağlamda, sivil toplum özünde topluma mal olmuş entelektüellerin eyleyen olduğu, ideaların değiş tokuşuna dayalı bir organizmadır. Entelektüeller yönetici sınıfın kodlarının sivil toplum mekanizması içinde tüm topluma yayılmasını sağlarlar[52]. Bu bağlamda vatandaşlık kavramı içinde özneleşen tüm bireyler sivil toplumun bir parçasıdır. Entelektüellerin başarısız olmaları durumunda hegemonyasını kuran tarihsel blok egemenliğini kaybetmemek namına diğer düzlemde hareket etmeye başlar. Bu sefer, kullandığı araç idealar değildir; saklı tuttuğu meşru zor kullanma hakkini aktive eder[53]. Sarsılan 'rıza' mekanizmasını sağlamlaştırdıktan sonra, diğer bir deyişle, toplum yeniden disipline edildikten sonra yeniden sivil toplum kuruluşlarındaki eylemsellik artar ve görev yeniden entelektüellere devredilir.

Gramsci entelektüelleri şu şekilde tanımlamıştır:

> Bağımsız bir entelektüel grubu yoktur, fakat her grubun kendi entelektüelleri vardır. Ne var ki, tarihsel olarak ilerleyici sınıfın entelektüelleri... cazibenin gücünü öyle bir ifa ederler ki diğer sosyal grupların entelektüellerini önemsizleştirerek ve böylece tüm entelektüeller arasında psikolojik... bağlarla bir dayanışma kurarlar. Bu gerçek, mezkûr sosyal grubun gerçekten ilerlemeci olduğu tarihsel dönemlerde fark edilir (1966: 71)[54], Aktaran: A.g.e. Barth: 353).

[50] T.R. Bates, 1975, s. 353.
[51] T.R. Bates, 1975, s. 353.
[52] A.g.e., s. 353.
[53] A.g.e., s. 353.
[54] A.g.e., s. 353.

Diler çalışmasında Gramsci'nin yapmış olduğu bu ayrımı şu şekilde özetlemiştir:

> Gramsci, bir kez alt yapı ile ilişkisi belirlendikten sonra, kendi içinde devinen bir üst yapı ilişkisi kurar. Üst yapı bağlamında iki düzeyden bahseder: İlki sivil toplum ve ikincisi politik toplum, devlettir. Sivil toplum düzeyi, özel denilen tüm organizmaları (kitle iletişim araçları, okullar, dini kurumlar vb.) içerir. Egemen sınıfın hegemonyasının kurulduğu alanı oluşturan, sivil toplumda yer alan özel kurumlar ve aydınlar vasıtası ile, egemen sınıfın uygulamalarının meşruluğu, kitlelerin bunlara verdikleri kendiliğinden onay (consensus) sayesinde sağlanır. Politik toplumun baskı kurarak, zorlama aygıtı olarak hareket eder, kitleleri yönetir ve istenilen kalıplara sokar; ancak sivil toplumda zorlama söz konusu değildir. Bir sınıf, egemen ve yöneten biçimlerinde egemen olur. Kendisiyle ittifak halindeki grupların yöneteniyken, ihtilaf halinde olduklarının egemenidir. Marksist terminolojide, devletin özü, doğrudan doğruya egemen sınıfın/sınıfların diktatörü olmasıdır. Gramsci'de ise diktatörlük devlete veya politik topluma denk düşerken; hegemonya veya demokratiklik sivil topluma tekabül etmektedir[55].

Egemen olan toplumsal grubun ya da sınıfın özde yapmak istediği şeyin liderlik değil, domine etmek olduğunu belirtmekte fayda vardır. Dolayısıyla çıkarların domine edilmesi önemlidir, insanların değil[56].

Bu bağlamda, bireylere aktarılan düşünce şemalarının egemenin şemalarıyla özdeş olduğunu düşünmek yanlış olmayacaktır. Egemen olan tarihsel blok, kontrol edebildiği tüm araçları kendi çıkarlarını korumak amacıyla kullanacaktır, dolayısıyla izlem altında tuttuğu hegemonik gücünü pekiştirecektir. Bu minvalde, medya araçları ve ürünlerinin egemence kullanılması, onun çıkarlarına hizmet etmesi, onun değerleri bağlamında yeniden üretimi sağlaması kaçınılmazdır. Bununla birlikte, üst yapılarla alt yapılar arasındaki ilişkiler her zaman organiktir. Bu durumda, alt yapı her zaman üst yapıya hesap sorma kapasitesine sahiptir. Ancak Gramsci, bu yetinin kinetik hale dönüşebilmesi için sınıf bilincinin gelişmesini şart koşar:

[55] M. Diler, 2011, s. 53.
[56] T.R. Bates, 1975, ss. 353-4.

> Kritik öz-bilinçlilik tarihsel ve politik olarak entelektüel kadronun yaratımı anlamına gelir. İnsan kitlesi daha geniş anlamda organize olmadan kendini ayrıştıramaz ve kendiliğinden bağımsız hale gelemez; entelektüeller olmadan... organize ediciler ve önderler organize olunamaz (Gramsci: 11)[57].

Bu nedenle, yani domine edilen sınıfın entelektüel kadrosunu oluşturabilmesi için sınıf bilincine sahip olması gerekir. Aksi takdirde, yani entelektüel kadrolar oluşturulamadan sınıf bilinci dinamik boyut kazanamaz. Entelektüeller sayesinde açığa çıkan enerji aktive edilecek, böylece domine edilen kesim –ki Gramsci genellikle işçi sınıfı bağlamında konuşmaktadır- pasif devrimi gerçekleştirebilecektir. Bu durumda, sınıf bilinci de farklı toplumsal sınıfların entelektüelleri tarafından önderlik edilen bir tur mücadeledir. Bu düsturla Gramsci toplumsal olgulara daha makro bir düzeyden bakarak her kültürün, egemen hale gelen güruh tarafından ifade edilen kurgusal anlarının olduğunu belirtmiştir[58].

Bununla birlikte, tarihsel bağlam içinde ele alınan dönemler birdenbire olmadığı gibi, değişken bir yapıya sahiptir. Diğer bir deyişle, toplumun yapısı itibariyle her an hükmedilenin kendi hegemonyasını kurabilme fırsatı ortaya çıkabilir. O zaman aslında bugün okunan tarih bir tur bilinmezler silsilesinin uzaktan ve art arda okunmasından başka bir şey değildir:

> Tarih sürekli olarak yapılır ve bu yüzden zorunlu olarak tahmin edilemezdir. Ama bu 'tarih yapımında her şey tahmin edilemez, tarih sorumsuzca ya da keyfi geçiciliklerdir' anlamına gelmez mi? Tarih hem özgürlüktür hem de zorunluluktur. Gelişmesi ve eylemlerinde tarihin cisimleştiği kurumlar tanzim edilir ve sürdürülür çünkü [kurumların] anlaşılması gereken bir görevi ve hizmeti vardır. [Kurumlar] insanların ruhsal bilinçlerinin ve eşyaların üretiminin muayyen – nesnel koşullarını tanzim eder ve geliştirir. Eğer bu nesnel koşullar... değişirse, o zaman toplumu bilinç düzeylerine göre düzenleyen ve bilgilendiren ilişkilerin toplamı da değişir. Toplumsal kalıplar dönüştürülür, geleneksel kurumlar güçsüzleştirilir, görevlerine yetersiz hale gelirler, külfetli ve işlevsiz hale gelirler. Tarih yapımında, akıllı olanlar bir ritim oluşturmada, süreci sabitlemede yetersiz kalırlarsa, uygar yasam olanaksız hale gelir.

[57] T.R. Bates, 1975, s. 360.
[58] A.g.e., 1975, s. 362.

> Siyasi dehalar, gelişme sürecini gerçekleştirme amacı ve dolayısıyla uzun ve kısa vadede beklenen gelecek için zaruri ve kâfi olan olası en yüksek sayıdaki somut terimi kesin olarak tanırlar[59].

Bu açıdan bakıldığında, Gramsci'nin toplumu çok da edilgen bir yerde görmediği rahatlıkla anlaşılacaktır. Ona göre, toplumu oluşturan ve grupların bilgi ve bilinç düzeyi kavramları olduğu gibi algılamaya son derece açıktır. Ne var ki, bu yeteneklerini işler hale getirmek için önderlere ihtiyaçları vardır ki söz konusu önderlerin liderliğinde organize olabileceklerdir. Sınıf bilincini kazanma ve pekiştirme yolculuğunda olan gruplar için iş burada da bitmez. Mutlaka ilkelere, yani gruba içkin toplumsal norm ve değerlere sahip olmalıdırlar. Böylece, tarihsel birliklerini inşa edebilecek, sözü edilen değerler üzerinden egemenlik yarışına katılabileceklerdir.

Günümüz medya ürünlerinin muhataplarıyla birleştiği alanlar bağlamında ele alındığında, Gramsci'nin düşünceleri çok daha anlamlı hale gelecektir. Anlamsal yapılar bireylerin düşüncelerini ve duygularını koşullandırırlar çünkü bu mesajlar toplumsallaşma sürecinde kanıksanan ve kültür özelinde gelişme gösteren ağların bir bütünüdür[60]. Bireyler, aidiyet hissettikleri toplumsal grupların özünde mevcut olan değerlerle çelişen mesajlarla yüz yüze geldiklerinde tepkisel bir yaklaşım benimserler. Bununla birlikte, alınan mesajlar genellikle egemenin çıkarları doğrultusunda iletildiği için çelişkili bir durum bulunmaktadır. Nitekim birçok iletişim teorisyeni medya ürünlerinde yer alan mesajların toplumun devamlılığı için ortak inançların sunumu kapsamında vuku bulduğunu belirtmiştir[61]. Daha açık olarak ifade edilecek olursa, çeşitli mekanizmalarla kontrol altında tutulan bir medya vardır. Bu anlamda medya toplumsal bir yapıyı temsil etmektedir. Belirli kriterler çerçevesinde medya kurum ve kuruluşlarında eyleyen olarak bulunan kişiler çeşitli medya ürünleri üretirler ki bahsi geçen ölçütler kendiliğinden ortaya çıkan önermeler değildir. Demek oluyor ki, idealize edilen kıstaslar bir bakıma bir grup insanın fikir birliğiyle ortaya çıkmıştır. Neyse ki bu

[59] Walter L. Adamson, *Hegemony and Revolution – A study of Antonio Gramsci's Political and Cultural Theory*, University of California Press,London,1980, ss. 34-5.

[60] P. Maranda, *The Dialectic of Metaphor: An Anthropological Essay on Hermeneutics*, in Sulieman and Crosman (eds), Reader in the Text, 1980 s. 185. Aktaran: Janet Staiger, *Media Reception Studies*, New York University Press, New York, 2005, s. 62.

[61] J. Staiger, 2005, s. 76.

kıstaslar genellikle genel geçer hüküm vasfı kazanmış yargılara göre şekillenir. Yine de belirli bir grubun değerleriyle çelişen ifadeler medyadan gelen mesajlarda var olabilir. Bu nedenle, yayıncılık kıstasları olabildiğince geniş kesimi kapsar şekilde oluşturulur. Bu da demek oluyor ki, toplumsal karşılıkta rahatsızlık yaratan medya ürünleri genellikle birçok grubun değerlerinin ya da çıkarlarının kesiştiği mesajlar üzerinde yoğunlaşmaktadır.

Yine de medya ürünlerinin ya da genel olarak iletişim biçimlerinin mevcut ortak kültürü şekillendirme vasfı yadsınamaz. Devam eden kısımda medya ürünlerinin bu boyutu kültürel çalışmalar ekseninde kısaca ele alınacaktır.

1.3.3. Ortak Değerler Ve Kurulum Süreçlerinde Medya Ürünlerinin Rolü

Çalışmanın başında da belirtildiği gibi, anlam üretimi toplumsal gruplar için aslidir; toplumsal hayatta eylerken gereken kriterler toplumun müzakere sonucunda kurduğu kıstaslardan oluşur[62]. Dolayısıyla aslında toplumsal kimlik kazanmış her birey belirli sınırlar içinde eylerler. Bu aşamada her birey kendi toplumsal bağlamına göre oto sansür mekanizmaları geliştirir. Oto sansür, kişinin veya kendi kendilerini kısıtlaması anlamına gelen bir sözcüktür[63]. Gündelik ilişkilerde durum böyleyken, medya aracıyla sağlanan iletişim eylemlerinde bireyler her türlü mesajı verildiği gibi almaktan bir nebze daha uzaktadırlar; diğer bir deyişle, iletileri kontrol etme kabiliyetleri devrededir ve egemen ideolojiyi tamamen kanıksamak durumunda değillerdir[64].

Medyanın kültürel bağlama olan etkisi hakkındaki savlar bilim insanlarını kültürelciler ve yapısalcılar olarak ikiye bölmüştür. Kültürelciler mesaj alım süreçlerinde kültürün etkisini vurgularken yapısalcılar kültürün etkilerinin olduğunu kabul etseler de elde edilen deneyimin sonuçlarına kuşkuyla yaklaşmışlardır[65]. Nitekim yapısalcılara göre deneyim sınıfa atfedilen otantik bir boyut değildir, daha ziyade

[62] J. Staiger, 2005, s. 76.
[63] http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&kelime=OTOSANSÜR (14 Mayıs 2017).
[64] A.g.e., s. 77.
[65] A.g.e., s. 79.

toplumsal yapıların ve ilişkilerin bir etkisidir ve özellikle egemen ideoloji tarafından yakalanmıştır[66].

Stuart Hall'ın yukarıda verilen ayrıma olan yaklaşımı medya çalışmaları kapsamında önem arz etmektedir. Esasen Hall, herhangi bir taraftan olduğuna dair bir görüş belirtmemiştir. Kültürelci yaklaşımı siyasi mücadele mecrasında bilince dair inançlarını iddia etmelerinden ötürü takdir etmiştir; öte yandan ideoloji kurulum süreçlerini titizlikle açığa çıkarmalarından ötürü yapısalcıları destekliyor gibi görünmektedir. Özellikle Althusser'in ideoloji bağlamında söylediklerini ideolojinin teorisinin bir öncülü olduğunu belirtmiştir. Ancak, tarihsel ve sosyal bağlamlarda da daha detaylı ele alınması gerektiğini belirtmiştir[67]. Diğer bir deyişle, Hall, özgül toplumsal yapılarda ideolojinin ayrı ayrı ele alınması gerekliliğini vurgular gibi görünmektedir. Nitekim kişi ve grupların kendi kimliksel kodlarını yansıtmayan iletileri içselleştirme sürecini Gramsci de yukarıda detaylı olarak incelenen hegemonya kavramı ile sorunsallaştırmıştır. Ne var ki, Gramsci bir çözüm üretmemiş, ancak hükmedilen grubun düştüğü çıkmazı savuşturmak için bir stratejiler bütünü ortaya koymuştur. Yine de ideolojilerin kültürel bağlamda değerlerin yeniden kurulumunu sağladığına yaptığı vurgu yadsınamaz. Dursun 'Haberde Gerçekliğin İnşa Edilmesi Ne Demektir' adlı çalışmasında Gramsci'nin vurgusunu Stuart Hall'dan alıntılayarak su şekilde özetler:

> İdeolojinin gerçekliğini tarihsel olarak gerçekleşmesinde gören Gramsci düşüncesinin hegemonya kavramı, bir toplumun tikel, geçici ve tarihsel olarak özgül momentlerin de, başatlık ilişkilerinin inşa edilip sürdürülmesine katkısı olduğunu gündeme getiriyordu. Gramsci'nin tarihsel özgüllük üzerine vurgusuyla kültürel çalışmalar, yapısalcılık çerçevesinde dile getirilen soyutluğun daha somut tarihsel bir düzeyinde çalışabilme olanağına kavuşuyordu. İdeolojinin de ideolojik formasyonların altında kendilik... denilen şeyin de, çelişkili bir özne ve toplumsal inşa olduğunu söylüyordu[68].

[66] J. Staiger, 2005., s. 79.
[67] A.g.e., 2005, s. 79.
[68] Ç. Dursun, 2004, s. 47.

Bu bağlamda Richard Johnson isçi sınıfının bile kültürel olarak coğrafi koşullara göre ve cemaat olarak olduğu kadar cinsiyete dayalı iş bölümüne göre de nasıl farklılaştığına vurgu yapmıştır[69].

Bu nedenle, aslında üst yapının kimlik inşa etme çabalarının toplumsal karşılığı umulduğu kadar büyük olmayacaktır diye düşünülebilir. Son kertede sınıfsal pozisyonu olduğu düşünülen kesimlerin bile kendi içinde bölümlere ayrılmış olması, sunulan metnin oldukça farklı anlaşılmasına neden olmaktadır. Diğer bir deyişle, bireysel düzlemde alınan mesajlar yine bireysel olarak yorumlanır. Yine de kitlesel bir etkisinin de olduğu yadsınamaz.

Bununla birlikte, medya araçları yaygınlaştıkça etki alanı da artar. Diğer bir deyişle, iletilen mesajlar ne kadar basit ve tikel olursa olsun toplumsal mecrada bir karşılığı olacaktır. Bu esnada medya ürünlerinin bireylerin yaşamının hemen hemen tüm alanına yayıldığı da göz önünde bulundurulmalıdır. Zaman medyanın insan yaşamının hemen her alanına nüfuz etmesi ve her anini etkisi altına almasının hem bireysel hem de toplumsal bir karşılığı bulunmaktadır[70]. Bu bağlamda Mora, medya araçlarının, özellikle televizyonun günümüzde belirli kimlikleri yeniden üreten, onları şekillendiren, yöneten, kontrol eden, hatta yargılayıp infaz eden bir iktidar aracına dönüştüğünün altını çizmiştir. Yani, medya ürünleriyle kimlikler ve sınırlar üzerinde belirleyici bir rol oynamaktadır; bu açıdan da bir tür güç aracıdır. Oysa günümüz tartışmalarına göre medyanın temelde beş işlevi vardır. Bunlar bilgilendirme, kültürel devamlılık, toplumsallaştırma, kamuoyu yaratma ve eğlendirme olarak sıralanabilir[71]. Ne var ki medyanın mezkûr işlevlerinden günümüz toplumunda uzaklaştığı görülmektedir. Özellikle bilgilendirme, kültürel devamlılık ve toplumsallaştırma alanlarında hizmet üretmektense medya kendi ürünlerinde sunulan endüstri ürünlerinin ve hizmetlerin tanıtımını yapmaya doğru evrimsel bir dönüşüm içindedir[72]. Bu minvalde yapılan

[69] J. Staiger, 2004 ss. 79-80.

[70] Necla Mora, *Medya ve Kültürel Kimlik*, Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi, Cilt: 5 Sayi: 1, 2008, s. 6.

[71] Sadi Özdemir, *Medya Emperyalizmi ve Küreselleşme,* Timaş Yayınları, İstanbul 1998 ss. 35-6.

[72] A.g.e. ss. 6-7.

yayınlar neticesinde genel olarak medya ürünleri ekonomik piyasanın çıkarlarına göre hareket etmekte ve toplumsal bilincin bu çıkarlara göre şekillenmesine aracılık etmektedir. Mora bu konu hakkındaki tespitlerini şu şekilde dile getirmiştir:

> Herhangi bir toplumdaki bireyin yaşamsal süreç içinde davranış kalıplarının oluşması, değişmesi, diğer bireylere göre farklılık göstermesi [medyanın kanaat önderlerince] normal kabul edilmektedir. Fakat günümüzde bu değişme, farklılaşma yönünde değil, tek tipleşme ve yapaylaşma yönünde gelişme göstermektedir. Küreselleşmenin temel aracı olan medyanın eleştirel işlevlerine baktığımızda, genel olarak Pazar ekonomisi mantığına göre yayın yaptığını ve toplumda yarattığı etkinin aktifleştirme, değiştirme, parçalama, birleştirme eylemlerine yönelik olduğu görülmektedir[73].

Bu manada, yani medya ürünlerinin toplumsallaşmayı sağlayan önemli bir araç olduğu düşünüldüğünde, toplumsallaşmanın da tarihsel süreç içinde eklemlenerek bireye aktarılan kodlara göre değil, ancak medyanın söz konusu kodlara yüklediği anlamlar iletilmesi ekseninde gerçekleştiği düşünülebilir. O zaman da bireyler özellikle tarihsel kodlarının zedelendiği kanısına vardıklarında medya ürünlerine başkaldırı niteliğinde bir tepkisel duruş içine girebilirler. Ne var ki, bireylerin bu potansiyeli de zaman içinde körelmeye son derece açıktır. Diğer bir deyişle, nesiller değiştikçe dejenere olan kodların yoz haliyle kanıksanma evresi baslar. Bu da takip eden nesillerin medya dayatmalarına yenildiği anlamına gelir.

20. yüzyılın ilk yarısında ses getiren ve sosyolojik bakış açısını derinden etkileyen Frankfurt Okulu'nun bilim insanları medyanın bu boyutu üstünde çok fazla durmuşlardır. Takip eden kısımda Frankfurt Okulunun kültürel transformasyonda medyanın rolü üstüne sundukları tezler irdelenecektir.

[73] N. Mora, 2008, s. 7.

1.3.3.1. Kültür Endüstrisi Ve Toplumsalın Dönüşümü

Sanatın üretim amacı ülkemizde de uzun yıllar tartışılan bir konu olmuştur. Öyle ki, gündelik dilde kullanılan mizahi anlatılarda da sanatın varlık amacının sorunsalı kullanılan bir yapıdır. Sanat ürünleri genel itibariyle toplumsal ya da bireysel duyguların somut ürünler üzerinden sunulmasıdır. Söz gelimi, heykeller, mimari eserler, tablolar, fotoğraflar, şiirler sanat eserleri arasında sayılabilir. Bununla birlikte günümüz modern toplumunda farklı teknikler ve malzemelerin kullanımıyla farklı sanat eserleri verilmektedir. Tümü, özünde sanatçısının duygu durumunu yansıtmasıyla ortaya çıkar.

Frankfurt Okulu temsilcileri tam olarak da sanat eserlerinin ortaya çıkışındaki motivasyonların değişmesi üzerine eleştirilerde bulunmuşlardır. Ekolun en önemli temsilcilerinden Thedore Adorno ve Max Horkheimer'in ortaklaşa kaleme aldığı "Aydınlanmanın Diyalektiği" adli eserlerinde "Kültür Endüstrisi: Kitlelerin Aldatılışı Olarak Aydınlanma" başlıklı bir bölümü kaleme almışlardır. Adorno ve Horkheimer, 1940 yılında göç ettikleri ABD'de söz konusu kitabı kaleme almışlar, giderek metalaşan ve halkı birleştirmekten ziyade bütünsel bir şekle sokan, yani tek tipleştiren sanat ürünlerini eleştirmişlerdir[74]. Bu noktada belirtmek gerekir ki, Adorno ve Horkheimer göç ettikleri esnada kültürel ortamın değişikliğinden bir hayli etkilenmiş görünmektedirler. Bununla birlikte, ABD'nin Avrupa'ya göre görece daha esnek olan kendiliği temsil etme alanı, teorisyenlere daha net bir gözlem olanağı sunmuş gibi görünmektedir. Başka bir anlatımla, ABD'de kültürel mesajların bireyler tarafından soğurulması esneklik nedeniyle daha kolay olduğundan, metalaşan sanatsal ürünlerin toplumsal tezahürü daha somut bir haldedir. Metalaşan sanat ürünlerinin, yani endüstri haline gelen sanatsal donuşumun bireyleri nasıl tek tipleştirdiği Adorno ve Horkheimer' in dikkatini çekmiş, onlar da 'kültür' ile kullanılması asla beklenmeyen başka bir kavramı birleştirerek 'kültür endüstrisi' tanımlamasını yapmışlardır[75]. Yayınlandığı ilk zamanlarda hak ettiği önemi bulamayan kavramsallaştırma, medya araçlarının

[74] Gerald Rauing, *Kitlelerin Aldatılışı Olarak Yaratıcı Endüstriler*, Skop Dergi, Sayi: 4 Yil: 2013, erişim: http://www.e-skop.com/skopdergi/kitlelerin-aldatilisi-olarak-yaratici-endustriler/1306 (14 Mayıs 2017).

[75] G. Rauing, 2013. Kaynak elektroniktir; sayfa numarası belirtilememektedir (y. n.).

Avrupa'da da son derece yaygın hale gelerek tüm toplumsal alana tezahür etmesiyle birlikte ilgi görmeye başlamıştır ki bu da 60'li ve 70'li yıllara tekabül eder. Bunun en önemli nedeni, medyanın dikte ettiği kültürel kimliklerin ya da en genel anlamıyla araçların toplumsallaşmayı önemli ölçüde etkilemesiydi kuskusuz. Adorno ve Horkheimer kültür endüstrisinden ortaya çıkan ürünlerin toplumsal alandaki etkisini anlatırken "Filmler, radyo ve dergiler bir sistem meydana getirir. Bu alanların her biri kendi içinde ve hep birlikte söz birliği içindedir[76]." ifadelerini tam olarak bu etkiyi genellemek amacıyla kullanmışlardı. Takip eden araştırmacılar da kültür endüstrisinin toplumu sermayedarların istediği öznelere dönüştürme üzerine bir işlev kazandığını vurguladılar[77]. Bununla birlikte, medyada sunulan tek tipleştirici kültürel ya da sanatsal ögeler bireylerin asla sahip olamayacakları vaatlerle doluydu. Diğer bir deyişle, medya içi boş arzuların yeniden üretiminin devinim halinde sağlandığı bir mecra haline geliyordu. Adorno ve Horkheimer bu bağlamda kültür endüstrisi tarafından sunulan metalaşmış olgular bireylerin bireyselliğinden kaynaklı hayal edebilirliğini, kendiliğindenliğini, düşlemini ve etkin düşünme kapasitelerini körelten ya da gelişmesini engelleyen bir şekilde tasarlanmıştı[78]. Bu durumda toplumu oluşturan unsurlar toplumsallıklarını ve bireyselliklerini kaybederek kitleler haline dönüşürler. Başka bir ifadeyle, tüketim alışkanlıklarına göre gruplanırlar ve toplumsal konumları istatistiksel bir veriye indirgenir; küresel sermayenin kuklaları haline gelirler[79]. Adorno ve Horkheimer bu durumu şu şekilde özetlemişlerdir:

> Tüketiciler, işçiden ve memurdan, çiftçiden ve küçük burjuvadan oluşmaktadır. Kapitalist üretim bedenlerini ve ruhlarını öyle bir kuşatmıştır ki, önlerine konan her şeye direniş göstermeden kapılıverirler. Hükmedilenlerin, hükmedenlerce dayatılan ahlakı onlardan fazla ciddiye alması gibi, günümüzün aldatılan kitleleri de başarı mitine gerçekten başarılı olmuş kişilerden çok daha fazla kapılırlar. Kitlelerin

[76] Theodor Adorno ve Max Horkheimer, *Kültür Endüstrisi: Kitlelerin Aldatılışı Olarak Aydınlanma*, İletişim Yayınları Sanathayat Dizisi, 2009, İstanbul, s. 47.

[77] G. Rauing, 2013. Kaynak elektroniktir; sayfa numarası belirtilememektedir (y. n.).

[78] A.g.e. Kaynak elektroniktir; sayfa numarası belirtilememektedir (y. n.).

[79] A.g.e. Kaynak elektroniktir; sayfa numarası belirtilememektedir (y. n.).

kendilerine göre istekleri vardır. Onları köleleştiren ideolojide şaşmaz biçimde ısrar ederler[80].

Bu da demek oluyor ki, kitleleşen bir toplum hareket etmekten yoksundur, belagat sahibi olma pozisyonlarını kaybederler. Bir bakıma onları köleleştiren ideoloji tarafından aldatılmışlardır, doğal olarak da edilgen, dışardan belirlenen, ihanete uğramış ve köleleştirilmiş insanlar olarak kurban konumuna gelmişlerdir[81].

Bu noktada Adorno ve Horkheimer'in çizdiği kavramsal çerçevenin oldukça kati olduğunu belirtmekte fayda vardır. Bu çerçevede kitlelerin konumu son derece edilgen bir yerde konumlandırılmıştır. Bununla birlikte, özneleş-ebil-dikleri tek alanın toplumsallaşma mekanizmaları olduğu anlaşılmaktadır. Ne var ki, toplumsallaşma alanlarında da büyük ölçüde tek tipleşmiş kimliksel tezahürler yer aldığından, bireylerin edilgen konumu kısır bir döngü içinde zuhur etmektedir[82]. Tezlerini ortaya koydukları 1940'li yılların kısıtlı medya ürünleri arasından radyo oyuncularıyla bu çıkmaz edilgen konumu şu şekilde aktarmışlardır:

Üstelik bunlar, yukarıdan aşağıya örgütlenen, "amatörler"in oluşturduğu düzmece alanla sınırlıdır. Resmî radyonun dinleyicisinde belirebilecek kendiliğindenliğin en küçük izi bile, yetenek avcıları, mikrofon önünde düzenlenen yarışmalar ve sponsorlar tarafından uzmanların süzgecinden geçirilerek denetlenir ve yutulur. Yetenekler, dinleyiciye sunulmadan çok önce işletmeye ait olur; başka türlü bu kadar hevesle uyum sağlamaları mümkün değildir[83].

Günümüz medya ürünlerinin kapsamı düşünüldüğünde, yani dizi filmler, realite gösterileri, haber-yorum programları, yarışma programları göz önünde bulundurulduğunda ve dahası medya sektöründe tutunabilmenin zorluğu düşünüldüğünde yazarların sunduğu figüran imgeleminin geçerliliği hala yerini koruyor gibi görünmektedir[84]. Başka bir ifadeyle, medya ürünleri hem izleyici kitlesini hem de

[80] T.. Adorno ve M. Horkheimer s. 64.
[81] G. Rauing, 2013. Kaynak elektroniktir; sayfa numarası belirtilememektedir (y. n.).
[82] A.g.e. Kaynak elektroniktir; sayfa numarası belirtilememektedir (y. n.).
[83] T. Adorno ve M. Horkheimer, 2009, ss. 49-50.
[84] G. Rauing, 2013. Kaynak elektroniktir; sayfa numarası belirtilememektedir (y. n.).

kendi üreticilerini bütünsel bir kılıfa koyuyor gibi görünmektedir. Öyle ki, günümüz medyasında duyguların, ideolojik duruşların hatta tartışma metinlerinin, yaşam tarzlarının yeniden ve yeniden üretildiğini ve hatta dayatıldığını görürüz. Diğer bir deyişle, medyanın duygu ve iletişim de üreten, failin her hareketini ve ruh halini belirleyen ve kalıplayan bir sektöre dönüştüğü gerçeğiyle karşılaşırız[85]. Esasen, Adorno ve Horkheimer' in tartışmalarını geliştirdikleri zemin de tam olarak bu noktadır. Bunu bir örnek üzerinden şu şekilde ifade ederler:

> Genç bir kızın, kabul edilmesi zorunlu olan bir çıkma teklifini kabul edip gerekenleri yerine getirme biçimi, insanların telefonda ve en samimi durumlardaki ses tonları, sohbet sırasındaki sözcük seçimleri, bayağılaştırılmış bir psikanalizin kavramlarına göre bölünmüş bir iç dünya… bütün bunlar, güdüsel dışavurumlara kadar kültür endüstrisi tarafından sunulan modelle özdeşleşip, kendini başarıya uygun bir aygıt haline getirme çabasına tanıklık eder[86].

Elbette ki, bireyler eklemlendikleri yapının farkında değillerdir; hiçbir insan, özne bilerek bir yapının buyurduğu şekilde gündelik ilişkilerini ve yaşam tarzını şekillendirmeyi kabul etmez. Ne var ki, bu farkındalığın eksikliği onların soyut bir sistem tarafından şekilleniyor olmaları gerçeğini değiştirmez; sistem ile aralarında bir makina ile dişlilerinin arasındaki ilişki vardır[87]. Yani, özneler çarkların dönmesini sağlayan unsurlarından fazlası değillerdir. Bu bağlamda düşünüldüğünde, izleyicilerin olduğu kadar medya endüstrisinde yönetici ya da üretici konumunda bulunanlar da esir konumundadırlar, esaretin sürdüğü kültür endüstrisinin evirildiği yapı da muazzam bir müzik, eğlence ya da medya şirketidir[88]. Tüm bunlara ek olarak, esaret durumunun doğası gereği üretici aktörlerin de yaratıcılıkları sınırlı konumdadır. Öyle ki, talep edilen her ne ise o mecrada üretim yapmak zorundadırlar. Bu da demek oluyor ki, ortada izleyiciler ve üreticiler olarak iki yönlü bir esirleştirme durumu mevcuttur; talep

[85] G. Rauing, 2013. Kaynak elektroniktir; sayfa numarası belirtilememektedir (y. n.).
[86] T. Adorno ve M. Horkheimer, 2009, s. 107.
[87] G. Rauing, 2013. Kaynak elektroniktir; sayfa numarası belirtilememektedir (y. n.).
[88] A.g.e., 2013. Kaynak elektroniktir; sayfa numarası belirtilememektedir (y. n.).

edilenlere göre üretim sınırlanır. Bununla birlikte, sunulana göre talep edilen şekillenir. Rauing bu durumu şu şekilde çözümler:

> ...[Y]aratıcılığın üretilmesi bile hesap kitap meselesi olmuş, yapılaşmış ve tabakalaşmıştır ve kökensel olarak asi oldukları düşünülen aktörlerinin büyük kısmı çalışan kimliği altında nihayet uygarlaştırılmıştır. Kurumun antropolojik tanımına göre, kurumun da karşılığında çalışanlarına güvence sağladığı ve çözülmez çelişkiler karşısında belli düzeyde denetim vaat ettiği söylenir. Kültür endüstrisinin özgül kurumları ilelebet ayakta kalmasa da, aygıtlarının, tam da birer aygıt olmalarından mütevellit, böyle bir izlenim uyandırmaları ve özneleri bu şekilde yükümlülükten kurtarmaları amaçlanır[89].

Diğer bir ifadeyle, sistemin esaret altına alma kapasitesi tüketime olduğu kadar üretime de sirayet etmiştir. Bu durumda, ürünler tarafından vaat edilen ve müthiş bir arzu uyandıran metalara erişim dışında anlamlı bir motivasyonun varlığından bahsedilemez. Burada metaların maddi üretim süreçleri sonunda ortaya çıkan somut çıktılar olarak düşünülmemesi gereklidir, zira kültür endüstrisi yalnızca sahip olunması gereken somut maddi değerlerin kalbini belirlemez. Daha önce de değinildiği gibi, aynı zamanda gündelik hayat ilişkilerini ve duygu durumlarını belirlemede de büyük bir etkiye sahiptir. Örneğin, 'arkadaşlık' kavramını ele alalım. Kültür endüstrisinin ürünleri öncelikle bu kavramı ikiye ayıracaktır: 'dostluk' ve 'arkadaşlık'. Özde birbirinin aynısı olan bu kavramları ayırmak yetmeyecektir; ayrılan kavramların içinin de doldurulması gereklidir. Bu sefer de dostluğu daha yakın ilişkiler kurulan kişiler üzerinden tanımlarken arkadaşlığı yalnızca birlikte eğlenme amaçlı vakit geçirilen kişiler üzerinden tanımlayacaktır. Bu kadarla da kalmayacaktır. Arkadaşlığı da kendi içinde iş arkadaşı, ev arkadaşı, okul arkadaşı, mahalle arkadaşı, hayat arkadaşı gibi dallara bölümleyerek en sonunda kavramı içi boş bir zehaba döndürecektir. Yetmezmiş gibi her bir seviyeyle olan ilişkilerin seyretmesi gerektiği yolu belirleyecek, kurguladığı kıstasları bireylere dayatma yoluna gidecektir. Bunu elbette somut bir tanımlama dizisi üzerinden yapması beklenemez; ancak kültür endüstrisinin araçları, mesela televizyon programları, bu amaca hizmet etmek için son derece uyumlu aygıtlar haline gelecektir. Sunulan ilişkiler dizininde belirtilen 'yapılması ve kaçınılması gereken davranışlar'

[89] G. Rauing, 2013. Kaynak elektroniktir; sayfa numarası belirtilememektedir (y. n.).

silsilesi vasıtasıyla da kendi sunduğu ürünlerin tüketimini özendirmesi kaçınılmaz olacaktır. Nitekim, Adorno ve Horkheimer kültür endüstrisinin bahsedilen kapasitesini "işletme uzmanlarının öngördüğü ve üretimi artırmak için her fabrikada araç gibi kullanılan işyerindeki arkadaşlık bağları[nın], kişisel dürtünün son izlerini bile toplumsal denetime tâbi kıl[masının] [90]" sonucu olarak göreceklerdir.

Adorno ve Horkheimer'a göre, kültür endüstrisinin etki alanını bu kadar hızlı genişletmesinin nedeni toplumların kültürel dönüşümlerini geciktirmesinden kaynaklanmaktadır; diğer bir ifadeyle kültür endüstrisi, sanayi devriminden itibaren hızla gelişen ve Fordist devrim[91] ile sayısı hızla çoğalan üretime bireylerin kendilerini es zamanlama kaygısıyla ortaya çıkmıştır[92]. Ne var ki, Adorno ve Horkheimer'a göre, bireyler kültürel üretime sanayi ürünlerinin üretiminden daha fazla rağbet etmişlerdir[93]. Diğer bir deyişle, kültürel endüstrinin çıktıları bireyler tarafından daha fazla kabul görmüş, bu çıktılar üzerinden bireyler bir tür kimlik arayışına ve yarışına girmişlerdir. Öyle ki, bir noktadan sonra bağımsız sanat kisvesiyle ortaya ürün çıkaran sanatçılar bile bu yarışa ayak uydurmak zorunda kalmışlar ve seri üretime geçmişlerdir. Öyle ki, günümüz toplumunda, özellikle metropollerde yalnızca 'bağımsız sanat' ürünlerini takip eden kitleler ortaya çıkmıştır. Şüphesiz, 'bağımsız sanat' adı altında yapılan üretimin bireysel entelektüel çap ile ve kitlelerin –ya da sürülerin- gittiği yönden kendini ayrıştırma çabasıyla olan dolaylı kodlarının bu noktada etkisi vardır. Oysa bu ürünler de ana akım sanat ve hatta medya ürünleri gibi kişileri –ya da kitleleri- eğlendirme amacıyla ortaya çıkan ürünlerdir. Diğer sanat ürünleri gibi, bu ürünlerin takipçileri de bir tür 'boş zaman değerlendirme' arayışında bu alana ilgi duyarlar. Dolayısıyla, işlev olarak bu grubun durduğu yer de ana akım ürünlerle aynıdır. Bu bağlamda bir bakıma 'yaratıcılık fabrikalarına' dönüşen sinema, yayıncılık, radyo ve televizyon çıktılarının üreticileri de seri üretime ayak uydurmuşlardır[94]. Yukarıda da bahsedildiği gibi, talep eden bir kitle var oldukça, bu tarz üretim yapmaya devam edecek gibi görünmektedirler. Bununla kalmayıp, hedef kitlelerinin istekleri doğrultusunda sanatlarını icra etmeye

[90] T. Adorno ve M. Horkheimer, 2009, s. 159.

[91] Fordist üretim 1920'lerde ortaya çıkan ve bant yardımıyla seri üretimi sağlayan bir üretim biçimidir (y. n.).

[92] G. Rauing, 2013. Kaynak elektroniktir; sayfa numarası belirtilememektedir (y. n.).

[93] A.g.e. Kaynak elektroniktir; sayfa numarası belirtilememektedir (y. n.).

[94] A.g.e. Kaynak elektroniktir; sayfa numarası belirtilememektedir (y. n.).

devam edeceklerdir. Bu akımın bir bakıma eleştirmeni de olsa en büyük öncülerinden birisi Andy Warhol'dur. Andy Warhol'un sanat anlayışı esasen mevcut ikonik figürlerin manipülasyonuna dayanır. Örneğin, yeniden renklendirerek ürettiği Marilyn Monroe tablosu günümüzde hala kült halindedir. Bununla birlikte çok uzun metrajlı (4, 5 hatta 6 saat süren) filmleriyle de meşhurdur. Eleştirmenlerin birçoğu herhangi bir Warhol filminin yarıda bırakıp akan filmi herhangi bir yerinden tekrar izlemeye başladıklarında hiçbir şey kaybetmediklerini (ve muhtemelen kazanmadıklarını) ima eden görüşler belirtmişlerdir[95]. Yalnızca manipülasyona dayanarak ürettiği sanat eserleri Warhol'un müthiş şekilde tanınmasına neden olmuş, 'pop art' olarak bilinen akımın öncüsü haline getirmiştir. Bununla birlikte Warhol popüler kültürün emrettiği ve nüvesine uygun gördüğü şekilde potansiyel şöhret bulma alanında da nam salmıştır. Tahmin edileceği üzere, şöhret olmasına öncülük ettiği kişilerin çoğunun şöhreti kısa süreli olmuştur. Hatta, hedef seçtiği kişiler ile ilişkilerini düzenlediği 'fabrika (factory)' adını verdiği bir oluşumun da öncüsü olmuştur. Bu minvalde Warhol'a şöhret kültürünün (celebrity culture) öncüsü yakıştırması da yapılmıştır[96]. Bu esnada Warhol, 'Gelecekte herkes 15 dakikalığına şöhret olacak[97].' diyerek esasen kültür endüstrisinin özünü çok iyi kavradığını belirtmiştir. Bu demektir ki, aslında tüm bireyler kitleler halinde kendilerine sistem tarafından vaat edilen üne kavuşmak için kültür endüstrisinin kendilerine sundukları dayatmaları tüketmeye devam edeceklerdir.

Nitekim Adorno ve Horkheimer da bu gidişatı görerek kültür endüstrisinin sunumlarındaki standartlaşmaya dikkat çekmişlerdir. Bu da yaratıcılığın tamamen tahakküm altına alınması anlamına gelir[98]. Ancak ne var ki yaşanan gerçeklik özünde bambaşkadır. Adorno ve Horkheimer "Ama aynı zamanda mekanikleştirme, boş zamanı olan kimseler ve onların mutluluğu üzerinde öyle bir güce sahiptir ki, eğlence

[95] Bu bilgiyi Warhol'un hayatından bir kesitin sunulduğu 'Factory Girl' adli 2006 yapımı filmin ardından yapılan kısa araştırma esnasında edinilmiştir. Ne yazık ki bilginin kaynağını hatırlanmaması hasebiyle ilgili kaynağa referans verilememektedir.

[96] A. Warhol hakkındaki bilgiler yazarın Warhol hakkındaki kendi bilgileri ile http://www.theartstory.org/artist-warhol-andy.htm ve http://theculturetrip.com/north-america/usa/articles/andy-warhol-and-his-artistic-influence/ web sitelerindeki bilgilerle harmanlanarak verilmiştir (14 Mayıs 2017).

[97] Org. *In the future everyone will have their fifteen minutes of fame.* https://en.wikiquote.org/wiki/Andy_Warhol (Mart, 2016).

[98] G. Rauing, 2013. Kaynak elektroniktir; sayfa numarası belirtilememektedir (y. n.).

metalarının üretimini temelden belirleyerek bu kimselere boş zamanlarında emek süreçlerinin kopyasından başka bir şey yaşatmaz[99].” diyerek aslında mekanikleşmenin sunulan vaatlerden kitleleri ne denli uzaklaştırdığını vurgulamışlardır. Bir bakıma sürecin sonunda elde edilen şey, dayatılan arzuların yeniden üretiminden fazlası değildir. Bu da aslında üretilen ürünlerin son kertede standartlaşması anlamına gelir. Öyle ki, iyi ve statü göstergesi markalar derecelerine göre kitleler tarafından oldukça iyi bilinmektedir. Elbette ki bu bilinirlik örtülü ve açıktan yapılan ve medya ürünlerince iletilen mesajlar sayesindedir. Bir bakıma bireylerin çoğu söz konusu markaları edinmek için çabalarlar. Ünlü yüksek fiyatlı ürünler ürettiği iddia edilen bir markanın bir mağazada tek günlük indirime girmesi sonucu yaşanan izdiham söz konusu sonuç için en güzel örneklerden birisidir[100].

Yukarıda detayları verilen standartlaşma ve tek tipleşmeye toplumsal alanda çeşitli tepkiler elbette ki olur. Ancak Adorno ve Horkheimer bu konuda çok da iyimser bir görüş sunmazlar. Onlara göre, kimi zaman ortaya çıkan tepkisel yaklaşımlar da bir noktada kültür endüstrisinin çarkına dâhil olmaya mecbur bırakılırlar:

> Direnen kimseler, kendilerini düzene dâhil ederek hayatta kalabilirler. Aykırılığıyla kültür endüstrisi tarafından bir kez olsun kayda geçirildi mi, tıpkı toprak reformcusunun kapitalizmin bir parçası sayılması gibi düzene ait olurlar[101].

Günümüz toplumu göz önünde bulundurulduğunda bir bakıma haksız da sayılmazlar. Bunun en büyük nedenlerinden birisi günümüzde her türlü medya aracı vasıtasıyla bireyleri uyaran çok fazla uyarıcının bulunmasıdır. Unutmamak gerekir ki, her birey kendi içinde bir egoya sahiptir ve doğası gereği egosunu hoş tutmaya meyillidir. Bir bireyin egosunu en fazla tatmin eden unsurlardan birisinin diğer insanlar tarafından takdir görmek olduğunu tahmin etmek için bilimsel bir çalışmaya gerek yoktur. Dolayısıyla, bireyler tüketim alışkanlıklarını da diğer insanların beğenisini kazanacak şekilde yönlendirmeye oldukça açıktırlar. Bununla birlikte toplumsal bir olgu

[99] T. Adorno ve M. Horkheimer, 2009, s. 68.

[100] Konu ile ilgili detayli bilgi için bkz. http://www.milliyet.com.tr/magazada-izdiham-magazin-2142965/ (14 Mayıs 2017).

[101] T. Adorno ve M. Horkheimer, 2009, s. 62.

olan bireyin önceden belirlenen süreçlere dâhil olma eğilimi de benzer bir noktadan açıklanabilir. Birey, toplumsalın ya da kitlenin dışında kalmamak için kendinden beklendiği şekilde eylemeye ve tüketmeye meyleder. Nitekim çevresindeki insanların yaşamlarındaki gelişmeleri takip etmek için *facebook* kullanmaya, pratik bir şekilde iletişim kurabilmek için de *whatsapp* programına uyumluluğu olan bir cep telefonu edinmeye zorlanır.

Özetle, Adorno ve Horkheimer'a göre çeşitli nedenlerle ortaya çıkmış kültür endüstrisi devamlılığını sağlamak için bireyi sürekli olarak kontrol altında tutma eğilimindedir. Adorno ve Horkheimer'in çalışmasından yaklaşık 30 yıl sonra J. Deleuze ve F. Guattari bireyin denetime razı olmasının altında esasen bir tür özneleşme çabasının olduğunu da vurgulamışlardır ki onlara göre bu süreç 'mekanik köleleşme' olarak adlandırılabilir[102]. Bu durumda kültür endüstrisinin günümüz toplumunda çok sayıda tek tip sunmasından kaynaklı özneleşme eğilimlerinin hangi eksende ilerlediği gibi bir soru sorulabilir. Kültür endüstrisinin değişen boyutları da göz önünde bulundurulduğunda, özneleşmenin daha mikro düzeye indiği görülecektir[103]. Söz gelimi, tasarıma dayalı tüketim alışkanlıkları günümüz toplumunda ivme kazanmıştır. Diğer bir deyişle, kişiye özel üretim ön plana çıkarılmıştır. Ne var ki, bu sürecin sonunda da özde birbirinin aynısı olan farklılıklardan oluşan paradoksa dayalı toplumsal bir yapı ortaya çıkmıştır.

Kitleler, birbirinin özde aynisi olan farklılıklar üzerinden benimsedikleri yaşama biçimlerinin getirdiği girdapta tutunmak amacıyla yeni kavramlar türetmekte gecikmemişlerdir. George Simmel tam olarak da geliştirilen bu kavramların üzerinde durmuştur. Simmel'in temel olarak odaklandığı husus özellikle kentlerde temsiliyet bulan yeni toplumsal biçimlerindeki estetik idealdir[104]. Ona göre, estetik ancak diğer toplumsal varlıklarla olan ilişkisi üzerinden anlam kazanır. Bu manada estetik arzuların giderilmesindeki en önemli unsur paradır çünkü Simmel'e göre, para "pratik dünyada

[102] Gilles Deleuze ve Felix Guattari, *A Thousand Plateaus: Capitalism and Schizophrenia*, University of Minnesota Press, Minneapolis, 1987 ss. 456-460.

[103] G. Rauing, 2013. Kaynak elektroniktir; sayfa numarası belirtilememektedir (y. n.).

[104] Alex Callinicos, Toplum Kuramı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2007, s. 276.

en kesin imge ve varlıkların formülünü en açık simgeleyen[105]" araçtır. Bu manada, yani paranın en önemli değişim aracı olması hasebiyle, metaların anlamı birbiriyle olan ilişkileri üzerinden oluşturulur. O zaman toplumsal değerlerin metalar üzerinden tanımlanması olanaksızdır; değer nesnelerin bir niteliği değildir, nesnelerle ilişkinin faile içkin olan boyutudur[106]. Bu manada değerin ya da değerli olanın ve hatta erdemlerin nesneye dayatılan anlamlar üzerinden yorumlanması kaçınılmaz bir hal alır ki bu da özne durumunda olan bireyi de nesne konumuna indirger. Bu minvalde "hemen yararlanamayacağımız ama elde edilmesi bir şekilde zor olan ve dolayısıyla bizden belirli bir uzaklıkta bulunan, arzu edilebilir nesnelere değer veririz[107]." Bu da bireyle yeniden anlamlandırılmış 'değer' unsurlarının arasında bir boşluk oluşmasına neden olur. Netice itibariyle bireyler görülebilir ve somut olandan uzaklaşarak görülemeyen ve soyut olan bir kavramla daha çok ilgilenmeye başlarlar[108]. Simmel bu boşluğu su ifadelerle dile getirir:

> Tarihsel dünyanın bir kurumu olarak para, nesnelerin davranışını simgeler ve kendisiyle onlar arasında öznel bir ilişki kurar. Toplum yaşamı ne kadar parasal ilişkilerle yönetilirse, varlığın göreli karakteri bilinçli yaşamda o kadar çok ifade bulur, çünkü para, değerin belirlediği ekonomik malların somutlaşmış göreliliğinin özel bir biçiminden başka bir şey değildir[109].

Unutmamak gerekir ki Simmel para hakkındaki görüşlerini Adorno ve Horkheimer'dan yaklaşık 40 sene önce kaleme almıştır. Ne var ki, Simmel'in ön gördüğü boşluğu medya ürünleri mükemmel şekilde kapatmıştır. Diğer bir ifadeyle, evrensel ahlak kuralları da dâhil olmak üzere tüm değer yargıları soyut bir kavramsallaştırma üzerinden tanımlanmıştır. Yeniden yorumlama sürecinde bireyler dil üzerinden kendilerine sunulan yeni kültürün tepki veremez unsuru olmaya yönelik bir tehlike altındadırlar. Bir bakıma, düşünce sistemleri de memnuniyet üzerine kurulu olduğundan hiçbir şey düşünmeyerek sürekli memnuniyet halinde kalma eğilimi

[105] A. Callinicos, 2007, s. 277.
[106] A.g.e., s. 277.
[107] A.g. e., s. 277.
[108] A.g.e, ss. 278-9.
[109] Georg Simmel, *Philosophy of Money*, ed. David Frisby, Routledge, London, 2005 s. 411.

gözetebilirler. Ne var ki bu satırların yazarı bireyin bu derece edilgen konuma itilmesinin sunulan ölçeklerde gerçekleşmediğini düşünmektedir.

Nitekim tarihsel süreç boyunca kişilerin ve toplumların düşünce yapıları sürekli olarak çeşitli tarihsel klikler neticesinde zedelenebilir etkilere açık kalmıştır. Çalışmanın ilerleyen kısmında kamusal alanda insanın temsiliyeti üzerinden düşünce yapılarının oluşumu ele alınacaktır.

1.4. KAMUSAL META YA DA SADECE İNSAN

Kamusal alanda insanın asgari düzeyde sorun yaşaması için daha önceden belirlenmiş değer yargılarını benimsemiş olarak ve o yargıların sınırları içinde hareket ederek eylemesinin beklendiği daha önce belirtilmişti. "Değer yargıları nasıl oluşur ve belirli bir karşılığı var mıdır?" gibi soruların uyanması kaçınılmazdır.

Bütün sözlüklerde, dil ayrımı gözetmeksizin değer yargıları ya da norm kavramlarının karşılığında çeşitli tanımlamalar yer alır. Aslında, bir bakıma değer yargılarını ya da normu tanımlamak bile kavramsal düzeyde bir sınırlamayı işaret etmektedir. Değer yargılarının oluşum sürecinde referans alınan unsurlar coğrafi özelliklere göre değişim gösterir. Söz gelimi, Batı Avrupa'ya gidildikçe dini referans artarken kuzeye çıkıldıkça evrensel insan hakları kriterleri ön plana çıkmaktadır. Daha batıdaki ülkelerde, mesela Amerika Birleşik Devletleri ve Kanada gibi ülkelerde ortaklaşan bireysel çıkarlar ön plana çıkar. Türkiye'nin genelinde ve Orta Doğu'da ataerkil kodların baskın olduğu görülür. Ancak Türkiye ölçeğinde bile değer yargılarının oluşturulduğu tabanın bölgeden bölgeye değişebildiğini belirtmekte fayda vardır. Dolayısıyla oluşturulan değer yargıları hangi kisve altında meşruiyet kazanırsa kazansın ki genellikle dini atıflarda bulunulur, özünde ataerkil toplum düzeninin kadim kodları büyük ölçüde bakindir.

Kavramların tarihsel gelişimi bir yana, ilkel ya da modern tüm toplumlar tarihsel süreçlerinde bir dizi yargıyı oluştururlar ve davranışlarını bu yargılar çerçevesinde

düzenlerler. Söz konusu değerler sistemi birdenbire oluşmaz, dolayısıyla da belirli bir tarihsel olay ya da dönemle ilişkilendirilemez. Bu nedenle de özünde tarihsiz bir geçmişe sahip olmasına rağmen benimsenen yapılardır. Temizlik ve kirlilik kavramları bu anlamda zamansız ve değişmezdir. Yine de tarihsel koşullara uygun olarak içerikleri değişir.[110] Kirli olana tepki ise her zaman sabittir. Genel olarak bakıldığında ise kutsiyet atfedilen, yani temiz olarak görülen ve ussallaşan davranışlar ya da alanlar henüz bozulmamış olanlardır. Bu bakımdan da aslında kutsal olanla temiz olmayan arasında net bir ayrım yoktur; yalnızca kutsal, yani onaylanana olan idealizm çok özelleşmiş bir yapıda korunmaktadır[111].

Bununla birlikte, oluşum süreçlerinin teorize edilebilirliği bulunmaktadır. En temelde, güdüsel olarak bu yargıların oluşturulma amacı toplumların kendilerini tehlikeden sakınma eğilimlerinde yatar; diğer bir deyişle, tehlikelerden korunma güdüsüyle oluşturulmuş bir toplumsal düzen vardır[112]. İdealize edilmiş bu toplumsal düzende toplumun geneline tehlike getirecek davranışların kirlilik ile ilişkilendirildiği görülür. Dolayısıyla kirlilik inancına yakından bakıldığında tehlike olarak görülen unsurların sembolik bir anlamı da vardır ki bu da bu unsurların toplumsal hayatta bir karşılığı olduğu anlamına gelir[113]. Bu anlamda toplum bilimci Emile Durkheim da toplumun gelişebilmesi için ortak değerlerin önemini vurgular. Bununla birlikte Durkheim, toplumsal farklılaşma sürecini tanımlarken bireysel gelişimin ortak değerler sistemi sayesinde olacağının altını çizer[114]. Buna rağmen Durkheim, toplumsalı bireysel bilince indirgenemeyecek akli durumlardan muaf tutarak ahlaksal bir varlık olarak değerlendirir[115]. Bu nedenle de toplumsal olgulara ilişkin olarak "toplumsal bir olgu, sabit olsa da olmasa da bireye dışarıdan bir kısıtlama getirme yeteneğine sahip olan bir eylem biçimidir[116]" tanımlamasını yapar. Bu bağlamda olgulaşmış toplumsal kabullerin vazgeçilmezliğini vurgular:

[110] Mary Douglas, *Purity and Danger*, Routledge, New York, 1967, s.3.
[111] M. Douglas, 1967, s. 8.
[112] A.g.e., s. 3.
[113] A.g.e., s. 3.
[114] A. Callinicos, 2007, s. 206.
[115] A. g.e., s. 204.
[116] A.g.e., s. 205.

> Bütün toplumsal olguların istisnasız kendilerini bireye da yaptıkları ifadesinin karşı çıkabilecek olsak da dini inanç ve uygulamalar ahlak kuralları ve sayısız hukuk kuralı –yani, toplu yaşamın en karakteristik göstergeleri- söz konusu olduğunda bundan kuşku duymak mümkün değil bütün bunlar zorunludur ve bu zorunluluk, bu eylem ve düşünce biçimlerinin bireyin eseri olmadığının, onun üzerindeki, mistiklerin Tanrı adını verdiği ya da daha biz bilimsel açıdan anlaşılabilecek olan bir ahlaksal güçten geldiğinin kanıtıdır[117].

Bu durumda, bir bakıma insan yapımı değer yargılarının geçerliliğini yitirmemesi için kutsal olanla ilişkilendirilmesi zorunlu gibi görünmektedir. Töresel öğretilerinin çoğunun dini referans ile meşrulaştırılma çabası, hatta ilgili referans bulunamadığı takdirde 'yapıverme' pratiği bu bağlamda anlam kazanmaktadır.

Çizilen ve benimsenen sınırların dışına çıkıldığında toplumda Durkheim'in *anomi*[118] adını verdiği yapılar ortaya çıkar ki aslında anominin ortaya çıkması demek, toplumsal alanda bir krizin yaşandığı anlamına gelmektedir.

Bu bağlamda düşünüldüğünde, modern kirlilik, yani uygun görülmeyen davranış olarak görülen eylemlerin ilkel kirlilik eylemlerinden de bir farkı yoktur. Neticede yaptırımı olan uygulamalar değişse de bireyler davranışlarını toplumsal düzende anomik durumlardan uzak olacak şekilde ayarlamaya meyillidirler[119]. Benzer şekilde algılama mekanizmalarımız da anomiye, temizliğe ve kirliliğe uyumlanarak gelişmiştir. Antropolog Mary Douglas bu konu hakkındaki izlenimlerini şu şekilde aktarır:

> Bütün izlenimlerimiz daha en başından şematik olarak belirlendiği yaygın şekilde kabul görmüş bir fikirdir. Algılayanlar olarak bizler duyularımızın karşılaştığı uyarıcılar arasından yalnız ilgimizi çekenleri seçeriz ve ilgilerimiz kimilerinin şema dediği bir örüntüleme eğilimince yönlendirilir... Algılama sürecinde bazı fikirler tasarlayıp kabul ederken aslında bazılarını da dışlamaktayızdır. En çok kabul gören fikirler ise bina edilen örüntüye en kolay uyum gösterendir. Zaman geçip deneyimler

[117] Emile Durkheim, *Sociology and Philosophy*, Routledge, New York, 1974 s. 25.

[118] Anomi: Durkheim'in düzenleme yokluğu anında toplumda ortaya çıkan etmenlere verdiği genel tanımlamadır. Anominin temel nedeni toplumun bireylere yeterli ahlaki öğretiyi aktaramaması nedeniyle ortaya çıkar (y. n.).

[119] M. Douglas*, Saflik ve Tehlike*, 2012, Metis Yayinlari, İstanbul, 2012, s. 59.

> biriktikçe, etiketleme sistemimize giderek daha fazla yatırım yaparız. Böylece muhafazakâr bir ön yargı bina edilir. Bu bize güven verir... Oluşturduğumuz örüntüye bir türlü dâhil edilemeyen rahatsız edici hadiseler söz konusu olduğunda da, kendimizi, yerleşik varsayımları bozmasınlar diye bunları yok sayarken ya da çarpıtırken buluruz[120].

Douglas'in çerçevesinde düşünüldüğünde aslında toplumsal olduğu düşünülen algısal çerçevelerin bireysel boyutunun yadsınamaz olduğu gerçeğiyle karşılaşılacaktır. Nitekim aslında post yapısalcı düşünürlerin ya da Frankfurt Okulunun sunmuş olduğu distopik genellemelerin toplumsal alanda varlığı yadsınamayacağı gibi bireyselin ekleyebilirliği de göz ardı edilmemelidir. Diğer bir ifadeyle, günümüz toplumundaki mesaj iletim sistemlerinin toplumsal bir karşılığı olsa bile bireysel algılama mekanizmaları tamamen devre dışı değildir. Elbette ki tarihsel gelişim süreci içinde klik yaratabilme kapasitesine sahip olayları takiben bahsi geçen bireysel denetim mekanizmalarında bozulmalar ve hatta çökmeler meydana gelebilmektedir. Ancak sürecin sonunda yeniden, yeni bir formda ve gözden geçirilmiş değerlerle tazelenen bireysel algı mekanizmaları da göz önünde bulundurulmalıdır. Söz gelimi, devrimler ve savaşlar sonunda ya da olağanüstü teknolojik gelişmelerin sonunda söz edilen algı mekanizmaları donuşum sürecine girerler. Mesela, İkinci Dünya Savaşı, 68 hareketi, 12 Eylül Askeri Darbesi, internetin bireysel düzeyde kullanımı, 13 yılı bulan uzun AK Parti iktidarı gibi önemli sayılabilecek toplumsal dönemler sonunda bireylerin iletişim biçimleri ve iletişim sürecinde aldıkları mesajlara verilen tepkiler ile oluşan algısal süreçlerin dönüşüme uğraması da normaldir. Ancak bu gibi dönemler sonunda toplumsal alandaki bireyler yeniden tehlikeden kaçma ve temiz olanı kutsama güdüsüyle yeni bir kolektif bilinç kurarlar. Böylece, yeniden standartlaşmış kategorilerden oluşan yeni bir değerler bütünü oluşturulur ki oluşturulan bu yeni yapının kamusal alanda belirli bir otoritesi bulunur. Kişisel bağlamda kabuller birkaç kez gözden geçirilse bile "kültürel kategoriler kamusal meseleler olduğu için kolayca değiştirilemez; muğlaklık yeniden yorumlanır ve normaldışılık fiziksel olarak kontrol edilerek yeniden ele alınır[121]." Bu manada da semboller üzerinden iletişim kurmak bir bakıma odaklanmayı kolaylaştırma gibi bir etkiye sahiptir. Bu boyutuyla da ritüel

[120] M. Douglas, 2012, s. 60.
[121] A.g.e., s. 63.

alanında bir örüntü kurar; istenen temalar muhafaza edilirken istenmeyenler dışarıda bırakılır[122].

Aslında kamusal alanda insanın kendini ifade etme şekilleri çok daha öncesine dayansa da kavramsal çerçevede kapsamlı olarak sunumu 20. yüzyılın ortalarına tekabül eder. Kamusal alanın teorik kapsamını sunma bağlamında en çok başvurulan kavramsal çerçeve Jurgen Habermas'a aittir. Habermas'in kamusal alan hakkındaki görüşlerinden önce bireylerin en temel iletişim kurma aktivitesi olan konuşmaya yönelik sözlerine bakılmalıdır:

> Biri ile konuşmak temelde onu gelecekte kurulabilecek bir özgür insanlar topluluğunun olarak tanımaktır. Konuşmak doğruluğa doğru ortak bir ilişki kurar ve bu nedenle başka bir varlığın, daha doğrusu bütün varlık biçimlerinin yeteneklerine göre en içten biçimde doğrulanmasıdır. Konuşma herhangi bir olasılığı ortadan kaldırdığında zorunlu olarak kendi ile çelişir[123].

Bu bağlamda daha en başından, konuşma yoluyla iletişime geçmiş bireyler belirli ön kabuller çerçevesinde kendilerini ifade ederler. Aksinden bakılacak olursa, konuşmaya başlanıldığında ön görülen iletişim kıstasları ihlal edilirse ya da jest ve mimiklerle sunulduğu düşünülen sınırlar ihlal edilirse kişiler kavramsal bir karmaşa yaşarlar. Anılan kavramsal karmaşa anın bütünlüğünden ziyade öz ve karşıt sorgulamalar bağlamında gerçekleşir. Diğer bir deyişle, kişi önce ketlenen an içinde önce kendi toplumsallaşmasını daha sonra da muhatabının toplumsallaşma süreçlerini sorgular. Bu sorgulamanın oluştuğu ilişkilerde bir şeyler ters gidiyor demektir; öğrenilen, kanıksanan, benimsenen ve genel geçer olduğu sarılanan toplumsal kodlarda aksamalar meydana geliyor demektir. Tam olarak da bu nedenle Habermas "İlk cümlemiz evrensel ve sinirsiz uzlaşma niyetini açıkça ifade eder[124]" savını öne sürmüştür. Yani, Habermas muhatap alınan kişi her kim olursa olsun gündelik hayatta kurulan iletişimin sınırlarının anlaşma neticesini hedeflediğini vurgular. Bu bakımdan da bireyler aslında iletişim halindeyken ilk etapta jestlerini aidiyet hissettikleri kimlikler

[122] M. Douglas, 2012, s. 87.
[123] Jurgen Habermas, Adorno'ya Mektup, 14 Eylul 1961. Aktaran: A. Callinicos, 2007, s. 417.
[124] Jurgen Habermas*, Knowledge and Human Interests*, Polity Press 1987, s. 314.

ekseninde geliştirmezler. Ortak olduğu varsayılan tek bir amaç vardır, o da anlaşabilmektir.

Kamusal alan analizinde de Habermas benzer bir izlek üzerinden karşımıza çıkar. Ona göre kamusal alan toplumsal yaşamımızın bir parçasıdır ve her zaman bir kamuoyu oluşturma potansiyelini taşır[125]. Bu bağlamda tüm vatandaşlara açık olma özelliğini taşır; ancak belirli bir toplumsal kesime ait olan vatandaşların kendi alanlarını yaratmasıyla da ortaya çıkar. Habermas, kamusal alan kavramını belirli toplumsal gelişmelerin neticesinde geliştirmiştir. İlk gelişme modern ulus devletlerin ortaya çıkmasıdır ki modern ulus devletlerinin tarihsel gelişimi 16. yüzyılın sonlarına tekabül etmektedir. Modern ulus devletlerin ortaya çıkmasıyla birlikte devletten kendini ayrıştıran toplum ortaya çıkmaya başlamıştır:

> ...Burada modern devlet, kamu iktidarının alanı; toplum ise kişisel (veya özel) çıkar ve etkinlik alanı olarak ele alınacaktır. Çünkü, Orta Çağda böyle bir ayırım yoktu ve yönetime, askere, adalete ve maliyeye ilişkin işler senyörler, kiliseler, loncalar ve diğer "özel" bireyler ve kurumlar tarafından yerine getiriliyordu... [O]torite veya egemenliğin pekiştirilmesi süreci, 17. ve 18. yüzyılın mutlakıyetçi yönetimlerinde en belirgin hale gelmiştir... Bu durumda devleti egemen gücün mekânı yapmakla toplumu da yaratmış oluyordu. Habermas'ın burjuva kamusal alan dediği modern "sivil toplum"un bir anlamda "embriyo" biçimi bu özel toplumsal dünyada gelişecektir[126].

Bu bakımdan kamusal alan toplumun kendi öz değerlerini mutlak bir otoritenin komutu altına girmeksizin ya da böyle bir otoriteye ihtiyaç duymaksızın yeniden değerlendirebilecekleri bir alan anlamını taşır. Diğer bir deyişle, mutlak otorite anlayışının boyut değiştirmesiyle birlikte toplumun kendine ait bir alanı ortaya çıkmıştır.

---

[125] Jurgen Habermas, *Kamusal Alan: Ansiklopedik Bir Makale,* 1995, *Critical Society and Theory: A Reader* Ed. S.E. Bronner ve D.M. Kellner, Sayi: 70. Makalenin Turkce cevirisi için: http://www.birikimdergisi.com/birikim-yazi/4966/kamusal-alan-ansiklopedik-bir-makale#.VvK_mMcVhFI (14 Mayıs 2017).

[126] Marvin B. Becker, *The Emergence of Civil Society in the Eighteenth Century,* Indiana University Press, Bloomington, 1994, s.2.

İkinci gelişme süreci 19. yüzyılın sonlarına doğru vuku bulma sürecini başlatan Sanayi Devrimi'nin yaşanmasıyla birlikte kapitalizmin yükselişidir. Meta üretiminin giderek hız kazanması ve tüketim alışkanlıklarının değişmesi bir bakıma devlet ile toplum arasındaki kopmaz sanılan bağı koparmıştır. Bununla birlikte, iletişim araçlarının çoğalması ve yaygınlaşmasıyla birlikte kamusal alan daha fazla önem kazanmaya başlamıştır.

Habermas kamusal alanı tanımlarken en büyük özelliği olarak kimliklerden muaf bir iletişim mecrasının kurulma olgusunu işaret etmiştir. Öyle ki, bireyler yalnızca vatandaş oldukları için kamusal alanda kendi fikirlerini rahatça ifade etmektedirler, bu rahatlığın sağlanabilmesi için de herhangi bir kısıtlama ya da sınırlamanın olmaması gerekmektedir[127]. Ona göre ancak ve ancak bu tür bir sınırlama olmadığı takdirde bireyler kendilerini açıkça ifade edebileceklerdir. Günümüz toplumunda idealize ettiği biçimdeki iletişimi sağlayan araçlar olarak kitle iletişim araçlarını işaret eden Habermas, devletin kamusal alandaki rolüne dair şu hatırlatmayı yapmaktadır:

> Her ne kadar devlet otoritesi siyasal kamu alanında icra etmekten (execute) sorumlu olsa da, bu alanın bir parçası değildir. Devlet otoritesi, genellikle, "kamu" otoritesi olarak kabul edilir; devletin vatandaşların refahını sağlama sorumluluğu kamusal alanın bu işlevinden kaynaklanır. Sadece siyasal kontrolün icra edilmesi gözle görülür bir şekilde her vatandaşın kendisini bilgilendirecek araçlara sahip olabilmesini gerektiren demokratik talebe yenik düştüğünde, kamusal alan yasal organlar aracılığı ile hükümeti kurumsal yollarla etkileme şansına sahip olur[128].

Bu anlamda Habermas, devletin kamusal alandaki rolünün düzenleme ve denetleme olduğunu ima etmiştir. Daha doğrudan okunacak olursa, devlet organları vatandaşların haber alma ve iletişime geçme hakları tehlike altında olduğunda kamusal alana müdahil olmaktadırlar. O zaman, aslında devlet kontrol edici fakat yalnızca gerektiği durumlarda ortaya çıkan bir muhatap olarak kamusal alanda varlığını sürdürmektedir. Habermas bu konuyu şu şekilde anlatır:

[127] J. Habermas, 1995. Kaynak elektroniktir; sayfa numarası belirtilememektedir (y. n.).
[128] A.g.e. Kaynak elektroniktir; sayfa numarası belirtilememektedir (y. n.).

> Söz konusu kontrol ve eleştiri, devlet biçiminde örgütlenmiş egemen bir yapı aracılığı ile vatandaşların oluşturduğu bir kamu organı tarafından informel bir şekilde -ve seçimler yoluyla, formel bir şekilde- uygulanır. Bu türden uygulamaların kamuya açık olmalarını gerektiren yasal düzenlemeler de kamusal alanın bu işleviyle ilgilidir. Devlet içinde, bilindiği gibi kamu, kendisini kamuoyunun taşıyıcısı olarak örgütler; toplum ve devlet arasında aracılık yapan kamusal alan da kamusal alanının bu en önemli ilkesi ile uyum içindedir...- bir zamanlar kendisi adına monarşilerle savaşılan söz konusu ilke ve o zamandan bu yana devletin etkinliklerinin demokratik kontrolünü olası kılan ilkeden bahsetmekteyiz[129].

Bu açıdan yaklaşıldığında aslında düzenleme ve denetleme kurumlarının kamusal alanda bir nevi iletişim süreçlerini gözetleyen ve kontrol eden mekanizmalar olduğu görülmektedir. Diğer bir ifadeyle, özellikle kitlesel iletişim bağlamında yaşanan aksamalardan büyük oranda devleti temsil eden kurumlar sorumludur. Bu kurumların yapısal oluşumları devlet mekanizmasının oluşumu esnasında mutabık kalınan ilkelere bağlıdır ancak bu durum eleştiriden ve gelişmeden muaf oldukları anlamına gelmez; bir nevi, denetim mekanizmaları da tarihsel kırılma anlarından sonra değişen iletişim anlayışına göre kendilerini yenilemek durumundadırlar. Bu minvalde bahsi geçen kurumların kamusal alanda yapılan tartışmalar ekseninde yapılaşması beklenir.

Ne var ki, kamusal alan birdenbire oluşmuş bir alan değildir. Tarihsel bir süreci vardır. Yukarıda gelişmesine on ayak olan tarihsel gelişmeler verilmişti. Devam eden kısımda bu gelişmeler ekseninde kamusal alanın oluşumu daha detaylı bir anlatımla sunulacaktır.

1.4.1. Kamusal Alanın Tarihsel Gelişimi

Bilindiği gibi, Orta çağ Avrupa'sında egemen olan yönetim şekli feodal devlet yapılanmasıydı. Bununla birlikte, toplumsal alanda net bir kamu/özel ayrımından bahsetmek çok mümkün değildir; bu ayrım muğlak bir konumda varlığını

[129] J. Habermas, 1995. Kaynak elektroniktir; sayfa numarası belirtilememektedir (y. n.).

sürdürmüştür[130]. Bununla birlikte kamu ve özel ayrımının yapıldığı çeşitli sembollerin varlığına rastlanmıştır. Söz gelimi, prenslere ait mühürlerin 'kamu'yu simgelediği düşünülmüştür[131]. Bu da son kertede kamu ve özel ayrımı yapılmasının aslında yönetim bicimi ne olursa olsun gerekli bir belirleme olduğu izlenimini uyandırmaktadır. Bununla birlikte, feodal lort konumundaki kişilerin tüm kamuyu sahiplendiği ve erkin tek ve mutlak temsilcisi olarak görüldüğü bilinmektedir ki siyasi olarak düşünüldüğünde, bu erk bugün devletin en başına tekabül etmektedir[132]. Ancak, burjuva sınıfının ortaya çıkmasıyla birlikte kamusal alandaki temsil ögelerin ve temsil biçimlerinin de yeniden tanımlanma ihtiyacı hâsıl olmuştur[133]. Bu esnada, ihtiyacın bir sınıfın ortaya çıkmasına bağlı olarak gelişmesinin sonucundan beklenildiği gibi farklı temsil alanları da ortaya çıkmıştır. Söz gelimi, kiliseler, toplumsal sınıflar, devlet otoritesi gibi farklı toplumsal yapılar arasında kutuplaşmalar gelişmiştir.

Bu nedenle, sürecin sonunda kutuplaşan yapılar 18. yüzyıl ile birlikte özel ve kamusal alanlar etrafında ayrılmaya başlamışlardır[134]. 18. yüzyıl bu anlamda önemli bir dönemi temsil etmektedir. Özellikle Avrupa toplumu özelinde düşünüldüğünde, 18. yüzyıl Rönesans döneminin devamında aydınlanma devrinin yaşanmaya başladığı bir dönemi temsil eder. Mutlakiyetçi otoriteler giderek güç kaybetmektedirler, bununla birlikte aydınlanma feylozoflari sayesinde toplumsal teoriler müthiş bir ivmeyle gelişim göstermektedir. Nitekim mutlakiyetçi otorite en büyük darbesini 1789 Fransız Devrimi ile almış olur. Osmanlı toplumunda da durum Avrupa'dan çok farklı değildir. Devlet otoritesi ve ulema sınıfı 18. yüzyıl boyunca devamlı olarak güç kaybına uğramıştır. Ben burada bu tür tarihsel kliklerin neden ve sonuçlarına değinmeyeceğim; ancak devlet yapılanmalarındaki ve yönetim şekillerindeki değişiklerin büyük bir toplumsal dönüşümleri de beraberinde getirmiş olduğu bilinmelidir.

Mutlak erkin zedelenmesinin en anlamlı sonucu anayasaya gibi kapsayıcı hukuk kriterlerinin gerekliliğinin bir kez daha sorgulanması olurken, soyluluk ve kamu

[130] J. Habermas, 1995. Kaynak elektroniktir; sayfa numarası belirtilememektedir (y. n.).
[131] A.g.e. Kaynak elektroniktir; sayfa numarası belirtilememektedir (y. n.).
[132] A.g.e. Kaynak elektroniktir; sayfa numarası belirtilememektedir (y. n.).
[133] A.g.e. Kaynak elektroniktir; sayfa numarası belirtilememektedir (y. n.).
[134] A.g.e. Kaynak elektroniktir; sayfa numarası belirtilememektedir (y. n.).

otoritesi parlamento ve hukuk kurumlarının birer unsuru haline geldi; bu durumun bir uzantısı olarak da yerel örgütlenmelerde ve kent temelli işletmelerde çalışan profesyoneller burjuva sınıfını oluşturarak kentler içinde kendi alanlarını geliştirmeye başladılar[135]. Bu alanların gelişmesiyle birlikte mutlaki erkten bağımsız bir kamu otoritesi de oluşmaya başladı; dolayısıyla da prens üzerinden sembolleşen 'temsilci' kavramı, eksenini liyakat bağlamında geliştirilen bir kurum ya da yasal uygulamaya doğru kaydırdı. Bununla birlikte, bu alanlarda yaptırım gücü olanlar da devlet çatısı altında birleşerek kamusal otorite haline geldiler[136]. Bu noktadan itibaren ise kamusal otoriteyle kamusal alandaki bireyler arasında ikili bir ilişki gelişti. Bir bakıma, devlet sanki bireyleri karşısına almış gibi göründü. Öte yandan, kamusal alanda temsil edilen bireyin davranış modelleri ve tüketim alışkanlıkları devletin politika belirleme esnasında referans aldığı en önemli belirleyici faktör haline geldi. Bu bağlamda düşünüldüğünde, çeşitli gözetim ve denetim mekanizmalarının ortaya çıkması kaçınılmaz olacaktı. Ne var ki, kamusal otorite ile kamusal insanın iletişim halinde kalmasını gerektirecek bir mekanizmaya ihtiyaç vardı. Bu noktada kitle iletişim araçları ki dönem özelinde düşünüldüğünde gazeteler değinilen mekanizma boşluğunu doldurmaya yettiler. Habermas, gazetelerin büründüğü bu kimliği su şekilde aktarır:

> Aynı zamanda, günlük siyasal gazeteler bu tip bir ortamda önemli bir rol oynadılar. 18. yüzyılın ikinci yarısında, gazetecilik sadece ilânların yayımlanmasına yarayan bir etkinlik olmaktan çıktı. Karl Bücher söz konusu gelişmeyi şöyle anlatır: "*Gazeteler salt haberlerin yayımlanmasına yarayan kurumlar olmaktan çıkarak parti politikasının silahı olan kamuoyunun taşıyıcıları ve liderleri olmaya başladılar. Haber toplama ve haber yayımlama arasında yeni bir unsur kendisini gösterdi: editörler kadrosu. Gazete sahipleri için gazete editörlerinin ortaya çıkması, kendilerinin, en son haberleri yayımlayan haber satıcıları olan kimliklerinin kamuoyunu pazarlayıcıları haline gelmesine yol açtı.*" Yayıncılar gazeteleri ticari hale getirmeden, gazetelerin varoluşunu ticari bir temele oturttular. Basın-yayın, yalnızca haberlerin yayımlanmasıyla uğraşan bir organ olmaktan çıkıp kamunun izleyebileceği tartışmaların arabulucusu haline geldi. Bununla birlikte bu aşamada, basın-

[135] J. Habermas, 1995. Kaynak elektroniktir; sayfa numarası belirtilememektedir (y. n.).
[136] A.g.e. Kaynak elektroniktir; sayfa numarası belirtilememektedir (y. n.).

yayıncılığın tüketim kültürünü teşvik eden bir kurum olması *henüz* söz konusu değildi[137].

Yüklenilen vazife itibariyle, gazetelerin kamusal alanda kendine yer edinmiş belirli politik grupların sözcüsü haline gelmesi kaçınılmazdır. Nitekim günümüzde bu mekanizma gazetelerin ötesinde neredeyse tüm kitle iletişim araçları vasıtasıyla yürütülmektedir. Bu anlamda kitle iletişimi sağlama kapasitesine sahip hemen her türlü oluşumun temsil ettiği bir toplumsal fraksiyon olması normaldir. Örneğin, günümüzde yaygınca kullanılan 'yandaş ya da karşıt görüşlü medya grupları' ifadesi tam olarak da bunun bir neticesidir. Medya kurumlarının değişik çıkarlar doğrultusunda bu şekilde kutuplaşması elbette muhtemeldir; ancak bu olasılık gerçekten de bir grubu temsil etmek amacıyla ortaya çıkan medya oluşumlarının varlığını yok edemez. Ne var ki bu tür oluşumlar zaman zaman çeşitli olaylar neticesinde kamu otoriteleriyle karşı karşıya gelme durumunda kalırlar. Bu esnada çeşitli yaptırımlarla karşı karşıya kaldıkları gibi otoritelerce tamamen yayın hayatlarına son verilebilir de. Ancak konu itibariyle, yayın organlarının serüvenleri içinde yaşanan bu tip durumlar önemsizdir. Akılda tutulması gereken husus şudur: belirli toplumsal grupların çıkarlarını ifade etmek amacıyla çeşitli kitlesel iletişim projeleri her zaman hayata geçirilir. Özellikle kamusal alanda öznelerin temsiliyeti arttıkça toplumsal alanda bu tür yayın mekanizmalarına olan talep ve bu mekanizmaların arzı artacaktır.

Bilindiği gibi, toplumsal alanda temsiliyet giderek artmaktadır. Öyle ki, bugün günümüzden yüz yıl önce örtük bicimde yaşanagelen kimlikler özneleşerek kamusal alanda kendilerine yer bulabilmektedirler. Bu da farklı özne gruplarının farklı fraksiyonlarca temsil edilmesine duyulan ihtiyacın artması anlamına gelecektir. Bununla birlikte, özneler aracılar vasıtasıyla umdukları şekilde ifade edilmediklerini hissettiklerinde çeşitli yöntemler kullanarak itiraz mekanizmalarını devreye sokmaktadırlar. Bu aslında şu demektir: Ben hala buradayım. Bana benim sesimi

[137] J. Habermas, 1995. Kaynak elektroniktir; sayfa numarası belirtilememektedir (y. n.).

duyuracağını vaat ettin; ancak görevini ifa edemedin. Başarısızlığını ya da yetersizliğini görüyorum ve karşı çıkıyorum. Benim sesim değilsin.

İtirazlar yalnızca bireysel çıkarlar tehlikeye düştüğünde aktif hale gelmezler. Aynı zamanda, kişilerin aidiyet hissettikleri toplumsal oluşumun ya da kitlenin çıkarları tehlikeye düştüğünde de kişiler itiraz ederler. Bu açıdan bakıldığında, aslında kişiler ile aracı medya oluşumları arasında gayri resmi kıstaslar çerçevesinde geliştirilmiş bir tür denetleme mekanizmasının olduğu düşünülebilir.

Bu noktada kamusal nitelik kazanmış insanın tamamen idealize edildiği haliyle eylemediğini de belirtmek gerekir. Bu minvalde, takip eden kısımda Richard Sennett'in kamusal alanda kendini temsil eden insanın sapmaları hakkındaki görüşlerine ve Stuart Hall'un bahsedilen sapmaların yerellik üzerindeki etkileri üzerine yaptığı analizlere yer verilecektir.

1.4.2. Toplumsal Alandaki Dönüşümün Özel Alana Etkileri

Tarihsel çöküşlere bakıldığında alt ya da üst yapılardaki yoğunlaşmış dezenformasyonun beraberinde makro düzeyde inkırazı da beraberinde getirdiği görülecektir. Diğer bir ifadeyle, toplumsalın ya da otoritenin yaşadığı ani sapmaları büyük resimde her ikisinin de çöküşüyle son bulur. Richard Sennett, argümanını Roma'daki ahlaki çöküşün son kertede imparatorluğun da çöküşünü getirdiğini ve Roma'nın batıya yön verme gücünü kırdığına bağlamış ve bunun kamusal yaşam ile özel alan arasındaki dengeyle ilintili olduğunu belirtmiştir[138]. Roma'da kamusal alanı aile dışı ritüellerin sergilendiği yer olarak ele alır ve bu ahlaki çöküşün, Roma vatandaşlarının kamusal alandaki eylediklerini bir ritüel olarak görmeleri sonucunda kamusal hayatlarını sıradanlaştırmaları ve netice itibariyle yeni arayışlara girmeleriyle başladığını belirtir. Bu anlamda özel alanda eyleyen özne ile kamusal alanda eyleyen öznenin eylemselliklerini idealize edildiği şekliyle hayata geçirmesi büyük önem taşır. Özel alanda aranan şey ilke değildir, daha ziyade duygulara neyin sahici olduğudur.

[138] Richard Sennett, *Kamusal İnsanın Çöküşü*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2010, s. 15.

Kişi kendisiyle, ailesiyle ve arkadaşlarıyla baş başa kalmak ve gerçek duygularını keşfetmek ister. Ne var ki özel alanda sürdürülen yasam çevrenin etkilerinden tamamen bağımsız değildir. Toplumsal yaşamın gerçeklikleriyle çıplak halde yüz yüze bırakılırsa büyük hasar görmeye meyillidir[139]. Bununla birlikte mahremiyet sıcaklık anlamına gelmektedir; kişi mahrem alanında güven duygusunu pekiştirmek ve duygularını rahatça ifade etmek ister. Ne var ki insanların tamamen kendi mahremiyetlerine gömüldükleri bir ortamda iç dünyalarda neler olduğunu muhataplar bilemez. Böylece, kamu ile mahrem arasında bir alan karmaşası yaşanır. Diğer bir ifadeyle, insanlar kamusal sorunları kişisel duygularıyla yorumlamaya başlarlar[140]. O zaman:

> Kişisel olmayan davranışlar ve meseleler... ancak insanlar yanılıp da onları kişilik sorunlarıymış gibi ele aldıklarını da heyecan uyandırırlar. İki yönlü kamusal sorunun varlığı özel yaşamda sorun yaratır. Mahrem duygular dünyası sınırlarını yitirmektedir. Mahrem alan artık insanların kendileri için alternatif ve dengeleyici yatırım sahası haline getirdiği kamusal alan tarafından sınırlanmıyor artık. Bu yüzden de Kamusalın sarsılması, içtenlikle ilgili duyulan mahrem ilişkileri deforme ediyor[141].

Bununla birlikte, mahrem olan alanlarda da kişilerin daha ziyade kendiliğine münhasır yanlarını ifade etmekle ilgilenecekleri düşünülür. Ancak bu bir yanılsamadan ibarettir. 19. yüzyıl toplumu düşünüldüğünde, yani 'bireysel duyuma has özelliklerin henüz toplumsal nitelik kazanmadığı' toplumsal düzende, benliğe yakın olan alanın insanın doğaya yakın hususiyetleriyle düzenlediği zamanlarda, bu bir açıdan doğru olabilir[142]. Ne var ki, kamusal alanla özel alanın, bireysel özle toplumsal kimliğin, mahrem olanla açık olanın birbirine karıştığı bir düzlemde bu durum çok da mümkün görünmemektedir.

Esasen, kamusal alan ile özel alanın ayrımı bir bakıma insanların doğaya yakın olan özelliklerini kendinden bilerek doğa üzerinde hak iddia etmesiyle ortaya

[139] R. Sennett, 2010, ss. 16-7.
[140] A.g.e., s. 20.
[141] A.g.e., s. 18.
[142] A.g.e., s. 126.

çıkmıştır. Diğer bir ifadeyle insanların doğa karşısında hak iddia etmeleri sonucunda bir çözüm yolu olarak kamusal alan ile özel alanı birbirinden ayırmışlardır. Doğal olanı özel ile toplumsal kodlama süreçleriyle edinilen kültürü de kamusal ile özdeş kılmışlardır[143].

Bu bağlamda insanın gelişimi de farklı süreçler dâhilinde irdelenmeye başlanmış ve kabullenilmiştir. Örneğin, alkol tüketiminin yaygın olduğu bar, pub gibi sosyalleşme alanlarına çocukların girişinin yasaklanması, bireysel düzlemde kamusal ile özel alan ayrımının yapılmasıyla eş zamanlı yaşanan bir gelişmedir[144]. Diğer bir deyişle, eyleyenler yaşam alanlarını özel ve kamusal alan üzerinden denetlemeye başlamışlardır. Bu minvalde bireyler kamusal alandaki fail, yani icracı boyutlarıyla daha yakından tanışmaya başlamışlardır[145]. Bununla birlikte, kitle iletişiminin büyük bir hızla yaygınlaşmaya başlamasını takiben bireylerin gerçeklik algısı da yitmeye başlamıştır. Diğer bir deyişle, kültürler duyguların takdiminden ziyade temsiline inanmaya doğru bir kayış yaşamaktadırlar ki bu da mezkûr kültürde kimlik yitimi yaşandığının bir göstergesidir. Bu durumda da ifade daha az toplumsal nitelik kazanmış demektir[146] ki toplumsal yaşamı temsil üzerinden resmeden oluşumu eğlence amacıyla takip ederek benlik yitimini araçsal olarak da onaylar[147]. Özetle Sennett, kamusal alandaki insan ilişkileri ile aile içindeki ilişkileri belirleyen kurallar arasındaki yakınsamaya dikkat çekmiştir. Öyle ki, bu kurallar kişiliğe ait küçük, değişebilir ayrıntıları simgelemektedir[148]. Bu durumda, geliştirilen denetim stratejileriyle birey esasen değiştirmek istemediği, özde bulunan vasıflarını koruma güdüsü taşımaktan daha fazla bir şey pesinde değildir. Kamusal alanda onaylamadığı fakat maruz kalmak durumunda kaldığı yoz unsurların özel alanında tezahür etmesini istememektedir. Değerli görülen ve önem atfedilen kültürel ya da kişisel kodlarının dejenerasyona uğrama tehlikesini sezdiği anda müdahale etme hevesine kapılır. Bir bakıma, kamusalın yoz olan figürleri kamusala aittir; birey, özel alanındaki penetrasyonuna tahammül etmek durumunda değildir. Bu minvalde, denetim

[143] R. Sennett, 2010, s. 128.
[144] A.g.e., s. 132.
[145] A.g.e., s. 150.
[146] A.g.e., s. 150.
[147] A.g.e., ss. 160-5.
[148] A.g.e., s.236.

stratejileri esasen kontrol etme hevesiyle değil, daha ziyade kişinin öz bilincinde yer alan kodların korunması amacıyla ortaya çıkan reflekslerdir. Sennett de bunu vurgulamak istemiş olmalı ki, Roma'nın çöküşünü günümüzde medya ürünlerinin kamusal ve özel alanlara olan aşırı sirayetine bir analoji olarak sunarak çalışmasına başlamıştır[149].

Kitle iletişiminin kültürel kodları, değer yargılarını, toplumsal normları sürekli savunmasız bir pozisyona itelemesi bir yana, geç dönem sanayi kapitalizminin zirveye çıktığı bir evrede modernize olmuş toplumlar da kitlelere dönüşmüştür ki kitle toplumunun ayrıntıları yukarıda detaylı olarak ele alınmıştır. Bu dönemde kitle iletişim araçlarına da hem araçsal bir açıdan hem de arazî bir açıdan yaklaşılmıştır. 20. yüzyılda toplumun bir kitle toplumuna dönüşmesinde kitle iletişim araçlarının önemli bir rolü bulunmaktadır. Piyasa için yapılan sınai üretime kitlesel bir bağımlılık bulunmaktadır ki bu da yerel kültürleri ciddi biçimde tehdit etmektedir. Bu tür kitlesel bağımlılığın en çok kent yaşamında zuhur ettiği göz önünde bulundurulduğunda, kentin yerellik için önemli bir tehdit unsuru oluşturduğu görülmektedir[150]. Dolayısıyla, kitlesel iletişimin kamusal ve özel alanda farklı etkileri bulunmaktadır. Bir kere, kitleleri hedef alan kültürel üretimin benimsenmesi ve yaygınlaşması sonucunda mevcutta bulunan ve yerellikle ilişkili yüksek kültür de yerinden edilerek dejenere olmaktadır. Bireyler ihtiyaç odaklı değil, 'trend' odaklı üretime farkında olmaksızın zorlanırlar. Diğer bir boyutu da siyasi mesajlar karşısındaki savunmasız konumlarıdır. Bu anlamda politik açıdan bakılınca da medyanın çağrıları ve propagandası karşısında kitleler güçsüzdür; doğruluklarını ispatlayamadıkları iletiler sürekli olarak özel alanlarındadır. Son olarak, topluluk bağları da kitle iletişim araçları vasıtasıyla iletilen seçkinlerin tercihleri ekseninde gelişme göstermeye meyleder[151].

Medyanın bu tür birey-toplum, özel-kamu ilişkisi eksenindeki etkilerine ilişkin çok sayıda teori öne sürülmüştür. Genel olarak etkiler somut göstergeler üzerinden

[149] R. Sennett, 2010, s. 15.

[150] Stuart Hall, *İdeolojinin Yeniden Keşfi: Medya Çalışmalarında Baskı Altında Tutulanın Geri Dönüşü*, ed. Mehmet Küçük, *Medya İktidar, İdeoloji*, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 2005 ss. 74-5.

[151] A.g.e., s. 75.

ölçüldü. Söz gelimi, eğer medyanın etkileri varsa, bireyler üzerinde doğrudan tesir bağlamında ampirik göstergeler olması gerekirdi. Bu minvalde reklam ve siyasi propaganda özelinde ölçülebilir etkileri gözlemlendi. Siyasi kampanyalar bağlamında önce/sonra testleriyle bireylerin siyasi tercihlerindeki değişimler mercek altına alındı. Bu bağlamda elde edilen bulgular da toplumun geneli üzerinden okundu ve tartışıldı. Dolayısıyla, çok indirgemeci bir yaklaşımla elde edilen bulgular nedeniyle toplum bir kültürel olgu olarak ele alınarak hakkında çok sığ ve kabaca çıkarımlar yapıldı. Bu nedenle de etkileşimi etkileyen sınıfsal pozisyon, ekonomik süreçler, kurumsal güç örüntüleri gibi birçok soru cevapsız kaldı[152].

Yine de medyanın sosyolojiye eklemlenme aşaması iki ana arterde gerçekleşti. İlk olarak yukarıda değinildiği gibi, seçmen davranışları bağlamında, karar verme süreçlerinde medya aracılığıyla yürütülen kampanyaların etkisine odaklanıldı. Ne var ki, odaklanılan olgu yine davranışsal değişim ekseninde oldu[153]. Öte yandan, medyanın edinilen fikir birliği ekseninde değerler ve normların oluşumuna olan olumlu katkılarının olduğunu savunan görüşler de dile getirilmiştir. Bu anlamda sunulan görüşlerde de 'fikir birliği' kavramsal olarak olumlu bir manaya tekabül ettiği için medyanın etkileri olumlu olarak karşılanmıştır[154]. Sonrasında gelişen süreçte, edinilen ortaklıkların kendisi sorunsallaştırılmıştır. Söz konusu ortaklıkların dışında kalan kişi veya kitleler normal olan ana akimin dışındaki anomik gruplar olarak tanımlanmıştır. Bu grupların medyanın tesirine karşı çok daha zayıf bir pozisyonda konuşlandıkları kanısına varılmıştır. Bu bağlamda yeniden ortaklıkların kimin önceliklerine göre oluşturulduğu ve benimsendiği gündeme gelmiştir. Diğer bir deyişle, kimlikleri, kodları, normları ve değerleri tanımlamada iktidarı elinde tutan özne veya özneler ile tanımlayan-tanımlanan ilişkisinin hizmet ettiği çıkar grupları analize tabi tutulmuştur[155].

Yukarıda bahsedilen bağlam çerçevesinde düşünüldüğünde denetim stratejilerinin oluşumu daha anlamlı hale gelmektedir. Nitekim edinilen her turlu

[152] S. Hall, 2005, ss. 76-8.
[153] A.g.e., s. 79.
[154] A.g.e., s. 80.
[155] A.g.e., s. 83.

çerçevenin denetlenmesine dair toplumsal bir denetim sorunu ortaya çıkmaktadır. Makro düzeyde yapılan analizler göstermiştir ki, gerek oydaşmalar gerekse toplumsal kurallar özel bir toplumsallık etrafında, özel bir biçimde oydaşmaya, belli bir toplumsal, siyasal, ekonomik yapılar dizisinin kuralları içinde bütünleşme ve bu kurallara tabi olmaya hizmet eden oluşumlardır[156]. Hall, bu durumda da medyanın toplumsal rolüyle ilgili sorunların ortaya çıktığını belirtmiş, medyanın toplumsal rızayı belirlemedeki rolü bağlamında yeniden, kavramsallaştırılması gerektiğine değinmiştir[157]. Yani, medyanın belirli bir oydaşmayi yansıtma eğiliminde olması ön kabulüyle ilk başlarda yalnızca pekiştirici rolü üstlenenin şimdi söz konusu oydaşmayi oluşturma sürecindeki rolü sorgulanmalıdır. Bu açıdan düşünüldüğünde toplumsal ya da bireysel, şeylerin tanımlanma süreçleri de önem kazanmaya baslar. Bu aşamada Hall su soruyla birlikte genel-geçer medya analizlerinin bir kopuş yaşadığını belirtir: Medya tanımlanan şeyleri nasıl yansıtır; olduğu gibi mi, yoksa razı olunduğu gibi mi[158]? Bu kuşkudan daha fazlası gerçekliğin belirli bir olgular silsilesi olarak görülemeyeceği tespitiyle ortaya çıkmıştır. Öyle ki, gerçek gerçekliğin bir bakıma belirli bir tarzda kurulmasıdır. O halde, medya gerçekliği yeniden üretmekle kalmaz, aynı zamanda yeniden tanımlar; temsillerinde gerçekliğin seçilmiş tanımlarına yer verir. Yani mevcudu aktarmaz, onu yeniden anlamlandırır ki bu yeniden anlamlandırma işi de medyaya fail konumunu kazandırır[159]. Bu manada Lukes, medya ürünlerinin bireylerin isteklerine tesir ederek onları biçimlendiren bir iktidar alanlarının olduğunu gündeme getirmiştir[160]. Hall, ortak fikir birliğinin toplumsal düzlemdeki kurulumunda medyanın rolü hakkındaki yaklaşımları şu şekilde genellemiştir:

> Dünyaya ilişkin kısmi ve yanlı açıklamalara evrensel bir geçerlilik ile meşruluk kazandırmaya ve bu kısmi kurmacaları 'Gerçek'in sorgulanmaksızın kabul edilmesine

[156] S. Hall, 2005, s. 83.
[157] A.g.e., s. 83.
[158] A.g.e., s. 84.
[159] A.g.e., s. 84.
[160] Steven Lukes, *Power: A radical view*, Macmillan, Londra 1974 s. 24.

> oturtmaya yönelik bu hamle, aslında 'ideolojik' olanın karakteristiği ve tanımlayıcı mekanizmasıdır[161].

Bu anlamda kaçınılmaz olarak Gramsci'nin yeniden ziyaret edilmesi gerekmektedir. Öyle ki, ortaklığın kurulum süreçleri, onu kuran öznelerin tarihsel süreçlerinden bağımsız düşünülemez. Dolayısıyla, bir bakıma egemenleşen grupların kalan tortuları toplumsal alanda kabul gören oydaşımaları oluşturanlardır. Hall, bu anlamda Gramsci'nin yaklaşımını anlamlı bulur:

> Her toplumsal tabakanın, temelde hayat ve insana ilişkin en yaygın anlayışlar niteliğinde olan kendi 'ortak duyusu' ve 'sağduyusu'... vardır. Her felsefi akım, ardında bir 'ortak duyu' çökeltisi bırakır: Bu çökelti onun tarihsel etkililiğinin belgesidir. Ortak duyu katı ve hareketsiz bir şey değildir, kendisini sürekli dönüştürmekte, sıradan hayata girmiş bulunan bilimsel düşünceler ve felsefi kanaatlerle zenginleşmektedir... Ortak duyu geleceğin folklorunu, yani verili bir yer ve zamandaki popüler bilginin göreceli katı evresini yaratır[162].

Diğer bir deyişle, daha önce de belirtildiği gibi toplumsal kodlar veya değer yargıları bireylerin içinde yaşadıkları toplumun tarihsel bağlamından kopuk değildir. Oluşturulan toplumsal ortak duyular tam olarak da tarihsel süreçte biriken, genellik kazanmış yargılardır. Bu bağlamda mesaj verici ne olursa olsun ya da kimin çıkarları doğrultusunda bahsedilen mesajlar iletilirse iletilsin bireyler bu mesajları kodlama aşamalarında söz konusu tortularla oluşan çerçeveye göre eyleyen bir öznedir. Esasen ileticilerin iletme esnasında hedefledikleri amaca ulaşırken oluşturdukları stratejiler de yine bu ortak duyu çerçevesinde şekillenmektedir. Bu şekilde sahip olduğu iktidarı bireyler üzerinde etkin hale getirir. Özellikle televizyonun anlamlandırma gücü üzerinden alınan iletilere bireylerin tepkisi bağlamında bahsedilen yargı somut olarak incelenebilir. Hall, konu ile ilgili şöyle demiştir:

> Televizyonun anlamlandırma gücünün büyük kısmı görsel ve belgesel karakterinden kaynaklanır. Televizyonun önermeleri bir açıklama verir, söylemin bu şekilde

[161] S. Hall, 2005, s. 86.
[162] Antonio Gramsci, *Selections From the Prison Notebooks*, ElecBooks, Londra, 1971, s. 326.

> ‘Gerçek’e (gözüyle görmenin kanıtına) dayandırılması tarafından alttan alta desteklenir. O nedenle, televizyonu söylemi özellikle doğalcı bir olgusal söylem, ifade ve betimleme olarak görünür. Ama, yukarıdaki yazdığımı çıkardığımız teorinin ışığında bu ortamın (televizyonun) tipik söylemini doğalcı değil, *doğallaştırılmış* bir söylem olarak tanımlamak daha uygun olacaktır[163].

Bu durumda Hall, televizyonun bireysel mecrada etki etme ve yönlendirme anlamındaki gücünü görsel olarak kanıtlanabilir sunumlar yapmasına bağlamaktadır. Bu anlamda, yani televizyon aracılığıyla iletilen mesajların genel geçer vasfının olduğu varsayıldığında, televizyondan alınan mesajlarda yer alan içeriğin doğal olduğu sanısı oluşabilir. Hall şu şekilde devam eder:

> Bu şekilde görsel söylem zedelenmeye özellikle yatkındır, çünkü görürsem söylerim bağımlı olduğu görsel tanıma sistemi ile herhangi bir kültürde öylesine yaygındır ki, kurgu, seçme ve düzenlemenin müdahalelerinden muafmış gibi görünür. Görsel söylemler, aktardıkları imgeler ve gerçek bir fiili izlerini yeniden üretmekte oldukları izlenimi doğrudur. Bu bir yanılsama, ‘doğalcı yanılsama’dır, kuşkusuz; çünkü bu ‘gerçeklik’ etkisi üreten sözel ve görsel söylemin bilesimi, en maharetli ve ince işlenmiş kodlama yordamlarını gerektirir: ögelerin yerli yerine konması, bağlantılandırılması ve dikilmesi, anlamlı bir anlatı ya da yorumlama sistemi oluşturacak şekilde işlenmesi[164].

Diğer bir ifadeyle, iletileri düzenleyicilerin bu iletileri sundukları toplumsal ve tarihsel bağlamı iyi şekilde analiz etmiş olmaları gereklidir. Aksi takdirde bireyler doğalın değil, doğal olanın yalnızca bir izdüşümünün alıntılandığının farkına vararak tepkisel bir duruşa geçeceklerdir. Bununla birlikte, bireyler edilgen durumdan sıyrılarak eyleyen özne konumlarına yeniden döndüklerinde de benzer şekilde doğallaştırılmış olana tepki gösterebilirler. Gündelik hayatta sürekli olarak pratik edilen ‘doğal’ ile doğalın izdüşümü arasındaki fark büyüdükçe bireyler daha kolay tepki verirler. Diğer bir deyişle, toplumsal norm ve değer yargıları bireye oldukça içkin bir boyutta kodlanmıştır. Öyle ki, toplumsallaşma sürecinde anlatılar üzerinden edinilen yargıların sunumu gerçek olandan ayrıştıkça alınan mesajlar daha fazla

[163] S. Hall, 2005 ss. 100-1.
[164] A.g.e., s. 101.

kontrole tabi tutulur. Bu durumda, medya iletilerini üreten kesimin olduğu kadar alıcı konumdaki özneler de sürekli olarak bir kodlama halindedir. Mesajlar alınır, kodlanır ve oluşturulan algı çerçevesinde uyumluluklarına göre sınıflandırılır. Normal dışı görünen noktalarda ise reddediş veya yeniden tanımlama süreci baş gösterir. Kısaca, mesajlar üretilir, dağıtılır, tüketilir ve yeniden üretilir[165]. Bu zincirde üretilen mesajlar içerdikleri anlamlar üzerinden nesneleşirler; atfedilen anlamlar ise mesajın üretildiği dilin sembolleştirmeye izin verdiği ölçüdedir. Bu anlamda anlamlandırma söylemsel bir pratiktir; sosyal ilişkilerin yeniden organize edilerek sunulduğu ürünlerin yeniden anlamlandırılması söylemsel düzlemde gerçeklesen bir tür sembol üzerinden okumadır[166]. Ne var ki, tam olarak da bu söylemsel pratik üzerinden anlamların dağıtımı ve yeniden üretimi gerçekleşir. Gerçekleştiği ölçüde de içerikte yer alan söylem tercüme edilerek gündelik hayata geçirilir; hatta gerçek hayata geçirilebildiği ölçüde anlam değerlidir[167]. Bu bağlamda, mesajın söylemsel boyutunun dolaşım alanında ayrıcalıklı bir konumu vardır. Söz gelimi, üretilen bir mesaj iletildiği yerde kullanılan dilin sınırları içinde sembolik bir anlama sahip değilse önem derecesi ne olursa olsun iletildiği bireye bir anlam ifade etmez. Mesela, tüm iletileri ilgi alanları üzerinden kodlayarak alan ve sembolleri de bu alanlara indirgeyen bir birey, ilgi alanlarının dışında bir mesajla karşılaştığında, mesaj ne kadar önemli olursa olsun tepkisiz kalacaktır. Benzer şekilde, Türkiye'nin resmi televizyon kanalında Eskimo diliyle yayınlanan atom bombası tehdidine ilişkin bir mesaj muhtemelen çok az sayıda kişi tarafından fark edilecektir. Bu manada iletişim sürecinde gelen mesajların kodaçımlama yoluyla yeniden üretilerek anlam oluşturma süreci göreceli bir otonom boyut gerektirmektedir[168]. Bununla birlikte, iletişim sürecine giren olayların iletişimsel boyutunu kazanmadan önce hikâyelemeleri gerekmektedir. Bu aşamada söylemin şekilsel içkin konumda olan kuralları baskındır, dolayısıyla söylem toplumsal ilişkilerin varoluş kodları bağlamında gelişir[169]. Yani, ileti kaynağından çıkıp alıcısına ulaşıncaya dek görünüşten ibarettir. Muhatabı dışındaki öznelerce taşıdığı anlamların bir karşılığı yoktur. Yalnızca varoluşsal bağlamda bulunmaktadır.

[165] Stuart Hall, *Encoding, Decoding* ed. Simon During, *The Cultural Studies Reader*, Routladge, New York, 2001 s. 508.

[166] A.g.e., s. 508.

[167] A.g.e., s. 508.

[168] A. g. e., s. 508.

[169] A. g. e., s. 508.

Esasen bu aşamada bile mesajın öznede karşılık bulan sembollere göre yorumlandırılarak değersizleştirilmesi, yeniden üretilmesi veya yok sayılması anlaşılabilir. Televizyon programlarında belli bir bağlamda üretilir; üretimlerinde kullanılan söylemler alıcının ön yargıları, kültürel değerleri, sembolik anlam çerçevesi göz önünde bulundurulur. Bireyleri hedef alan imgeler, olaylar, kavramsal çerçeveler, davranış biçimleri üretim aşamasına dâhil edilir. O zaman, muhatap alınan kitle hem üretilenlerin kaynağı hem de alıcısı konumundadır. Tüketim aşaması ise farklı bir boyutta ele alınmalıdır. Tüketim ile mesajı karşılama aynı olarak görülmemelidir; iletişim sürecinde gelişen toplumsal ilişkilere göre birbirinden farklılaşmaktadırlar[170].

Yine de medya ürünlerinin üretim aşamasında üreticiler çıktı formunda bir ürün almak için iletilen mesaja anlamlı bir formda kodlar yerleştirirler. Öyle ki, ürünlerin hedeflenen amaca ulaşabilmeleri için bu kodların alıcılar tarafından kabul edilmesi gerekmektedir. Bu aşamada söylemin ve dilin sembolik anlamlarının baskınlığı görülmektedir. 'Mesajın tanımlandığı şekliyle bir etkisinin olabilmesi, bir ihtiyacı karşılayabilmesi ya da kullanıma girebilmesi için öncelikle anlamlı bir söylemle uyumlandırılması ve anlamlı bir şekilde çözümlenmesi gerekmektedir[171].' Çözümleme esnasında özne alınan mesajı bağlamı, gönderiliş amacı ve alış amacı içinde değerlendirerek kategorize eder. Hall, özellikle çözümleme aşamasının yalnızca davranışsal boyutuyla ele alınamayacağını belirtir; anlama yapıları, mesajların üretildikleri toplumsal ve ekonomik ilişkiler anlamı belirleyen parametrelerdir. Zincirin sonunda gösterilen gösterge tasavvur edilerek pratikte ya da bilinç düzeyinde karşılığını bulur[172]. Kodlama ile çözümleme süreçlerinde açığa çıkan kodlar tamamen simetrik olmak zorunda değildir; aradaki ilişkinin simetrisi simgelerin pozisyonuna göre değişmektedir. Yani, eğer kodlama ve çözümleme süreçlerindeki kodlar arasında büyük bir ayrım varsa gösterge üreticiler ile alıcılar arasında sosyoekonomik ilişkiler ve pozisyonlar bağlamında ciddi yapısal farklılıklar var demektir. Bu durumda, çarpıklık ya da yanlış anlama durumları iki süreç arasındaki uyumluluk eksikliğinden kaynaklanmaktadır; kodlama aşamasındaki bilgi çerçevesi, üretim ilişkileri ve teknik

[170] S. Hall, 2001, s. 509.
[171] A.g.e., s. 509.
[172] A.g.e., s. 510.

altyapının çözümleme aşamasındakilerle aralarında bir uyumsuzluk bulunmaktadır[173]. Söz gelimi, Hall'un de Gebner'den alıntıladığı gibi, şiddetin televizyondaki sunumu şiddetten ziyade şiddet hakkındaki iletilerden ibarettir[174].

Bir toplumsal oluşuma ait bilgiler yeniden üretilirken söylem üzerinden üretilir. Bu durumda belirli göstergeler farklı toplumsallıklarda farklı anlamlar taşıyabilir. Bununla birlikte toplumsallaşma sürecinde oluşan ve bireye içkinleşen kodlar doğal olarak verili gibi görünebilir. Dolayısıyla, kodların bir şekilde doğallaştırıldıkları düşünülmelidir. Doğallaştırılmış kodlar, dilin şeffaflığı ya da doğallığı ile ilişkilendirilmemelidir; daha ziyade alışkanlıklar ile evrensel alanda da kullanılabilirliği olan sembollere karşılık gelmektedir ve doğal tanımlanma süreçleri üretirler. Bu nedenle de mevcudiyette yer alan kodlama pratiğinin gizlenmesi gibi bir ideolojik etki yaratabilir. Neyse ki mevcudiyet bireyleri yanıltamaz. Esasen, doğallaştırılmış kodlar üretilenin ne kadar alışkanlık boyutu kazandığını, bir bakıma yerelleştiğini göstergelerin kodlanma ve çözümleme süreçlerinin değişimi üzerinden açığa çıkaran etmenlerdir. Bu bağlamda düşünüldüğünde algılama süreçleri koşullanmış aşamalardır ki bu da bireylerin aslında sanıldığı kadar edilgen olmadığının, aksine etken özneler olarak sunulan göstergeleri yeniden yorumladıklarının bir kanıtıdır[175].

İmgelerin lafzi anlamlarını ürettikleri çok örüntü bulunmaktadır; bir söylem üretilirken genellikle kullanılan imgenin yakınsadığı kalıplar ile birlikte kullanılmasıyla üretilir. Bu nedenle üretilen algılar da maruz kalınan söylemdeki imgelerin çağrıştırdığı bağlamın ideolojisi üzerinden örüntülenir. Bu aşamada göstergelerin anlamlanma süreci boyut değiştirebilir, öznenin ideolojik algı çerçevesine göre yeni bir biçime bürünebilir. Öyle ki, mesajın okunduğu bağlamda yer alan kültürel kodlar özneyi daha aktif bir konuma taşır çünkü birey ideolojik boyutlarıyla mesajı algılar[176]. Bu anlamda iletiler ne kadar düz anlam üzerinden kurgulanırsa kurgulansın özneler yakınsadığı anlamlar çerçevesinde değerlendirerek

[173] S. Hall, 2001, s. 510.
[174] A.g.e., s. 511.
[175] A.g.e., s. 511.
[176] A.g.e., s. 512.

çözümleme yaparlar. Örneğin, Türkiye'deki televizyon tarihinde yer alan küfür ya da müstehcen içerikli söylemlerin pek azı düz anlamıyla küfür sözcüğü içermektedir. Bu söylemler genellikle küfür sözcüğü kullanmaksızın çağrışım yapan sözcüklerin tümceleşmesiyle oluşturulur. Bu manada da dilin sembolik kodları devreye girer. Özne bahsedilen söylemi çözümlerken tümcenin düz anlamı üzerinden değil, taşıdığı sembollerin yarattığı çağrışımlar nedeniyle küfürlü söylem üretildiğini algılar.

Yukarıda bahsedilen bağlamda düşünüldüğünde bireyin medyadan gelen iletileri farklı süreçlerle okuduğu çıkarımı yapılabilir; iletilerin içine kodlanan göstergeler bireyin kendi toplumsal ve tarihsel bağlamında kabul edilir ve çözümlenir. Bu süreçleri Hall genel olarak baskın- hegemonik okuma, müzakere edilmiş okuma ve muhalif okuma olarak üçe ayırmıştır. Baskın-hegemonik okumada alıcılar iletilen mesajları ileten tarafından istenilen düzeye yakın bir boyutta algılarlar ki bu biçimin mevcutta yer bulabilmesi için iletilerin son derece şeffaf olarak iletilmesi gerekmektedir. Müzakere edilen okumada özneler iletilerin bir kısmını kabul ederken bir kısmını reddetmektedirler. Muhalif okumada ise alıcılar iletilerin gerçek ve sembolik anlamlarına topyekûn karşı çıkarak tepki gösterirler; hatta iletilen mesajı yeniden kurgulayarak yeni bir anlam çerçevesi oluşturabilirler[177].

Görünen o ki, medya üretimi aşamasında üreticiler her ne kadar hedef kitlelerinin algılama mekanizmalarını göz önünde bulundurarak ürünlerini üretseler de özneler toplumsallaşma süreçlerinde kendi özlerine içkin hale gelen toplumsal, tarihsel ve kültürel kodlara uzaksayan mesajlarla karşılaştıklarında mesajı reddederek bağlamından uzaklaştırma eğilimindedirler. Bireyler kendilerine atfedilen edilgen konumu reddederler; özellikle özel alanlarında maruz kaldıkları söylemleri kendi durumları dâhilinde yeniden anlamlandırırlar. Edinilen bireysel kodların inşa sürecinde referans alınan ideolojik düzlem ne olursa olsun, kendi çerçevesinde uyumlulaştıramadığı mesajları reddeder, yeni bir kavramsal çerçevede yeniden

[177] Mustafa Isliyen, Kodlama-Kodaçimi Bağlaminda Ak Parti 30 Mart 2014 Yerel Seçim Reklamlarinin İzleyiciler Üzerindeki Etkilerine Yönelik Alimlama Analizi: Nevşehir Örneği, Iletisim ve Diplomasi, 2014, Ozel Sayi http://www.iletisimvediplomasi.com/kodlama-kodacimi-baglaminda-ak-parti-30-Mart-2014-yerel-secim-reklamlarinin-izleyiciler-uzerindeki-etkilerine-yonelik-alimlama-analizi-nevsehir-ornegi/ (15 Mayıs 2017).

üretimini sağlarlar. Bu nedenle, bir bakıma kendi özel alanlarını kontrol edebilmek için çeşitli denetim stratejileri geliştire gelmişlerdir. Devam eden kısımda mezkûr denetim stratejileri tanımlanacak, özellikle ortak denetim-düzenleme mekanizması mercek altına alınacaktır.

İKİNCİ BÖLÜM

DENETİM STRATEJİLERİ

2.1. DENETİM STRATEJİLERİ VE BİREY

İnsanlar hayatin her alanının olması gerektiği gibi seyretmesini ister. Parklar temiz olmalıdır, devlet dairelerindeki bürokratik süreçler sistemli bir şekilde ilerlemelidir, kamusal ya da özel alandaki herhangi bir kurumda edinilen para ile harcanan para şeffaf olmalıdır vs. Kişi içerisinde bulunduğu durumların işleyiş mekanizmalarını bilmek ister; normal ya da vaat edilenin dışında bir vukuat olduğunda müdahale eder. Bu tarz durumların minimal düzeyde cereyan etmesi için de çeşitli denetim mekanizmalarıyla işlerliği kontrol altında tutar. Bu bölümde kısaca yukarıda bahsedilen dürtüyle oluşagelmiş denetim stratejilerinden bahsedilecek, özellikle ortak denetim mekanizmalarına odaklanılacaktır. İlerleyen kısımlarda ise Radyo ve Televizyon Üst Kurulunun oluşum aşamaları denetleme ekseninde yeniden değerlendirilmeye tabi tutulacaktır.

2.2. GENEL OLARAK DENETİM KAVRAMI

Denetim kavramı çeşitli yaklaşımlarla ele alınarak tanımlanmıştır. En genel tanımıyla denetim, “bir kurum veya kuruluşun ya da belirli bir plan, program veya projenin yapısı, işleyişi ve çıktılarını önceden belirlenmiş standartlara uygunluk derecesine araştırma, gözlemleme, sorgulama gibi yöntemlerle tespit edilmesi ve

edilen bulguların objektif ve sistematik bir biçimde değerlendirilerek ilgili taraf veya taraflara iletilmesi süreci olarak" düşünülebilir[178]. Bu anlamda, temel amaç idealize edilen aşamalarla kurumsal çıktıların uyumluluğunun kontrol edilmesidir. Bununla birlikte, denetim "bir işin olması gerektiği yolda yapılıp yapılmadığını anlamak ya da bir işi yapılması gerektiği yolda yürütmek için bakıp gözetmek, teftiş, murakabe, kontrol[179]" aşamalarını içinde barındıran bir strateji yumağıdır. Her alanın ya da disiplinin kendi içinde benimsediği farklı denetim mekanizmaları olsa da denetim kavramına ilişkin kapsayıcı bir tanımlama yapılabilir. Bu anlamda, "yönetme, yönlendirme, gözetme, sınırlandırma, düzenleme, hükümet etme, çekip çevirme veya denetleme yetkisi ve gücü; bir şeyin üzerindeki nüfuzun sınırlandırılması veya yönlendirilmesine ilişkin yetenek[180]" olarak düşünülebilir; denetim esnasında başvurulan eylemeler genellikle bu kapsamda geliştirilmiştir. O zaman, denetimin amacı hedefe varıldığında elde edilmesi gereken çıktı ile mevcutta var olanın karşılaştırılmasıdır, bir bakıma önceden oluşturulmuş standartlara uygunluğun ve hatasızlığın arayışıdır[181]. Bu tarafıyla uygulamada olan herhangi bir işlemin hem uygulanış esnasında hem oluşum esnasında hem de sonuç aşamasında bilimsel ve düşünsel kurallara uygunluğu açısından yapılan araştırmalar dizinidir[182].

Kamusal alanda ya da özel alanda yürütülen denetim işlemleri yukarıda belirtilen kıstaslara göre yapılır. Elbette, her kurumun ya da daha genel olarak her alanın farklı denetim mekanizmaları geliştirilmiştir. Söz gelimi, bir annenin çocuğu üzerindeki toplumsal kaidelere uygunluğunu test amacıyla yürüttüğü denetim eylemiyle bir bankada yürütülen denetim eylemi farklılıklar gösterir. Yine de yönetim olgusunun doğasında olması hasebiyle iktidar alanı olan her öznenin yürüttüğü bir eylem olduğu belirtilmelidir. Bu minvalde, içerik olarak denetim kavramında eylem ve tasarruflarda bulunan bir üst iradenin varlığı, yapılan bir iş ya da eylemin varlığı ve

[178] H. Ömer Köse, *Dünya'da ve Türkiye'de Yüksek Denetim*, 145. Yıl Yayınları, Ankara, 2007, s. 5.

[179] Orhan Hançerlioğlu, *Türk Dili Sözlüğü*, Remzi Yayınları, İstanbul, 1992, s. 162; Aktaran: M. Akıncı, Bağımsız İdari Otoriteler ve Ombudsman, Beta Yayınları, 1999 s. 46.

[180] A.g.e. Hançerlioğlu s. 46.

[181] A.g.e. Köse s. 5.

[182] Yakup Çarbuğa, *Televizyon Yayınlarının Çocuklara Etkisi ve Medya Denetimi Kapsamında Simge-Sembol Uygulamaları*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2010 s. 19.

yapılan iş ya da eylemin kurallara uygunluğunu tespit eden bir incelemenin varlığı söz konusudur; inceleme esnasında kontrol işlemiyle birlikte gerektiğinde eylemin uygun olmadığına karar verebilen ve bu konuda irade gösterebilen başka bir üst mekanizma daha bulunmaktadır[183].

Denetim, üstyapı tarafından sunulan hizmetlerin sunuş amacına ve ihtiyaçlara uygun şekilde yürütülmesini amaçlar. Bu amaçla siyasi denetim, idari denetim, yargı denetimi, kamuoyu denetimi ve ombudsmanlık gibi çeşitli denetim yolları bulunmaktadır[184]. Denetimin içeriği, yönetme ve denetleme birimlerinin net olarak pozisyonlandırılmasından ötürü en net olarak kamu denetiminde gözlemlenebilir. Hançerlioğlu kamu yönetimi anlayışındaki denetim yordamını şu şekilde ifade etmiştir:

> Genel anlamda yönetim (idare), örgütün amaçlarına gerçekleştirmek için, başlıca planlama, örgütlenme, yönetme ve denetim süreçleri yoluyla tüm kaynakların eşgüdümlenmesidir. Belli bir amaç etrafında para, insan gücü ve malzeme gibi araçların zamansal ve mekânsal kullanma yönteminin belirlenmesine yönelik planlama, biçimsel ve rasyonel bir yapı etrafında örgütlenmeye, örgüt çalışanlarının psikolojik, ekonomik ve toplumsal saiklerle motivasyonu, örgüt içi çalışma düzenine ilişkin sürekli ve düzenli bilgi akışı, işbölümü ve işbirliği etkinliğine yükseltecek bağlantı amaçlı eşgüdüm, ve nihayet örgütün planlanan amaç doğrultusunda gerçekleştirdiği faaliyetlerin sürekli denetimi yönetsel etkinliğin BÜTÜNLEYİCİ parçaları olarak görülmektedir. Yönetim bilimciler örgüt modelinin denetim ögesiyle başarı şansı yakalayabileceği konusunda düşünce birliği içerisindedirler. İster özel isterse kamu yönetimi olsun, tüm eylem ve işlemleri örgüte benimsenen amaçların ve üstlenilen görevleri eksiksiz, verimli ve zamanında gerçekleşip gerçekleşmediğinin gözlenmesi, yönetim olgusunun yatay ve dikey eksen de tümünü oluşturan temeldir. Denetimin bulunmadığı örgütlerde yönetim işlevinden söz etmek olanaklı olmaz[185].

Yukarıda verilen tanımların ışığında denetimin üç ana ögesinin bulunduğu çıkarımı yapılabilir. Bunlar; belirli amaçların bulunması, bu amaçlara verimli şekilde

---

[183] Y. Çarbuğa, 2010, s. 43.

[184] A.g.e., s. 44.

[185] Müslüm Akıncı, *Bağımsız İdari Otoriteler ve Ombudsman*, Beta Yayınları, İstanbul, 1999, s. 46.

ulaşmanın sağlanması ve bu amaçlara saptanan zamanda ulaşılmasıdır[186]. Bununla birlikte, denetimin yapısında daha önceden belirlenmiş direktiflerin ve ilkelerin varlığı ile mezkûr ilkelere ve direktiflere uymak durumunda olan etken bir yönetim faaliyetinin olduğu anlaşılmaktadır[187].

2.2.1. Denetimin Kapsamı

Son kertede bakıldığında, denetimin özel ve kamusal alan ile kurumsal ve bireysel olarak iki ana kolda gerçekleştiği görülecektir ki türü ve alanı ne olursa olsun özde bulunan amaç, eyleme esnasında belirlenmiş olan istenen çıktı ile gerçekte olanın karşılaştırılmasıdır[188]. İlk etapta belirtilmelidir ki, eyleyebilmede iktidar alanı ne olursa olsun her bireyin farklı sınırlamaları vardır. Bu manada esasen varoluşunu gerçekleştirmiş her birey bir bakıma denetmendir de; içinde bulunduğu her türlü ortamı bir yaptırımda bulunmasa bile bir şekilde denetler.

Teorik bazda bakıldığında ise ilk göze çarpan kavramlardan birisi de kamusal denetim kavramıdır. Bu kavramdan genellikle merkezi devlete tabi olan kurum ve kuruluşların denetim faaliyetleri anlaşılmaktadır[189]. Kamusal denetimde geleneksel olarak düzenleme sistemi kamu otoritelerince yapılır ve yürütülür. Kurallar belirlenir, gözlem yapılır ve kamu politikasının yürütülmesini sağlamak amacıyla kurallara uyum sağlanır. Bu minvalde, otorite ilk etapta genel için iyi olanın uygulamaya geçmesi için çeşitli yaptırımlarla baskı yapar. Genel için iyi görülen kriterler mevzuat formatına getirildikten sonra ise mevzuat hükümleri muhatap kurumlarca uygulanmaya başlar. Kamu politikasının uygulanma basarisinin sorumluluğu devlete aittir[190]. Bir bakıma, idarenin kendisine verilen yetkiler çerçevesinde ona atfedilen sorumlulukları ne ölçüde

[186] Bayram Coşkun, Türk Kamu Yönetiminde İdari Denetim Süreci Ve Bu Süreç İçinde Ortaya Çıkan Sorunlar, Türk İdare Dergisi, Aralık 2002, Sayı: 437. Dokuman Word formatında edinildiği için sayfa numarası verilememektedir (y. n.).

[187] A.g.e. Kaynak elektroniktir; sayfa numarası belirtilememektedir (y. n.).

[188] A.g.e. Kaynak elektroniktir; sayfa numarası belirtilememektedir (y. n.).

[189] H.Ö., 2007, Köse s. 6

[190] Carmen Palzer ve Alexzander Scheuer, *Self Regulation, Co-regulation, Public Regulation*, Ed. Cecilia von Feilitzen, Ulla Carlsson, Promote or Protect? Perspectives on Media Literacy and Media Regulations- Yearbook 2003.

gerçekleştirdiği araştırılır[191]. Kamu politikası oluşturulurken toplumun geneli tarafından benimsenmiş ahlak kuralları referans olarak alınır. Ahlak kurallarının referans olarak alınması bir bakıma kamu politikasının eyleyici halk tarafından benimsenmesi için en kolay çözüm yoludur:

> Ahlak, toplumda yerleşmiş değer yargılarıdır. Ahlaki değer yargıları, "iyi" veya "kötü" sübjektif ve temelsiz değer yargıları değildir. Ahlaki kurallara uymamak topluma ve bireye son çözümlemede mutlaka zararlıdır. Bir eylemin "zararlı" olması ise bir değer yargısı değil, bir "gerçek" yargısıdır. Şu halde ahlaki değer yargılarının temelinde, diğer değer yargılarından farklı olarak bir gerçek yargısı vardır; ahlaka aykırı davranış zararlıdır. Şu halde ahlaka aykırı davranış "zararlı" olduğu için "kötü"dür. Ahlaki değer yargılarının temelinde gerçek yargısının bulunması, her insan için geçerli olabilecek ahlaki kuralların araştırılması sonucunu doğurmuştur. Ahlakın ilgisiz kaldığı insani davranışlar alanı yoktur. Mesleklerinde toplum içinde bir görevi vardır. Bu meslekler toplum için yararlı oldukları ölçü ve alanda meşru olurlar. Topluma "zarar" verildiği anda, sınırın aşıldığı anda, topluma kendisini savunma hakkı ve görevi verilmiş olur. Basın mesleği de bu kuralın dışında kalamaz[192].

Yine, denetimin doğası gereği bir yöntemi ve konusu vardır ki bu konu denetimin uygulandığı örgüte ve onun işleyiş prensiplerine göre belirlenir[193]. Her konuda yürütülen denetimin aşamaları farklıdır. Söz gelimi, personelin verimliliği alanında uygulanan denetim teknikleri ile örgütün bütçesi bağlamında yürütülen denetimde aynı kıstaslar uygulanmaz. Yine de temelde kamu yararı gözetilerek denetim eylemi gerçekleştirilir. Bu bağlamda hukuksallık, yerindelik ve verimlilik ölçütleri denetim süresince göz önünde bulundurulur[194].

Denetim faaliyetleri sonucunda bireylerin maruz kaldıkları ya da yürüttükleri işlemlerdeki haksızlıklar ya da karşılaşacakları olası aksaklıklar tespit edilir. Bu aksaklıkların giderilmesi ya da en aza indirgenmesi denetimle mümkün olabilir. Bu bakımdan aynı zamanda yönetimin hassasiyet yaşadığı durumlar da açığa çıkar. Bu

[191] B. Coşkun, 2002. Kaynak elektroniktir; sayfa numarası belirtilememektedir (y. n.).
[192] Hüseyin Hatemi, *Basın Ahlakı*, Çığır Yayınları, 1976 s. 31. Aktaran: Y. Çarbuğa, 2010, s. 54.
[193] M. Akıncı, 1999, s. 47.
[194] A.g.e., s. 47.

anlamda hem kurumsal hem de kurum dışı eğitim çeşitleri bulunmaktadır. Kurumsal denetim, kurumun ya da kuruluşun kendi öz denetim mekanizmalarıyla işleyişini denetlemeye veya bir kurumun başka bir kurumun işleyişini denetlemeye dayanır. Kurum dışı denetimde ise kamuoyu etken rol oynayan icracı pozisyondadır. Her ikisi için de farklı metotlar ve yapılar geliştirilmiştir. Ben burada, bağlamdan uzaklaşmamak adına denetim için geliştirilen metotlara değinmeyeceğim. Ne var ki günümüzde hem bireysel düzlemde hem de katılım sağlayarak parçası haline geldiğimiz örgütsel oluşumlarda karşılaştığımız denetim yapılarına göz atmanın yerinde olacağını düşünüyorum. Bu nedenle, takip eden kısımlarda bahsedilen denetim çeşitlerine değineceğim.

2.3. DENETİM ÇEŞİTLERİ

Denetim çeşitlerinin kabaca kurumsal ve kamuoyu denetimlerinden oluştuğuna yukarıda değinildi. Bu kısımda kurumsal ve kamuoyu denetimi çerçevesinde geliştirilen stratejilere kısaca göz atılacaktır. Daha sonra idari denetim seklinin medya üzerinde uygulanma esaslarına bakılacaktır. Bu aşamada etken özne konumunda olan ve kurumsal değil, bireysel olarak eyleyen faillerin denetim sistemine dâhil edilmesiyle ortaya çıkan ortak denetim sistemi Radyo ve Televizyon Üst Kurulunun pratikleri üzerinden analiz edilecektir.

Literatürde, kurumsal denetime tekabül eden terminoloji “idari denetim”dir. İdari denetim özdenetim mekanizmalarıyla içeriden ve diğer kurumlar aracılığıyla dışarıdan gerçekleştirilen denetim çeşididir.

2.3.1. İdari Denetim

İdari denetim temel olarak ikiye ayrılır. Bunlardan birincisi İç denetim iken diğeri ise Dış Denetimdir. Kısaca bunlara değinmek gerekirse, iç denetim kurum içinde olurken dış denetim de farklı kurumlar tarafından yürütülür.

2.3.1.1. İç Denetim

İç denetim, kurumsal kimlik kazanmış kamu örgütlerinin kendi kurumsal yönetim sistemi içinde yer alan herhangi bir kurum veya kuruluşun hiyerarşik olarak ya da yine kendi mekanizmasındaki denetim organlarınca kendi birimleri üzerinde uyguladığı denetimdir; yani, kamu kurumunun kendi kendisini denetleme şeklidir[195]. Bu anlamda denetimi gerçekleştirmesi ön görülen bir teftiş organı hiyerarşik olarak yapılanmış olan kamu kurumunun farklı birimlerini denetler. Esasen, bu bağlamda kamu kurumlarında hiyerarşik bir denetim söz konusudur, yani, daha yukarı kademelerde yer alan amirler daha alt birimleri denetime tabi tutar[196]. Yaptırımlar ise bulunan ihlalin konusuna göre değişiklik gösterir. Önceden belirlenmiş olan istenenlere aykırılık arz eden hususların değiştirilmesi, kaldırılması, durdurulması veya cezalandırılması gibi yaptırımlar bulunmaktadır[197].

2.3.1.2. Dış Denetim

Bir kamu kurumunun başka bir kamu kurumunu denetleme işlemine dış denetim denir[198]. Yine, dış denetim mekanizmaları da ülkeden ülkeye değişiklik göstermektedir. Türkiye'de dış denetim yetkisi olan bazı kuruluşlar arasında Sayıştay, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu, Devlet Denetleme Kurulu, Yüksek Denetleme Kurulu sayılabilir. Bununla birlikte Maliye Bakanlığına mensup müfettişler kamu ve özel sektörde faaliyet gösteren kurum ve kuruluşları denetleme yetkisine sahiptir[199].

2.3.2. Siyasi Denetim

Yasa yapıcıların yasama organınca denetlenmesine siyasi denetim denir. Bu bağlamda, hükûmetin yasama organı olan Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından

[195] B. Coşkun, 2002. Kaynak elektroniktir; sayfa numarası belirtilememektedir (y. n.).
[196] A.g.e. Kaynak elektroniktir; sayfa numarası belirtilememektedir (y. n.).
[197] A.g.e. Kaynak elektroniktir; sayfa numarası belirtilememektedir (y. n.).
[198] A.g.e. Kaynak elektroniktir; sayfa numarası belirtilememektedir (y. n.).
[199] A.g.e. Kaynak elektroniktir; sayfa numarası belirtilememektedir (y. n.).

denetlenmesi siyasi denetim biçimidir. Parlamenter sistemde, iktidarın eylemleri ve politikaları soru, genel görüşme, meclis soruşturması, meclis araştırması ve gensoru vasıtasıyla denetime tabi tutulur[200].

2.3.3. Kamuoyu Denetimi

Oydaşmanin oluşum ve çözülme süreçleri daha önceki kısımlarda detaylı olarak incelenmişti. Kamuoyu denetimi, en geniş tabiriyle yukarıda detaylarıyla incelenen oydaşmanin yürütülen politikalara verdiği tepkilerdir. Diğer bir deyişle, yönetimin faaliyetlerinin halk tarafından izlenmesi ve işlemler ya da politikalar bağlamında karşılaşılan haksızlıklara oydaşma üzerinden tepki verilmesidir[201]. Yönetim açısından herhangi bir yaptırım zorunluluğu bulunmayan kamuoyu denetiminin uygulanma esaslarında farklı modeller bulunmaktadır. Söz gelimi, bireysel ya da kitlesel olarak, yazılı veya sözlü talep ya da şikâyetler iktidar sahiplerine dile getirilir. Bu noktada altı çizilmesi gereken husus, kamuoyu denetiminin devlete bağlı kamu kurum ve kuruluşlarınca değil, çeşitli sivil toplum oluşumlarınca eylenir olmasıdır. Diğer bir deyişle, dernekler, vakıflar, sendikalar, sivil inisiyatifler gibi çeşitli oluşum veya örgütlenmeler ya da doğrudan bireyler, memnun olmadıkları politika ya da uygulamalar hakkındaki görüşlerini ilgili ve yetkili mercilere bildirirler.

Kamuoyu denetimi ortak denetim yöntemiyle karıştırılmamalıdır. Ortak denetim, yönetişim anlayışı çerçevesinde geliştirilen ve bağımsız denetleme ve düzenleme kurumlarınca ifa edilen, ancak işlerliğinde sivil kimliğiyle vatandaşlar ile devletin ortaklığını esas alan bir denetimdir; kamuoyu denetiminde ortak bir eylem söz konusu değildir. Bu anlamda, kamuoyu denetimi kurumsallaşmış bir noktadan uzakta olup, daha ziyade kendiliğinden ortaya çıkan bir duyarlılık kanalıdır[202]. Bununla birlikte, bürokratik işleyişin her zaman kamuoyunun talep ve şikâyetlerine göre eylemediği bilinmelidir.

[200] Y. Çarbuğa, 2010, s. 49.
[201] A.g.e., s. 50.
[202] M. Akıncı, 1999, s. 59.

2.3.4. Ombudsmanlık

Ombudsman, kelime kökeni olarak İsveççe olup, temsilci anlamına gelmektedir[203]. Ombudsmanlık müessesesiyle katılımcı, özgürlükçü ve çoğulcu bir demokratik sistemin kurulması öngörülmüştür. Müessese, İsveç Kralı XII. Charles'ın ülkeyi yönetme stratejisi olarak 1713 yılında ortaya çıkmıştır. Temel olarak Kral'ın temsilcisi ve danışmanı vasfıyla ülkedeki kurum ve kuruluşların hatasız olarak işlerliğinin sağlanması amaçlanmıştır[204]. Devam eden süreçte Ombudsman yasama organının bir parçası olarak görev yapmaya başlamış, kamusal alandaki işlemlerin hukuka uygunluğu temelinde denetlemeler yapmak amacıyla 19. Yüzyılın başlarında kurumsal kimliğini kazanmıştır[205].

Osmanlı Devleti'nde de benzer oluşumlar mevcuttur. Osmanlıların Abbasi devletinden devraldığı denetim mekanizmalarının başında Divan-ı Mezalim gelmektedir. Bu Divanda genellikle yöneticilerin haksız uygulamalarına maruz kalan halkın şikâyet ve yakınmaları dinlenir, devlete iletilirdi. Abbasi döneminde, ilk zamanlarda genellikle halifeler bu Divana başkanlık yaparken Osmanlı Devleti'nde bu görev kadılara devredilmiştir[206].

Farklı ülkelerde çeşitli sıfatlarla ombudsmanlık kurumu hizmet vermektedir:

> Bürokrasinin bürokratizme dönüştüğü, yargı yoluyla hak aramanın yıllar aldığı, idari yollardan hak aranmak istendiğinde idarenin tarafsız davranmadığı, kendisini haklı çıkarmaya çalıştığı, siyasal denetimin yeterli olmadığı zamanlarda bir çıkış noktası olarak algılanmış, yukarıda tarihsel seyrini verdiğimiz üzere birçok ülkede birbirinden değişik görünümlerle de olsa faaliyete geçmiştir. İngiltere'de "Yönetim için Halk Komiseri", Fransa'da "Arabulucu", Kanada'da "Yurttaş Koruyucusu", İtalya'da "Sivil Haklar Savunucusu" Avusturya'da "Halk Avukatı", Polonya'da "Yurttaş Hakları Savunucusu" gibi adlarla ortaya çıkan ombudsmanın bu farklılıkları daha çok

[203] Demokrasimiz için Çağdaş Bir Kurumsal Yapı, OMBUDSMAN, https://www.ekodialog.com/Makaleler/ombudsman-nedir-ombudsmanlik.html (15 Mayıs 2017).
[204] M. Akıncı, 1999, s. 266.
[205] A.g.e., s. 266.
[206] A.g.e., s. 267.

> kurumun faaliyetlerini yoğunlaştırdığı alana göre belirginleşmektedir. Bazı ülkelerde ombudsmanın temel işlevi, vatandaşın hak ve özgürlüklerinin korunması, bazı ülkelerde vatandaş ile yönetim arasında ilişkilerin iyileştirilmesi, bazı ülkelerde yönetimin denetlenmesi, bazı ülkelerde de kötü yönetimin iyileştirilmesi ile vatandaşın kötü yönetime karşı korunması olarak ortaya çıkmaktadır[207].

Ombudsman ilk olarak Avrupa ülkelerinde yaygınlaşmıştır. Buradan da tüm dünyaya yayılmıştır. Günümüzde doksandan fazla ülkede ombudsmanlık müessesesi bulunmaktadır[208]. Kurumun benimsenmesindeki temel saik demokratik ve katılımcı hukuk devleti ilkelerine bağlılığı göstermektir. Diğer bir deyişle, farklı ülkelerdeki devlet yapılanmaları hukuk kurallarına bağlı demokratik bir devlet olduklarının ispatı niteliğinde ombudsmanlık kurumunu resmileştirmişlerdir[209].

Ombudsmanın çeşitli işlevleri bulunmaktadır. Bunlardan en önde geleni "koruma" işlevidir. Buna göre, ombudsmanlık müessesesi devletin yaptırım uygulama hususunda tekelleşmesini kırarak bireyin temel hak ve özgürlükleri ekseninde politik kararların alınmasını sağlamak amacını güder[210]. Bu bağlamda ombudsman bireylerin özellikle evrensel hak ve özgürlükleri bağlamındaki haklarını koruyucu bir işleve sahiptir. Bu bağlamda ombudsmanı harekete geçiren olgu, yargının 'takdir yetkisi' bağlamında yaptırımını idareye bıraktığı durumlarda idarenin görevini hakkıyla yerine getirmediği durumlardır[211]. O zaman, ombudsmanın anayasal mevkilerle paralel bir yetkiden ziyade anayasal zeminde bireylere verilen hak ve hürriyetleri koruduğu düşünülmelidir[212].

Ombudsmanın ikinci işlevi de yukarıda tanımlanan koruma işleviyle bağlantılı olan "araştırma, inceleme ve denetleme" işlevidir. Yönetim mevzilerinde beklenen işlemlerin yerine getirilmemesi durumunda ombudsman kendiliğinden ya da haksız işlemin muhataplarının yakınması sonucunda sorgulama yapmaktadır. Bu minvalde

---

[207] Y. Çarbuğa, 2010 s. 50.
[208] M. Akıncı, 1999, ss. 272-8.
[209] A.g.e., s. 279.
[210] A.g.e., s. 284.
[211] A.g.e., s. 285.
[212] A.g.e., s. 286.

ilişkilenen konular genellikle idari makamların taraf tutması, ihmal, bilgisizlik, yetersizlik, kötü niyet, keyfilik ya da gecikme eksenindedir[213].

Ombudsmanın üçüncü işlevi de "yönetimin gelişmesine katkı sağlama" işlevidir. Ombudsman kamu kurumlarında makam ehillerince yürütülen işlemler sırasında gözden kaçan hususları ilgili makamlara bildirerek kurumsal açıkları kapatır[214]. Böylece eksiklikler ya da açıklıklar, yanlış uygulamalar düzeltilir ve daha iyi bir hizmet sunumu yapılır.

Ülkemiz de ombudsmanlık makamına yabancı değildir. Bu hususta çeşitli kurumlar kapsamında geliştirilen hakem heyetleri, RTÜK ile izleyiciler arasında talep iletimini sağlayan izleyici temsilcileri bir nevi ombudsmanlık görevi yapmaktadır. Bununla birlikte, ombudsmanlık ülkemizde kurumsal olarak da Kamu Denetçiliği Kurumu tarafından yürütülmektedir. Bu kurum, genel olarak "...idarenin her türlü eylem ve işlemleri ile tutum ve davranışlarının; insan haklarına dayalı adalet anlayışı içinde, hukuka ve hakkaniyete uygunluğunu denetlemekle yükümlü" kılınmıştır[215].

Ombudsmanlık bağımsız ve tarafsız bir kurumsal örgütlenme biçimidir. Bu bağlamda, devlet ile birey arasında bir köprü vazifesi görmektedir. Devletin işleyişi üzerinde bir yaptırımı yoktur, ancak devletin işleyişini yönlendirmede, temel aldığı dayanak anayasada belirtilen birey hak ve hürriyetleri olduğu için oldukça etkili bir kurumdur.

2.3.5. Yargı Denetimi

Yargı denetiminde "kamusal etkinliklerden doğan, bireyin yararlarını zedeleyici tutumlar, yansız ve bağımsız kurumsallaşmış bir kamu otoritesi olan yargı erki tarafından sorgulanmaktadır[216]." Bireyler, vatandaş kimlikleriyle kişisel hak ve

[213] M. Akıncı, 1999 ss. 286-7.
[214] A.g.e., s. 292.
[215] Detaylı bilgi için bkz. http://www.kamudenetcisi.com/kamu-denetciligi-uzmani-ve-uzman-yardimcilari/.
[216] M. Akıncı, 1999, s. 89.

özgürlükleri zedelendiyse yargısal denetim talep edebilirler. Benzer şekilde, kurumsal düzlemde de hak ve özgürlüklerin zedelenmesi sonucunda yargı yoluna gidilir. Genellikle, yasal koşullara göre suç teşkil eden durumlarla karşılaşılınca yargı yoluna gitme tercih edilir. Cezalar da yine yasalar kapsamında yargı organlarınca verilir[217]. Tarafların kurumsal kişiliklerle gerçek kişiler olduğu durumlar hakkında Akıncı şöyle demiştir:

> Yönetimin yargısal denetimi… daha çok birey-yönetim çelişkilerini gidermeye, yararları uzlaştırmaya yöneliktir. Kişilerin birbiriyle olan ilişkilerinin dışında kalan uyuşmazlıkların çözümlenmesi yönetsel yargı organlarına düşmektedir. XII. Yüzyılın sonuna kadar adli yargı ile iç içe işleyen yönetsel yargı, bu dönemden sonra bağımsızlaşmaya başlamış… [ü]lkemizde 1868'de Şurayı Devlet (Danıştay)ın kurulmasıyla yönetsel yargı adli yargıdan ayrılmıştır… Yönetsel yargı yasama ve yürütme faaliyetlerinin sentezi durumundadır… Yargı, hukuk devletinden beklenen hukuksal güvenliği garanti etmektedir[218].

Bu kapsamda değerlendirildiğinde her türlü yönetsel ve bireysel faaliyet yargı denetimine açıktır. Kişisel ya da kurumsal hakların zedelenmesi medya organları tarafından yapıldığında da cezası bağımsız kurumlarca değil, yargı organları tarafından verilmektedir.

2.3.6. Öz Denetim

Öz denetim, adından da anlaşılacağı üzere bir kurumun kendi kendini denetlemesi prensibine dayanmaktadır. Tüm dünyada özellikle medya kuruluşlarında yaygın olarak uygulanan bir denetim türüdür. Oto sansür ile karıştırılmamalıdır. Sansür uygulamaları genellikle suç teşkil edecek bir uygulamanın şeklinin değiştirilerek sunulmasıdır[219]. Öz denetim mekanizmaları, genellikle bir kurumun kuruluş aşamasında idealize edilen prensipler çerçevesinde hizmet verme felsefesine göre şekillenmişlerdir. Bu bağlamda esasen kurumsal ahlakı ve prestiji koruma

[217] Y. Çarbuğa, 2010, s. 52.
[218] Y. Akıncı, 1999, ss. 89-90.
[219] Y. Carbuğa, 2010, s. 52.

ilkesiyle hareket etmeye dayanmaktadır. Nasıl ki bireyler toplumsal alanlarda prestij kaybetmemek için oto kontrol mekanizmaları geliştirdilerse kurumlar da benzer şekilde ahlak kuralları çerçevesinde hizmet sunmaya özen gösterirler. Basın ve yayın organlarında kurumsallaşma ekseninde önemi Erkelli tarafından şu şekilde vurgulanmıştır:

> Yasal ya da gönüllü kuruluşlarca gerçekleştirilen oto-kontrol (özdenetim) uygulamaları sonucu uygulanan en etkili yaptırım 'teşhir'dir. Şimdiye kadar Ombudsman kurumu, basın konseyleri ve basın odaları yoluyla gerçekleştirildiğini gördüğümüz otokontrol kurumu, çağdaş basın için vazgeçilmez bir emniyet supabıdır. Basın ahlak yasalarının çağın gereklerine uygun bir evrime tabi tutulduğu, hatta uluslararası oto-kontrol kurumunun konuşulduğu günümüzde medyanın toplum üzerindeki etkileri de göz önüne alındığında oto-kontrol kaçınılmaz bir gereksinimdir. Oto-kontrolün basın özgürlüğünün korunması, basın ahlakına aykırı davranışların teşhir edilerek önlenmesi anlamında başarılı olabilmesi için yurttaşların bu kuruma gereken özeni göstermeleri, basının yaptığı önemli kamusal görevin bilincinde olup, bu bağlamda oto-kontrol otoritelerinin uygulamalarını desteklemeleri gerekir[220].

O zaman, özdenetim sistemi gelişmiş medya kuruluşları tarafından sunulan medya ürünleri bireyleri en az rahatsız eden ve tepki verme isteği uyandıran yayınlardır diye düşünülebilir. Diğer bir deyişle, özellikle ulusal yayınlar göz önünde bulundurulduğunda hem medya kuruluşlarındaki yayıncıların hem de izleyicilerin aynı ahlak kuralları çerçevesinde toplumsallaştıkları göz önünde bulundurulursa yayıncılar tarafından sunulan hizmetin hiçbir zaman bireyleri rahatsız etmemesi gerekirdi. Bununla birlikte, suçu ve suçluyu övmemesi, teşvik etmemesi, genel olarak toplumsal kodları zedeleyecek yayın yapmaması ön görülürdü. Ne var ki yayıncıların farklı saiklerle yayın hayatlarını sürdürmelerinden ötürü özdenetim mekanizmasının çok geliştiği söylenemez. Bu nedenle, medya ürünlerini denetleyen başka bağımsız oluşumların ortaya çıkması kaçınılmaz olmuştur. Bu süreç, yalnızca medyanın tarafsız olarak denetime tabi tutulmasını sağlamakla kalmamış, aynı zamanda Türkiye'nin demokratikleşme yolculuğunda yönetişim anlayışının kapsamına giren yeni denetleme stratejilerinin de yürürlüğe girmesini sağlayarak bu sürece ivme kazandırmıştır. Bu

[220] Neşe Erkeli Kızıl*, İletişim Özgürlüğü ve Medyada Oto-Kontrol*, İstanbul, Beta Yayınları, 1988, s.21.

bağlamda, bir sonraki başlıkta ülkemizdeki radyo ve televizyon aracılığıyla sunulan hizmetleri denetleyici organ olarak Radyo ve Televizyon Üst Kurulu ele alınacaktır.

2.3.8. Ortak Denetim Sistemi

Ortak denetim sisteminin özünde kamusal alandaki düzenlemelerin sivil toplumun katılımıyla kamu otoriteleri tarafından uygulanması yatmaktadır. Bu minvalde özdenetim mekanizmalarıyla geleneksel kamu otoritelerinin ilkelerinin birleşerek düzenleyici bir mekanizma oluşturmaları hedeflenmektedir. Prensipte, kamu otoritesinin yasal zemini hazırlaması beklenir. Katılımcılar ise belirlenen hedefe uygun olarak seçilir. Örneğin, medya denetimi çerçevesinde ortak denetim sistemi ele alındığında, katılımcılar televizyon izleyicileri ile radyo dinleyicileridir. Sistem hangi alanda kurulursa kurulsun, amaç kamusal olgular için fayda sağlamaktır[221].

Ortak denetim sisteminin ana elementlerinden birisi sistemin kaidelerinin kendi kendine yetiyor olmasıdır. Bu bağlamda özdenetimden ayrılır; muhatap olan kesimlerin katılımıyla oluşturulduğu için kapsadığı prensipler ihtiyaçları karşılar niteliktedir. Bununla birlikte, katılım ile oluşturulmuş olsa bile ilkeleri devlet otoritesi tarafından oluşturulmuştur. Otorite temelde ortak denetleme sistemiyle muhatapların da karar alma süreçlerine katılımını hedeflemektedir. Hatta iyi işleyen bir ortak denetim sistemi modelinde katılımcılık zorunlu hale getirilebilir. Bu bağlamda düşünüldüğünde, eğer sistem iyi işlerse otorite yalnızca yasal zemini hazırlayarak minimum düzeyde katılım sağlama noktasına gelebilir. Böylece, kamusal alanda, muhataplarının ihtiyaçları doğrultusunda ve yasal bir çerçevede kendi kendine işleyen bir mekanizmanın kurulumu sağlanmış olur[222]. Seda Durmuş, Üst Kurul uzmanlığı tezinde ortak denetim sisteminin kavramsal boyutunu şu şekilde dile getirmiştir:

> Ortak denetim kavramı en geniş anlamıyla kamu otoritesinin ortaya koyduğu hedeflerin gerçekleştirilebilmesi için kamu otoriteleri ve sivil toplum tarafından

[221] Carmen Palzer ve A. Scheuer, *Self-Regulation, Co-Regulation, Public Regulation, Promote or Protect? Perspectives on Media Literacy and Media Regulations* – Yearboook 2003, Nordicom, Gotherburg, 2003 s. 6.

[222] A.g.e., s. 6.

> oluşturulmuş ortak denetim mekanizmalarının değişik biçimlerini ifade etmektedir. Ortak denetim mekanizması hem öz denetim biçimlerini hem de geleneksel olarak ifade edilen kamu otoriteleri tarafından gerçekleştirilen denetim biçimlerini içerdiği için yeni ve özgün bir denetim biçimini oluşturmaktadır. Bu nedenle, ortak denetim mekanizmaları kamu otoritelerinin ve özel sektörün bir araya gelmesiyle değişik formlarda karşımıza çıkabilmektedir. Bu formlardan birisi idari denetim mekanizmalarının öz denetim mekanizmalarına entegre olması iken; bir diğeri ortak denetim mekanizmasının idari denetim mekanizmaları tarafından gerçekleştirilmesi ve bu mekanizmaya yasal bir temel sağlamasıdır. Ortak denetim mekanizmalarının tanımını değişik denetim biçimlerini örnek vererek genişletmek mümkün olsa da temel olarak ortak denetim mekanizmalarının amacı kamu yararını gözetmektir[223].

Bu bağlamda, ortak denetimin kavramsal arka planında kendi kendine yetebilen ve kendi oluşturduğu kıstaslara göre işleyişinin özneleri tarafından denetlenebildiği, katılımcı bir sistemin idealize edildiği görülür. Ortaya çıkmasının arkasında kamu düzenlemelerinin yetersiz kaldığının fark edilmesi yatmaktadır. Bununla birlikte, ne kadar kapsamlı olursa olsun kamu otoritesi azınlıkta bulunan grupların haklarını, hassasiyetlerini ve zafiyetlerini gözden kaçırabilmektedir. Ortak denetim sistemleri çerçevesinde daha fazla paydaş düzenleme mekanizmalarına katılım sağlayacağı için daha az açıkla denetleme faaliyetleri yürütülebilmektedir. Bu bağlamda, uygulamanın yürütüldüğü kamusal alanda her kesimden paydaşın katılımı hedeflendiği için bir bakıma kamu otoritesinin sorumluluğu da azalmaktadır[224].

Öte yandan, her ne kadar sistemin yasal prosedürlerini hazırlayarak ve paydaşların katılımını sağlayarak sorumluluğu minimize edilmiş görülse de son kertede yaptırımların sorumluluğu kamu otoritesinin elinde toplanmıştır. Bu bağlamda, kamusal alanı hedef alan politikaların ortak denetim ile uygulanmasında tüm kontrol tamamen paydaşlarda ya da toplumsal alanda değildir[225]. Tüm bunlara ek olarak, paydaşların her zaman en iyi ve yaraşır olanı idealize ederek sunacağının bir garantisi yoktur; genelin söylediği her zaman iyiye işaret etmez. Sözgelimi, günümüzde klişeleşmiş örnekler üzerinden açıklanacak olursa, Nazi Almanya'sı

---

[223] Seda Durmuş, *Türkiye'de ve Bazı Avrupa Ülkelerinde Ortak Denetim ve Öz Denetim Uygulamaları*, Radyo ve Televizyon Üst Kurulu Basılmamış Uzmanlık Tezi, 2011 s. 50.

[224] C. Palzer ve A. Sheuer, 2003, s. 7.

[225] A.g.e., s. 7.

seçimle iş başına gelmiştir ve 1982'de darbe yönetimi tarafından kabul edilen Anayasanın referanduma sunulması sonucunda söz konusu Anayasa yüzde doksan ikilik bir onay almıştır[226]. Bu bağlamda, yasal sınırların belirlenerek zeminin hazırlanması yüksek derecede sorumluluk isteyen bir işlemdir ki ortak denetim mekanizmasında bu görev kamu otoritelerince icra edilir.

Avrupa'da sunulan teorik çerçevelerde sistemin çok fazla idealize edildiği görülmektedir. Oysa sistemin ortaya çıkış gailesi ve uygulama alanının kamusal alan olduğu göz önünde bulundurulduğunda kamusal alanda temsiliyet bulan her özne tarafından katılımın sağlanabileceği sadelikte olması beklenir. Sözgelimi, öznelerin politika üretim alanında kendilerini temsil edebilecekleri bir araç bulabilmeleriyle ancak ortak denetim sistemi amacına ulaşmış olacaktır. Örneğin, herhangi bir örgütsel bağı olmayan bir birey, park ve bahçelerin kullanımına ilişkin bir politika yapım sürecinde yalnızca park ve bahçelerin korunması amacıyla kurulmuş örgütlerin katılımıyla bir ortak denetim sistemi yürütürse örgütsüz öznenin söz sahibi olma sürecinden bahsedilemez. Yine de Avrupa'da idealize edildiği biçiminde ortak denetim mekanizmasının kitlesel iletişim alanına uygulanmasında esas alınan temel parametrelerin gazetecilerin bağımsızlığı, nefret söylemi, azınlıkların korunması, ticari iletişim ve teknik standartlar olduğu belirtilmelidir[227]. Ek olarak altı çizilmelidir ki ortak denetimin nüvesini oluşturan temel kavram insan onuru ve kendini savunma mekanizması çeşitli nedenlerle gelişememiş öznelerin kişilik haklarını korumaktır. Esasen, düzenleyici ve denetleyici bir kurum olarak ortaya çıkan RTÜK'ün felsefesi de medya sektöründeki her türlü haksız rekabeti önlemek ile birlikte, tam olarak buna tekabül etmektedir.

Özet olarak, ortak denetim sistemi son tahlilde geleneksel emir-kontrol düzenleme ve denetleme sistemlerinin paydaşlarının birincil çıkarlarını gözetmekte yetersiz kalması sonucu ortaya çıkmış bir olgudur. Bu yetersizliğin temel nedeni düzenlemenin muhatabı olan öznelerin hakkında denetleyici kurum ve kuruluşların

[226] Verilen örneklerde katılım oranları göz ardı edilmiştir.

[227] Tarlach McGonagle, *Co-Regulation of the Media in Europe: The Potential for Practice of an Intelligable Idea*, IRIS Plus- Legal Observations of the European Audiovisual Observatory, Issue 2002 ss. 2-7.

bilgi yetersizliğidir. Bilgi yetersizliğiyle birlikte, düzenleyici ve denetleyici otoriteler bahsedilen muhatap öznelerin taleplerini anlamakta da yetersiz kalmışlardır. Netice itibariyle, özneler ve öznelerin toplumsal kodları yeterince özümsenmediğinde yürütme amaçlı ortaya çıkan uygulamalar ve politikaların özellikle kamusal alanda ihtiyacı gidermeme potansiyeli keşfedilmiştir. Buna ek olarak, geleneksel düzenleme yöntemlerinin acil durumlarda etkili çözüm yolu üretme kapasitesi sınırlıdır. Oysa ortak denetim mekanizmasında ilgili eyleyen kendi ihtiyacını dile getirip anında karşılık beklediğinden çok daha hızlı ve etkili çözüm üretilebilmektedir[228].

Devam eden kısımda Radyo ve Televizyon Üst Kurulunun kurumsal bünyesinde geliştirilen ortak denetim sistemine ilişkin bilgiler öz olarak verilecektir.

2.3.8.1. Vatandaş Bildirim Sistemi

Radyo ve Televizyon Üst Kurulunda radyo ve televizyon yayınlarının denetimi İzleme ve Değerlendirme Dairesinde görev yapan üst kurul uzmanlarınca yürütülür. Bu dairede görev yapıp da 'x program hakkında gelen şikâyet' için rapor düzenlemeyen uzman yoktur. Vatandaş Bildirim Sistemi, kullanımı son derece kolay bir denetim sistemidir. Özel alanlarında gündelik bir eylem olarak genellikle televizyon izleyen bireyler izledikleri yayınlarda tespit ettikleri ya da herhangi bir sebeple rahatsızlık duydukları içerikler hakkında, ihlal bulunduğuna ilişkin RTÜK'ü telefon ya da elektronik posta yolu ile bilgilendirir. Gelen şikâyetler ya da talepler söz konusu program ile ilgilenen izleme uzmanına iletilir. Her talebin ya da şikâyetin ilgili RTÜK uzmanının kanaatine sunulduğu belirtilmelidir. Uzman talep edilen konu ile ilgili kanaatini raporlaştırarak Üst Kurul'a sunar. Burada son kez üyeler nezdinde değerlendirilen şikâyetler hakkında müeyyide uygulanmasına ya da uygulanmamasına ilişkin kanaat oluşturularak yaptırım uygulanır. Kullanımı son derece kolay olan bu sistem ile adı resmiyette öyle olmasa bile RTUK bir anlamda pratikte izleyicileri de denetim sürecine katarak ortak bir denetim sistemi oluşturmayı hedeflemiştir. İzleyiciler tarafından gelen talep ve şikâyetlerin içeriği ve bağlamı büyük bir çeşitlilik

[228] Hans – Bredow Institut, *Final Report Study on Co-Regulation Measures in the Media Sector*, 2006 s. 11.

göstermektedir. Benzer şekilde, talep ve şikâyet edenlerin demografik geçmişleri de çok çeşitlidir.

İzleyici taleplerinin RTÜK'e ulaşmasını sağlayan bir başka sistem de Başbakanlık İletişim Sistemidir. Vatandaşların Başbakanlık İletişim Sistemine göndermiş olduğu şikâyetler konularına göre tasniflenerek ilgili kamu kurum ve kuruluşlarına yönlendirilmektedir. Bu minvalde televizyon veya radyo yayınlarının içerikleri hakkında talep veya şikâyette bulunan ya da beğenisini dile getiren vatandaşların görüşleri Radyo ve Televizyon Üst Kurulu Destek Hizmetleri Birimindeki Basın Müşavirliğine iletilir. Basın Müşavirliği ise RTÜK bünyesindeki ilgili dairelere kanaat oluşturulması için yönlendirir. Bu sayede aktive olmuş vatandaşların görüşleri politika yapım sürecine müdahil olmuş olur. Vatandaşlar, taleplerini oluştururken elektronik ya da yazılı posta yolu ile geri bilgilendirme talebinde bulunabilir. Bilgi edinme kanununun kapsamında zikredildiği üzere ilgili kamu kurum veya kuruluşu 30 gün içerisinde vatandaşları talepleri ya da şikâyetleri hakkında bilgilendirmek durumundadır.

BİMER üzerinden RTÜK'e ulaştırılan şikâyetlerin bireylerin izleme faaliyetlerindeki zafiyetler hakkında genel görüntüyü en yüksek şekliyle sunmakta yetersiz olduğunun altı çizilmelidir. Söz gelimi, BİMER üzerinden gelen şikâyetler genellikle ilk etapta Radyo ve Televizyon Üst Kuruluna iletilen ancak ilgili uzman ya da Üst Kurul kanaatinde ihlal olmadığı gerekçesiyle yaptırım uygulanmayan hususların yinelenmesi kapsamında cereyan etmektedir. Öte yandan Vatandaş Bildirim Sistemi kapsamında iletilen talepler ilk elden tespiti yapılan durumlar hakkındadır. Bu nedenle izleyici kitlenin hassaslaştığı noktalar daha steril olarak tespit edilebilmektedir.

Vatandaş Bildirim Sistemi üzerinden RTÜK'e ulaşan şikâyetler aylık olarak konularına göre tasnif edilmektedir. Diğer bir deyişle, 6112 Sayılı Kanun'un 8. Maddesinin birinci ve ikinci fıkrası kapsamında belirtilen hususlara göre şikâyetler kodlanarak sınıflandırılmaktadır. Şikâyette bulunan bireylerin cinsiyet, yaş, meslek, eğitim durumu ve şehir bilgileri başvuru esnasında alınmaktadır. Şu anda şikâyette bulunan bireylerin demografik geçmişleriyle, talepte bulundukları bağlamlar ve konular arasındaki korelasyonu gösteren bir rapor üzerinde çalışılmaktadır. Yine de

gerek Vatandaş Bildirim Sistemi gerekse Başbakanlık İletişim Sistemi sayesinde belirli programlar hakkında şikâyette bulunan bireylerin demografik bilgilerine anında erişim sağlanabilmektedir.

Ortak denetim sisteminin teorik arka planı göz önünde bulundurulduğunda, RTÜK bünyesinde işletilen Vatandaş Bildirim Sisteminin tam olarak bir ortak denetim mekanizması olduğunu söylemek güçtür. Yine de özel alanında herhangi bir sebeple televizyon izleyerek izleyici konumda bulunan bireye medya kuruluşlarının yayın politikalarına müdahalede bulunma fırsatı sunması hasebiyle katılımcılığı arttırdığı bir gerçektir. Gelen şikâyetler üzerinden en net olarak okunabilecek husus bireylerin özel alanını kirlilik olarak addettikleri mevzulardan koruma güdülerinin esasen ne kadar güçlü olduğudur. Bu noktada birçok kişi televizyon izleme eyleminin tercihe bağlı bir durum olması hasebiyle kirlilik olarak görülen içerikli yayınların birey tarafından izlenmeyebileceğini düşünebilir. Daha açık bir ifadeyle, kişiler içeriklerini beğenmedikleri programları izlemeyebilirler; dolayısıyla içeriğinden memnun olmadıkları programlar hakkında şikâyet etme eylemleri samimiyetsiz bir girişimdir. Ancak şikâyet etme eğilimlerinin temelinde yatan başka bir güdüdür. Kişiler kontrol edemedikleri durumlarda onaylamadıkları içeriklere maruz kalmak istememektedirler. Dolayısıyla da özel alanlarının kendilerinin kirlilik kriterleriyle örtüşen iletiler tarafından istila edilmesine karşı çıkmaktadırlar. Bu durumda birey tamamen aktif bir rol üstlenerek etken bir şekilde içeriğe müdahale eder. Temelde söylemek istenen basit bir hususdur: "Benim özel alanımı kendi çıkarların için oluşturduğun kirli iletiler ile dolduramazsın!". Özellikle RTÜK'ün yetkileri dâhilinde yaptırım uygulanmasına da sebep olan şikâyetler dikkate alındığında mevzu şikâyetlerin anayasal güvence altında olan kişilik haklarının ihlaline zemin hazırlar nitelikte olduğu görülebilir.

Devam eden kısımda RTÜK'e gelen şikâyetlerin yaptırım serüvenleri örnek olayların incelenmesi üzerinden değerlendirilecektir.

3. BÖLÜM

AMPİRİK BULGULARA GÖRE ORTAK DENETİM SİSTEMİNİN RTÜK UYGULAMALARINA ETKİSİ

Ortak denetleme mekanizmalarının gündelik hayat pratiklerinin içinde yer bulması, Türkiye'nin demokratikleşme yolculuğunda önemli bir adımdır. Bu önemin anlaşılması için yönetişim anlayışı içinde bağımsız denetleyici kurumların felsefesinin ve bu kurumların kendi bünyelerinde geliştirdikleri katılımcı denetleme sistemlerinin anlaşılması gerekmektedir. Bu kısımda, yönetişim anlayışının kurumsal bir tezahürü olarak Radyo ve Televizyon Üst Kurulu ile Radyo ve Televizyon Üst Kurulunda bulunan vatandaş bildiri sistemi derinlemesine incelenecektir. Bu kapsamda, RTÜK'ün mevcut yönetişim anlayışı içindeki konumuna değinmekte fayda vardır.

Yönetişim kavramı, Sovyet Blok'un çökmesini takiben o dönemdeki mevcut kalkınma ve refah sistemlerinin ihtiyaçlara cevap vermemesi sebebiyle ortaya çıkmıştır. Topluluk, kurum, devlet, ulus ötesi oluşumlar gibi bütün politik paydaşları muhatap almak ve yerel, ulusal ve bölgesel her türlü ölçeği kapsamak, yönetişim kavramının temel prensibi olması hasebiyle kavram, her açıdan yorumlanmaya ve dolayısıyla kaygan olmaya müsaittir[229].

[229] Sonay Bayramoğlu, *Yönetişim Zihniyeti: Türkiye'de Üst Kurullar ve Siyasal İktidarın Dönüşümü*, İletişim Yayınları Araştırma Serisi, 1. Baskı, İstanbul, 2005 s. 28.

Yönetişim anlayışının kapsayıcı olmasının altında yatan neden, katılımcı bir demokratik sistem kurma hedefidir[230]. Bu minvalde, neredeyse eş zamanlı olarak, ülkelerin ekonomik sistemlerini düzenleyen ve denetleyen bağımsız kurumlar oluşturulmuştur. Ben burada, yönetişim anlayışının kalkınma politikalarıyla ilişkisini anlatmayacağım. Bunun yerine, 6112 sayılı Radyo ve Televizyon Kuruluş ve Yayın Hizmetleri Hakkında Kanun'da belirtilen ilkelerin yönetişim anlayışı ile ilişkisini irdeleyeceğim.

Ekonomik ve siyasal yapıyla birlikte toplumsal yapı, bir ülkedeki düzenleme ve denetleme mefhumlarının sistematik olarak uygulanmasında temel faktördür[231]. Öncelikle, Türkiye'nin yönetişim anlayışına yakınsaması hikayesinde, bağımsız denetleyici kurumların kamu kurumu olarak faaliyet gösterdiğini görüyoruz. Kâr amacı gütmeyen, sosyal girişimci kurum veya kuruluşlar yerine denetleyici kurumların kamu kurumu olarak faaliyet göstermesinin sebepleriyle ilgili bir çalışma bulunmamaktadır. Bunun birçok sebebi olabilir. İlk olarak, 6102 sayılı Türk Ticaret Kanunu'nda kâr amacı gütmeyen kurumların statüsü tanımlanmamıştır. Bunun yanında, Türkiye'nin toplumsal yapısının uygulanan yaptırımlarla güven ilişkisi kurduğu yapının kamu kurumları olması bir sebep olabilir. Kamu veya özel sektörde faaliyet göstermesi fark etmeksizin, tüm dünyada bağımsız denetleyici kurumlar birbirine benzer niteliktedir[232]. Temel amaçları devlette, en tepede toplanan gücün yatay eksende bölüştürülerek çabuk karar alınmasını sağlayan ve sivil toplumu mutlaka karar alma mekanizmalarına müdahil eden yapılardır. Bilindiği gibi, ülkemizde kamu kurumları, kuruluş aşamalarında yürürlüğe giren mevzuat hükümlerince hareket ederler. Bununla birlikte, Radyo ve Televizyon Üst Kurulu yalnızca medya alanındaki ekonomik düzenlemelerden sorumlu değildir; hatta, düzenleme ve denetleme felsefesinde toplumsal düzenin devamlılığı emeli daha büyük yer tutmaktadır. Öyle ki, 2016-2020 stratejik planında kurumsal misyon "Görsel-işitsel medya hizmetleri alanında ifade ve haber alma özgürlüğü temelinde paydaşların hak, menfaat ve değerlerini gözeterek politika geliştirmek, düzenleme ve denetleme

[230] Bayramoğlu, 2005, s. 27.
[231] Sacide Vural, *Kitle İletişiminde Denetim Stratejileri*, Bilim Yayınları, Ankara, 1994, s. 8.
[232] Bayramoğlu, 2005, s. 245-7.

yapmak[233].” olarak tanımlanmıştır. Bu bağlamda toplumsal değerlerin RTÜK'ün kurumsal kimlik inşasında önemli bir yeri bulunmaktadır. Uygulamada olan 6112 sayılı Kanun incelendiğinde, RTÜK'ün hedef kitlesinin norm ve değer önceliklerinin doğrudan olmasa da dolaylı olarak Kanun kapsamına alındığı görülecektir. Bu aşamada, RTÜK'te yürütülen denetleme faaliyetlerinden kısaca bahsetmek yerinde olacaktır.

RTÜK'ün izleyiciler ve medya hizmeti sağlayıcılar olmak üzere iki farklı hedef grubu vardır. İzleyici/dinleyici grubun izleme tercihlerinin denetlenmesi insan hakları ihlalidir, denetlenemez. Ancak medya ürünlerinin daha etkili tüketimi için RTÜK, bu gruba yönelik olarak medya okur yazarlığı mefhumunun yaygınlaşması için süregelen bir çalışma içerisindedir. Bununla birlikte, diğer hedef grup olan medya hizmet sağlayıcılar sürekli olarak RTÜK yetkilileri tarafından denetime tabi olmaktadırlar. Söz gelimi, hizmet kaynaklarının sözleşme, kurulum ve teknik donanımından, sunulan medya içeriklerinin uygunluğuna kadar hizmet sağlayıcılar sürekli olarak düzenleme ve denetleme faaliyetlerinin muhatabı konumundadırlar. Bu denetimler ve RTÜK ile tarafların tabi olduğu mevzuat RTÜK tarafından yürütülür. Teknik denetim faaliyetlerinin yönetişim kavramıyla ilişkisi bu tezin kapsamının dışındadır. Dolayısıyla, bu kısma konu olan aşama, içerik denetimidir. Bu nedenle devam eden kısımda, içerik denetiminin izlencesiyle izleyici şikâyetlerinin uzman raporlarıyla ilişkisi analiz edilecektir.

3.1. İÇERİK DENETİMİ KRİTERLERİNE BAKIŞ

Öncelikle yinelenmesi gereken husus, RTÜK'te anlamlı, doğrudan ve ideal bir ortak denetim mekanizmasından bahsetmek ne yazık ki mevcut sistemde mümkün görünmemektedir. Ortak denetim kavramına kurumsal olarak işlerlik kazandırmak adına RTÜK bünyesinde kurulan Vatandaş Bildiri Sistemi, yalnızca izleyicilerden gelen içerikler hakkındaki talep ve şikâyetlerin uzman nezdinde bilinirliğini arttırmaktadır. Hiç kuskusuz, özellikle içerikler hakkında gelen şikâyetler, içerik denetiminden sorumlu uzmanların ilgili içeriği daha eleştirel bir gözle

[233] RTÜK 2016-2020 Stratejik Planı, s. 2.

incelemesine sebebiyet vermektedir. Ancak mevcut haliyle Vatandaş Bildiri Sistemi'nin tam olarak ortak denetim felsefesi çerçevesinde ele alınması pek mümkün görünmemektedir. Bunun çeşitli nedenleri bulunmaktadır. Bunlardan ilki ve en önemlisi RTÜK'ün kuruluş felsefesinde özne olan hedef grupların RTÜK tarafından üretilen politika ve karar alim süreçlerinde aktif olarak rol alamamalarıdır.

Vatandaş Bildiri Sistemi, her ne kadar izleyicilerin mahrem alanlarında maruz kalmak istemedikleri içeriklerin şikâyet yoluyla denetleyici kuruma iletilmesini kapsasa da karar alım süreçlerinde, bireysel ya da sivil toplum örgütlerince temsili olarak doğrudan etkilerinin olduğunu söyleyemiyoruz. Bunun yanında, Vatandaş Bildiri Sistemi'ne gelen şikâyetlerin kimi zaman uygulanabilirliğinin olmadığı görülmektedir. Söz gelimi, bir dizinin ana karakteriyle ilgili gelen "P… A… neden kaç sezondur ölmüyor? Gerçekçi değil şikâyetçiyim." gibi veya "μ dizisindeki ana karakterle "Kezban" diye dalga geçiliyor. Benim adim da Kezban, şikâyetçiyim" gibi veya gece, korumalı saatler dışında yayınlanan gerilim içerikli bir yayınla ilgili gelen "Δ dizisindeki / filmindeki korkunç karakterden çocuğum çok korktu, lütfen ceza verin" şeklindeki talep veya şikâyetlere konu olan yayınların talep edilen istikamette denetime tabi tutulmasının mümkünatı görünmemektedir. Bu örneklerden, sisteme gelen talep ve şikâyetlerin işlevsiz olduğu çıkarımı kesinlikle yapılmamalıdır. Kuşkusuz, birçok kere şikâyetlerin talepleriyle uyumlu olarak içerik denetimi yapılmış ve müeyyide uygulanmıştır. Bu konuda incelenen bir örnek olay, ilerleyen kısımlarda sunulacaktır.

Bununla birlikte, oluşturulan mevzuat incelendiğinde RTÜK'te vuku bulan, özellikle medya ürünlerinin içeriklerine dönük denetleme stratejisinin izleyici grubun toplumsal kodlarının merkeze alınmasıyla kurgulandığı görülebilir. Söz gelimi, Radyo ve Televizyon Üst Kurulunda yayınların içerik denetimleri büyük oranda, 6112 Sayılı Kanun'un "Yayın Hizmeti İlkeleri" başlıklı üçüncü bölümünde yer alan sekizinci maddesinin ilk dört fıkrasındaki ilkeler gözetilerek yapılmaktadır. Bu maddelere burada yeniden değinmekte fayda vardır:

(1) Medya hizmet sağlayıcılar, yayın hizmetlerini kamusal sorumluluk anlayışıyla bu fıkrada yer alan ilkelere uygun olarak sunarlar. Yayın hizmetleri;

a) Türkiye Cumhuriyeti Devletinin varlık ve bağımsızlığına, Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne, Atatürk ilke ve inkılaplarına aykırı olamaz.

b) Irk, dil, din, cinsiyet, sınıf, bölge ve mezhep farkı gözeterek toplumu kin ve düşmanlığa tahrik edemez veya toplumda nefret duyguları oluşturamaz.

c) Hukukun üstünlüğü, adalet ve tarafsızlık esasına aykırı olamaz.

ç) İnsan onuruna ve özel hayatın gizliliğine saygılı olma ilkesine aykırı olamaz, kişi ya da kuruluşları eleştiri sınırları ötesinde küçük düşürücü, aşağılayıcı veya iftira niteliğinde ifadeler içeremez.

d) Terörü övemez ve teşvik edemez, terör örgütlerini güçlü veya haklı gösteremez, terör örgütlerinin korkutucu ve yıldırıcı özelliklerini yansıtıcı nitelikte olamaz.

e) Irk, renk, dil, din, tabiiyet, cinsiyet, engellilik, siyasî ve felsefî düşünce, mezhep ve benzeri nedenlerle ayrımcılık yapan ve bireyleri aşağılayan yayınları içeremez ve teşvik edemez.

f) Toplumun millî ve manevî değerlerine, genel ahlaka ve ailenin korunması ilkesine aykırı olamaz.

g) Suç işlemeyi, suçluyu ve suç örgütlerini övücü, suç tekniklerini öğretici nitelikte olamaz.

ğ) Çocuklara, güçsüzlere ve engellilere karşı istismar içeremez ve şiddeti teşvik edemez. (1)

h) Alkol, tütün ürünleri ve uyuşturucu gibi bağımlılık yapıcı madde kullanımı ile kumar oynamayı özendirici nitelikte olamaz.

ı) Tarafsızlık, gerçeklik ve doğruluk ilkelerini esas almak ve toplumda özgürce kanaat oluşumuna engel olmamak zorundadır;soruşturulması basın meslek ilkeleri çerçevesinde mümkün olan haberler, soruşturulmaksızın veya doğruluğundan emin olunmaksızın yayınlanamaz; haberin verilişinde abartılı ses ve görüntüye, doğal sesin dışında efekt ve müziğe yer verilemez; görüntülerin arşiv veya canlandırma niteliği ile ajanslardan veya başka bir medya kaynağından alınan haberlerin kaynağının belirtilmesi zorunludur.

i) Suçlu olduğu yargı kararı ile kesinleşmedikçe hiç kimse suçlu ilân edilemez veya suçluymuş gibi gösterilemez; yargıya intikal eden konularda yargılama süresince, haber niteliği dışında yargılama sürecini ve tarafsızlığını etkiler nitelikte olamaz.

j) Haksız çıkarlara hizmet eden ve haksız rekabete yol açan unsurlar içeremez.

k) Siyasî partiler ve demokratik gruplar ile ilgili tek yönlü veya taraf tutar nitelikte olamaz.

l) Genel sağlığa, çevrenin ve hayvanların korunmasına zarar verecek davranışları teşvik edemez.

m) Türkçenin, özellikleri ve kuralları bozulmadan doğru, güzel ve anlaşılır şekilde kullanılmasını sağlamak zorundadır; dilindüzeysiz, kaba ve argo kullanımına yer verilemez. n) Müstehcen olamaz.

o) Kişi veya kuruluşların cevap ve düzeltme hakkına saygılı olmak zorundadır.

ö) Bilgi iletişim araçları yoluyla yarışma veya lotarya içeremez, dinleyici ve seyircilere ikramiye verilemez veya ikramiye verilmesine aracılık edemez.

p) Medya hizmet sağlayıcı tarafından yapılan veya yaptırılan anket ve kamuoyu yoklamalarının, hazırlık aşamasından sonuçların ilânına kadar noter nezaretinde gerçekleştirilmesi zorunludur.

r) Kişileri fal veya batıl inançlar yoluyla istismar edemez.

s) Toplumsal cinsiyet eşitliğine ters düşen, kadınlara yönelik baskıları teşvik eden ve kadını istismar eden programlar içeremez.

ş) Şiddeti özendirici veya kanıksatıcı olamaz.

t) Terör eylemini, faillerini ve mağdurlarını terörün amaçlarına hizmet edecek sonuçlar doğuracak şekilde sunamaz.

(2) Radyo ve televizyon yayın hizmetlerinde, çocuk ve gençlerin fiziksel, zihinsel veya ahlakî gelişimine zarar verebilecek türde içerik taşıyan programlar bunların izleyebileceği zaman dilimlerinde ve koruyucu sembol kullanılsa dahi yayınlanamaz.

(3) İsteğe bağlı yayın hizmeti sağlayıcıları, çocuk ve gençlerin fiziksel, zihinsel veya ahlakî gelişimini olumsuz etkileyebilecek nitelikteki yayın hizmetlerinin, bunların bu tür hizmetleri normal şartlar altında duymayacakları ve görmeyecekleri şekilde sunulmasını sağlamakla yükümlüdür.

(4) Radyo ve televizyon yayın hizmetlerinde, arkadaş bulma amacıyla kişilerin tanıştırıldığı ve/veya buluşturulduğu türden programlara, takviye edici gıdalar ve benzeri destekleyici ürünler de dâhil olmak üzere herhangi bir ürünün ilgili mevzuatına aykırı olarak sağlık beyanıyla satışına, pazarlanmasına ve/veya reklamına, sohbet, arkadaşlık ve eş bulma hatlarının ve hizmetlerinin tanıtımına yer verilemez. Katma değerli elektronik haberleşme hizmet numaraları, yerel aranır numaralar, benzeri özel içerikli hizmetlere ilişkin numaralar ile özel ücrete tabi diğer sabit ve mobil numaralar kullanılmak suretiyle, izleyici ve dinleyicileri yanıltıcı ve/veya haksız kazanca neden olacak şekilde yarışma, çekiliş, lotarya ve benzeri adlar altında ödül ve ikramiye taahhüt edilemez ve bu yöntemle ürün tanıtımı, satışı ve pazarlaması yapılamaz[234].

[234] 6112 Sayılı Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayın Hizmetleri Hakkında Kanun. Diğer maddeler için bkz. http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6112.pdf (24 Mayıs 2017).

Yukarıda verilen maddelerde yer alan ilkeler incelendiğinde, a. devletin çıkarları, b. toplumsal değerler, dirlik ve düzen, c. hukukun üstünlüğü ve d. kırılgan grupların çıkarları, e. kişilik hakları temaları etrafında yayın ilkelerinin gruplandığı görülebilir. Daha detaylı bakıldığında, RTÜK, özellikle savunmasız ya da savunma melekeleri henüz gelişmemiş bireylerin, sözgelimi çocuk ve gençlerin kişilik haklarına zarar verecek nitelikteki yayınların denetimine öncelik vermiştir. Bununla birlikte, genel geçer toplumsal kodlar çerçevesinde ideal olandan farklı olarak yapısallaşmış konumları itibariyle kadınların bireysel kimliklerini zedeleyecek nitelikteki yayınlara da özel olarak ihtimam gösterilmektedir. Son olarak, toplumsal gerçeklik bağlamında benimsenmiş ve 'milli' niteliğini kazanmış değerlere yönelik saldırıları da denetleme faaliyetleri çerçevesinde en aza indirgeme gayretindedir. Örnek ile açıklanacak olursa, yayın içeriklerinin müstehcen olmama ve toplumun milli ve manevi değerlerine aykırı olmama zorunluluğu aynı öncelikle oluşturulmuş ilkelerdir. Bununla birlikte, yukarıda verilen ilkelerin bazılarının son derece geniş kapsamlı, yoruma açık olduğu görülmektedir. Bu durumda, toplumun milli değerleri nedir, hangi unsurlar müstehcen olarak adlandırılır, tarafsızlık ihlaline sebep olan hususlar nelerdir gibi kişiden kişiye değişecek çeşitli sorular uyanmaktadır. İlkelerin kapsamındaki bu muğlaklığın ve ucu açıklığın yarattığı bu açığı kapatmak için, RTÜK'ün hizmet ettiği toplumun toplumsal norm ve değerlerinin değişiminin/dönüşümünün sürekli olarak ve yakinen takip ediliyor olması gereklidir.

Yukarıda değinildiği gibi, yönetişim anlayışıyla hasıl olan bağımsız denetleyici kurum ve kuruluşların yapısı, bulunduğu ülkenin siyasi, ekonomik ve toplumsal dokusuyla uyumlu olup ülkeden ülkeye değişiklik göstermektedir. Her ne kadar yukarıda verilen ilkeler mevzuata dahil edilirken, RTÜK'ün en önemli paydaşı konumunda olan izleyicilerin etnografik çalışmalarla doğrudan görüşü alınmamış olsa da bu ilkelerin oluşturulmasında Türkiye'nin kültürel, sosyal ve siyasi geçmişinin göz önünde bulundurulduğu açıktır. Bu durumun en önemli kanıtlarından bir tanesi de belirli programlarda vuku bulan yayıncılık ihlallerine yönelik olarak Vatandaş Bildiri Sistemi üzerinden gelen şikâyetlerin genellikle benzer nitelikte, ayni konuda denetime tabi olunmasının talep edilmesidir. Bu da bir ülkenin kamuoyunun nezdinde birçok değerin ortaklaştığının bir göstergesidir. Söz konusu ortaklaşmaların daha iyi anlaşılması için, aşağıda Vatandaş Bildiri Sistemi üzerinden RTÜK'e iletilen

şikâyetlerden bir derleme verilecektir. Bu noktada belirtilmelidir ki, aşağıda verilen şikâyetlerin denetime tabi tutulup tutulmayacağı, tutarlılığı, ilgili mevzuat ile uyumlu olup olmaması değerlendirme dışında tutulmuştur. Dikkat edilmesi gereken nokta yalnızca, bir yayın içeriğine yönelik farklı kişilerden gelen denetleme talebinin ortak bir zeminde kesişmesidir. Bu amaçla burada verilecek şikâyet kümelerinden ilki, Beyaz TV adli medya hizmet sağlayıcı kurumda iletilen "Beyaz Futbol" isimli spor – eleştiri programıdır. Bu programın yayınlanan bir bölümünde, programda yorumcu sıfatıyla bulunan Rasim Ozan Kütahyalı isimli kişinin Fenerbahçe spor kulübü hakkındaki anakronik, kendince mizahi yorumu izleyiciler tarafından büyük tepki toplamıştır. İçeriğe yönelik Vatandaş Bildiri Sistemine gelen şikâyetlerden bazıları aşağıda verilmiştir. Bu şikâyetlerin argo-küfür kullanımının yarattığı rahatsızlık ekseninde kesiştiği görülmüştür. Bazı şikâyetlerde bu tür kışkırtıcı yorumların neticesinde meydana gelen olaylara değinilmiştir.

Rasim Ozan Kütahyalının Fenerbahçe takımı ile ilgili yaptığı futbol yorumu sonucunda 30 kişilik bir grup protesto eylemi yapıldı. Bu eylem sırasında benim dairemin camından içeriye havai fişek… girdi. Eşim ve çocuğumun 2.derecen vücudunun yanmasına sebep oldu. Bu programla ilgili olarak gerekli ceza yaptırımının yapılmasını talep ediyorum.

Rasim Ozan Kütahyalı'nın bu futbol programların da yapmış olduğu yorumlar sebebi ile halkı ve taraftarı kışkırtıyorlar ve sonrasında ise kötü sonuçlarla karşılaşabiliyorum. Bu kışkırtmalar sonucunda benim ailem o sırada camın önünde olabilirdi ve gözlerine ya da başka yerlerine zarar verebilirdi. O zaman bunun vebalini kim ödeyecekti. Şikâyetçiyim. Program kaldırılsın.

Rasim Ozan Kütahyalı isimli yorumcu bana göre küfür olan ya da argo denilebilecek rahatsız edici bir cümle kullandı bu nedenle şikayetçiyim.

Ne yazık ki ulusal bir yayında her hafta RASİM OZAN KÜTAHYALI'NIN küfürlerine maruz kalıyoruz. Biz ailemizle TV'de küfür duymak istemiyoruz. Saat 23.10 ile 23.23 arasında küfür etmiştir. Gereğinin yapılmasını rica ederim.

Beyaz TV'de yayınlanan Beyaz Futbol isimli programda yaklaşık 5 dakika hiçbir müdahale olmadan Rasim Ozan Kütahyalı isimli şahıs Fenerbahçe sivil toplum

örgütüne hakaret ve küfür içeren ve çağrıştıran tezahürat yapılmıştır. Ve hemen her hafta bu olaylar tekrar edilmektedir. Gereğinin yapılmasını arz ederim.

Beyaz TV'de yayınlanan Beyaz Futbol adlı Programları Rasim isimli şahsın yaptığı tezahürat terbiyesizce ve tahrik içeriyor.

Bu programda Rasim Ozan Kütahyalı adlı şahıs Fenerbahçe spor kulübüne alenen küfür etmektedir. Lütfen gereğini yapınız.

Rasim Ozan Kütahyalı adlı kişi…diye küfürlü konuşuyor. Bu kişi her hafta böyle. Bu kişi sarhoş mu? Bu konuşmalardan rahatsızım ve şikayetçiyim.

Diğer bir örnek, Show TV logolu medya hizmet sağlayıcı kuruluşta iletilen ve şaka programı niteliğinde olan "Demet Akbağ ile Çok Aramızda" isimli program hakkındadır. Bu program, ünlülere yapılan organize şakaları kapsayan bir programdır. Gelen şikâyetler genellikle yapılan şaka neticesinde üzülen, ağlayan, ruhsal acı hisseden kişilerin duygu durumlarının eğlenilecek bir husus olarak yansıtılması hakkındadır. Bununla birlikte, yapılan şakanın suç islemeye meyilli kişilere ilham niteliğinde olduğu belirtilmiştir. Şikâyet örnekleri aşağıda verilmiştir:

İnsanları rencide ediyor. Devletin polisini kullanıyor. Toplum içinde insanları olumsuz duruma düşürüyor. Şaka mahiyetinde yapılıyor. Bize hiçbir artı durum vermiyor. Komik değildir. Psikolojimizi alt üst ediyor. Yayından kaldırılmasını talep ediyorum.

Polisler genç bir sanatçının evine gidip yaşlı annesi de evdeyken evi boşaltıp bütün eşyalar(ı) kamyona yükleniyor. İcra geldiğini söylüyorlar. Yanlış bir durumdur. Çocuk ve annesi kalpten ölecek.

…Yayınlanmakta olan Demet Akbağ ile Çok Aramızda isimli programda bir sanatçıya yapılan icra şakası dolandırıcılara tamamen örnek teşkil etmektedir. Onlara fikir niteliğinde olup belge hazırlamak ve insanları… inandırıp nasıl onlardan faydalanacakları konusunda açık şekilde yönlendirme yapılmıştır. Gerekli işlemlerin yapılmasını ve halkımızın mağdur duruma düşmesine neden olabilecek … yayınların denetlenmesi ricasıyla…

Hırsız arsıza yol gösteren, konuklarını her türlü küçük düşüren, kanala para kazandırmak için Demet Hanım'ın da kalitesini düşüren bu saçma sapan programı lütfen kaldırın. Dolandırıcıya yol gösteriyor.

Bir başka örnek, yine ayni medya kuruluşunda yayınlanan bir iftar programının sunucusunun kullandığı bir ifadeyle ilgilidir. Söz konusu ifadenin rencide edici olduğu ve öğretmenleri olumsuz yönde yaftaladığı şikâyet içeriklerinde vurgulanmıştır. Şikâyet örnekleri aşağıdadır:

Show TV'de iftar vakti programda öğretmenlere yönelik yapılan terbiyesiz ithamlar dışlayıcı ve rencide edici. Sunucu özür dilemeli.

"Prof. Dr. Mustafa Karataş ile İftar Vakti" programında, Karataş'ın, "Öğretmen namaz kılmıyor, albay namaz kılmıyor, hiç gören olmuş mu?" ... seklindeki sözleri, bir öğretmen olarak bizleri üzmüştür. 900 bin kusur öğretmenin içinde hiç mi namaz kılan, Allah diyen yoktur? Kendisini kınıyor ve programın kaldırılmasını talep ediyorum.

Öğretmenler namaz kılmaz, Allah demez dedi. Bu durumdan şikâyetçiyim.

Öğretmenlerle alakalı söylediklerine katılmıyorum. Maksadını aştı. Öğretmenleri toplumun gözünde aşağıladı, bundan şikâyetçiyim.

... Mustafa Karataş algı operasyonu yaparak öğretmenlerin toplumdaki saygınlığını azaltmaktadır.

Yukarıdaki şikâyetler, denetleme faaliyeti kapsamında anlamlı veya geçerli olup olmama durumu göz önünde bulundurulmaksızın değerlendirildiğinde, ortak bir paydada buluştukları görülmektedir. Söz gelimi, şikâyet konusu ilk örnekte argo ve küfür kullanımı, ikinci örnekte insan onuruna saygıyı ihlal, üçüncü örnekteyse ayrımcılık olarak düşünülebilir. Buradaki örnekler çoğaltılabilir; hatta, gündemde yer alan yayın içeriklerinin tamamında aynı biçim düzeni görülebilir.

Özetleyecek olursak, her ne kadar Radyo ve Televizyon Üst Kurulu bünyesinde birebir uygun olarak tanımlanabilecek bir ortak denetim mekanizmasından bahsedemesek de mevzuatta yer alan ve denetlemeye tabi tutulması ön görülen hususlar Türk toplumunun siyasi, sosyal, kültürel ve toplumsal ortak değerlerine

hitaben oluşturulmuş maddelerdir. Bununla birlikte, Vatandaş Bildiri Sistemi'nin, uzman denetimine öneri geliştirici niteliği göz önünde bulundurulduğunda, ortak denetim mekanizmalarına yakınsadığı düşünülebilir. Devam eden kısımda, Vatandaş Bildiri Sistemi üzerinden gelen şikâyetlerin Üst Kurul'da ve uzman nezdinde ne şekilde ele alındığı örnek bir olay üzerinden incelenecektir.

3.2. VATANDAŞ ŞİKÂYETLERİNİN RTÜK YAPTIRIMLARINA ETKİSİ

3.2.1. Araştırma Yöntemi

Tezin en başında da belirtildiği gibi, vatandaşın izleme ve değerlendirme bağlamındaki denetleme süreçlerine katılımlarını artırarak onları edilgen pozisyondan etken bir konuma taşıyan ve ortak denetim sistemine yakınsayan Vatandaş Bildirim Sistemi RTÜK bünyesinde kurulmuştur. Bir önceki kısımda belirtildiği gibi bu sistem her ne kadar teorik olarak ortak denetim sistemine birebir karşılık gelmese de yani politika oluşum aşamasında bireysel düzlemde aktif katılım henüz sağlanmasa da, ortak denetim sisteminin en temel prensibi olan katılımcı bir şekilde denetlemenin yapılmasını büyük ölçüde gerçekleştirmeyi başarmıştır. Devam eden kısımda bireylerin denetleme sürecine katilimi örnek olay incelemesi ekseninde değerlendirmeye tabi tutulacaktır. Bu amaçla Vatandaş Bildirim Sistemine şikâyetini bildirerek ilgili uzmanın kanaatini olumlu yönde etkileyen şikâyetler ve raporlar analiz edilecektir.

Örnek olay incelemesi (*case study*) en temel tanımıyla belirli bir zamanda, belirli bir durumun derinlemesine araştırılması anlamına gelen bir araştırma tekniğidir. Genellikle bilimsel teorilerin gerçek hayatta karşılık bulup bulmadığını test etmek amacıyla uygulanır. Özellikle kalitatif araştırma metoduyla çalışma yürüten sosyal

bilimciler tarafından sıklıkla tercih edilen bir tekniktir[235]. Örnek olay incelemeleri data toplayıp analiz çıkarmaktan ziyade daha önce analizi yapılmış yargıların belirli bir vaka üzerinden test edilmesi ilkesine dayanır. Örnek olay incelemeleri mevcut teorilerin geçerliliğini daha da güvenilir kılarlar[236]. Örnek olay incelemesi yaparken araştırmacılar değişik stilleri tercih ederler. Bu çalışmada tercih edilen stil 'Değerlendirici Örnek Olay' olarak literatürde tanımlanmıştır. Değerlendirici örnek olay şu şekilde detaylandırılabilir:

> Değerlendirici örnek olay çalışmalarında eğitimcileri veya karar vericilere, politikaları, programların veya kurumların değerini yargılamada yardımcı olabilecek bilgiye sağlamak amacı ile, bir tek olay ya da olaylar bütünü derinlemesine çalışılır[237].

Radyo ve Televizyon Üst Kurulu birimlerinden Kamuoyu, Yayın Araştırmaları ve Ölçme Dairesi yetkililerinden alınan bilgilere göre 2015 yılı içinde Vatandaş Bildirim Sistemi kapsamında RTÜK'e toplam 114.073 şikâyet ya da talep iletilmiştir. Bu tezin teslim tarihine kadar olan süreyi kapsayan, 2016 yılının ilk üç ayında ise bu sayı 72.995 dolaylarındadır. 2015 yılında en çok 18.500 şikâyet ile TV 8 logosuyla yayın yapmakta olan medya hizmet sağlayıcı kuruluşun yayınları hakkında olmuştur. Program bazında bakıldığında ise en çok şikâyeti AKİT TV logosuyla yayın yapan medya hizmet sağlayıcı kuruluşun "Gün Başlıyor" isimli programı almıştır. Mezkûr programın aldığı şikâyet sayısı 2015 yılında 10.656'dir.

2016 yılı istatistiklerinde kanal ve programın değişiklik gösterdiği görülmektedir. Söz gelimi, ilk üç ayın istatistiklerine göre 23.880 şikâyet ile en çok şikâyeti alan televizyon yayın hizmeti yapan kuruluş KANAL D olurken aynı

---

[235] Bilgiler https://explorable.com/case-study-research-design sitesinde yer alan açıklamalardan derlenmiştir (y. n., 29 Mayıs 2017).

[236] Case Studies, Foundations of Qualitative Research in Education, http://isites.harvard.edu/icb/icb.do?keyword=qualitative&pageid=icb.page340344, 2008 (Mart, 2016).

[237] Nilgün Köklü, Örnek Olay Çalışma Metotları, http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/40/491/5792.pdf adresinden erişim sağlanmıştır (29 Mayıs 2017).

kuruluşta iletilen "Kısmetse Olur" isimli program 14.030 şikâyet alarak en çok şikâyet alan program olmuştur.

Bu tezin amacına uygun olarak izleyici öznenin denetleme sürecine katılım sağlayarak edilgen konumdan etken-eyleyen konuma gelişi örnek olay değerlendirmesi kapsamında "İşte Benim Stilim" programı üzerinden değerlendirilecektir. "İşte Benim Stilim" adlı yarışma programı izleyicilere sunulmaya SHOW TV logolu medya kuruluşunda "Bu Tarz Benim" adıyla başlamış, daha sonra TV 8 logolu yayıncı kuruluşa "İşte Benim Stilim" adıyla transfer olmuştur. Yarışma programı genellikle 3 ila 4 aylık dönemlik setler halinde yürütülmektedir. Dönemlerin sonunda birinci olan yarışmacıya para ödülü verilmektedir. Örnek olay kapsamında değerlendirilen dönem Eylül 2015 ile Ocak 2016 arasında yayınlanan kesittir. Aşağıda yarışma daha detaylı incelenecek, uzman raporu ve üst kurulun yaptırımı değerlendirilecektir.

3.2.2. Toplumsal Stilin Tersyüz Olması: 'İşte Benim Stilim' Örneği

Bu programın teması yarışmacıların kendi belirledikleri bir konsepte göre giyinerek alanlarında uzman oldukları iddia edilen ünlü (*celebrity*) kişiler tarafından eleştirilmesine dayanmaktadır. Programda birçok kadın yarışmacı bulunur. Her hafta bir tanesi elenir. Jüri üyeleri yarışmacıları beğendikleri zaman överler; fakat genellikle yererler. Yalnızca jüri üyeleri değil, aynı zamanda katılımcıların da birbirlerini aşağılayıcı söylemler kullandıkları sık sık karşılaşılan bir durumdur.

Bu program hakkında Vatandaş Bildiri Sistemine yukarıda belirtilen dönemlerde toplam 4036 adet şikâyet başvurusu yapılmıştır. Gelen şikâyetlerin üç ana grupta tasniflenmesi mümkündür. Buna göre 3104 (toplam şikâyetlerin %31.03'u) adet şikâyet programın genel ahlaka, milli ve manevi değerler ile ailenin korunması ilkelerine aykırılık taşıdığını beyan etmiştir. 2400 adet şikâyet çocukların ve gençlerin gelişimlerini olumsuz etkileyecek iletilerin program esnasında sunulduğunu söylemiştir (%23.99). Son kategoride ise net olarak bireyler programın kaldırılması taleplerini 2248 adet şikâyet metni aracılığıyla Vatandaş Bildirim Sistemine iletmişlerdir (%22.47). Gelen şikâyetler doğrultusunda ilgili uzman raporunda

sakıncalı olduğunu düşündüğü hususları ve değerlendirmesini yapmış ve Üst Kurul'un kanaatine sunmuştur. Gelen şikâyetlerden örnekler ile şikâyette bulunan bireylerin demografik bilgileri aşağıda sunulmuştur:

"TV 8'de yayınlanan İşte Benim Stilim All Star yarışması öğrencilerime kötü örnek oluyor. Konuşma tarzları, hakaretleri, giyinişlerini örnek alıp okulda birbirlerine uyguluyorlar. Bir yıldır arıyorum. Bu program ceza almıyor. Bunun sebebi nedir? Bu program kaldırılsın. Yayınlanmasın. Okul çağındaki gençlerin yanlış yetişmesine sebep oluyorlar. Lütfen şikayetim dikkate alınsın." (166238 sayılı şikayet. Demografik Bilgiler: İzmir/kadın/öğretmen)

"Bu kadar rezil bir program görmedim, izlemedim. Bu ülkede neden RTÜK diye bir kurum var?... Çok şikayet aldığı defalarca basına konu olan bir program neden hala aynı (?) seviyesizlikte yayınlanıyor? ... RTÜK ne işe yarıyor? Programı size şikayet edeceğiz de sizi kime şikayet edeceğiz? Sizin hiç mi yaptırım gücünüz yok? Yazıklar olsun!" (166720 sayılı şikayet. Demografik Bilgiler: İstanbul/Erkek/Öğretmen)

"Koca devlet Acun Ilıcalı' dan mı korkuyor? Herkes 900 TL ücretle geçiniyor, bu program çocuklarımıza kötü örnek oluyor. Şikâyetçiyim." (176136 sayılı şikayet. Demografik Bilgiler: İstanbul/Erkek/Güvenlik Görevlisi)

Gelen şikâyetler doğrultusunda izleme uzmanının raporunda ihlal tespit ettiği bölümlerin deşifre metinlerinden örnekler ise aşağıda sunulmuştur. Deşifre metinlerde yer alan isimlerden Öykü Serter programın sunucusu, Ivana Sert, Kemal Doğulu ve Nur Yerlitaş jüri üyeleri, diğer isimler ise yarışmacılardır:

3.1.3. Uzman Raporlarında "İşte Benim Stilim" Programının İhlal İçeren Donelerinin Deşifresi

i. <u>27 Ekim 2015 tarihli program:</u>

*"**Ayşegül**: (Yüzünde alaycı bir gülümsemeyle) Zaten retro için çok uğraşmana*

gerek yok Emel'cim, çok modern olmadığın için. Ben pantolonunu sevmedim bi de oynamadan rahat edemiyosun yani. Şurdan kalktığında illa ki bir oynaman gerek senin.

Emel: *Sıra kime gelirse, kimin sırasıysa podyumda istediği şekilde yürüyebilir. Ben de onu değerlendirdim.*

Emel'i aşağılayan Ayşegül'e nispet edip, rekabeti kızıştıracak şekilde sunucu devreye girer:

Öykü SERTER*: Huuuaaaahhhh... Ayrıca yapabiliyosan sen de yap...*

Ayşegül: *Ben önce yürümeyi öğreneyim bence.*

Öykü SERTER: *Yani. Emel bunlar hep kıskançlık.*

Ayşegül, Emel'i seçtiği kıyafetler ve yaptığı figürler aracılığıyla alaycı üslubuyla aşağılamaya devam eder. Bu arada olup bitenin farkında olan sunucu Öykü SERTER devreye girer:

Öykü SERTER: *İmkanlar dahilinde Ayşegül neyin peşindesin sen de?*

Ayşegül: *Ne biliyim oynamak için mi öyle bi şeyler yaptın diye düşündüm özellikle?*

Emel: *Düşündüm ben düşündüm hayal ettim yaptım ohhh!!! (Podyumda yürüyemediğini itiraf eden Ayşegül'e nispet eder.) ...*

Yarışmacılardan Çiğdem, Ayşegül'e söz söylemek için araya girer. Sunucu Öykü SERTER, yarışmanın üzerine kurulu olduğu olumsuzlukların aksine, Emel'e her zaman olumlu yorum yapan Çiğdem'e Emel eleştirilirken söz hakkı vermek istemediğini belirtir:

Öykü SERTER: *Çiğdem'e sormuyorum zaten güzel şeyler söylüyecek... Valla bak Emel geldiğinde sana söz vermiyorum özellikle çünkü nasıl olsa 'canım benim şahane sen yapınca olmuş' diyeceksin...*

Emel'in inceleme objesi olduğu bölümde, söz düellosu sırası Ayşegül'le Çiğdem'e gelir. Bu arada sunucu Öykü SERTER mevcut çatışma ve kavgayı kışkırtacak şekilde sözler sarf eder:

Çiğdem:*...(Ayşegül'e dönerek) Bi de mesela herkesin yürümesine de bi bahane buluyosun ya pes diyorum sana!*

Ayşegül: *Ben yürümesiyle ilgili bir şey söylemedim ki kalkarken oynamasıyla ilgili söyledim.*

Çiğdem: *Yürürken bile oynuyosun diyosun yani. Yürürken de oynayabiliyo, oynarken yürüyebiliyo. Bazıları düz bile yürüyemiyo mesela (Ayşegül'e nispet ederek.)*

Öykü SERTER: *Senin yapamadıklarını yapabiliyo demeye getirdi."*

ii. <u>29 Ekim 2015 Tarihli Program</u>

*"**Ayşegül:*** *Farkında mısın aynı elbisenin kısası gibi düşüncektik. Oldu yiyelim bunu da yiyelim Ezgi ne kadar güzel memleket, ne kadar güzel memleket oldu burası!*

Ezgi: *Sana cevap vermiyorum!*

Ayşegül: *Tabi ki veremezsin çünkü birazcık böyle utan diye söylüyorummm...*

Ezgi: *Verememem değil vermiyorum!*

Ayşegül: *Veremezsin sen benimle tartışmada çok fazla mantık yürütemiyorsun!*

Ezgi: *Allah Allah! ...]"*

Elestirme sırası Ayşegül'e gelir. Çiğdem ile Ayşegül arasında geçen yüksek tansiyonlu tartışma şu şekildedir:

Çiğdem: *O zaman küçük kadın olma hani küçük kadınlar gibi oluyosun.*

Ayşegül: *... O zaman bak Çiğdem'cim lafı dolandırmıycaksın bi anda söylüyceksin. Sen de o zaman Dağlar Kızı Reyhan gibi gelme aynı kapıya çıkıyo anladın mı?*

Çiğdem: *Sana çok ağır kadın olmak olmuyo yani biraz daha ortada olmalısın bence... Yani nasıl hani komikmişim ya sende de fazla zengin gibi olmak komik duruyo onu mu desem, öyle mi diyim? Hani doğru cümleyi bulamıyorum, konuşurken anlamıyosunuz, bana patlattırıyosunuz bi cümleyi orda suçlu durumuna ben düşüyorum, çünkü konuşmaktan yoruluyorum...*

Ayşegül'le Çiğdem arasındaki söz dalaşı hararetli bir biçimde, zenginliği taşıyıp taşıyamamak ekseninde devam eder."

iii. <u>30 Ekim Tarihli Program</u>

Haftalık eleme gecesinde yarı çıplak bedenleri ve konseptin "kanat"olması itibariyle muhtelif kanatlarıyla ekranda arz-ı endam eyleyen genç kadınlar arasında yaşanan aşağılama ve küçük düşürme ve düşmanca rekabet yüklü söz dalaşları şu şekilde örneklendirilebilir:

Zeynep: *(Kanadını beğenmeyip elenmesini öneren Nihal'e) Sen çok uğraşmışsın Nihal!*

Nihal: *Bunu söylediğinde gerçekten biz gülüyoruz.*

Zeynep: *Direk git demenle ben alınıp darılmam yani burda hepimiz isim söylüyoruz da bu kadar açıp işte az uğraştın...*

Nihal: Sana mı sorucam diye bi soru yönelticem sana

Emel'in kanatları eleştirilirken, Nihal Emel'in kanatlarını tüy bakımından fakir"bulur. Bu sözcüğü kullandıktan sonra alaycı bir üslupla Çiğdem'e hitaben*: "Fakir dedim ya şimdi yine Çiğdem başlıycak!"der. Bu dakikadan sonra Çiğdem devreye girerek, Nihal'in kanadına diğerlerinden daha fazla para harcamasını "özgüven"olarak niteler. Paraya kıyıp kanadın en büyüğünü yaptırmış olan Nihal'se durumun farkında alaycı ve aşağılayıcı bir üslupla Çiğdem'in kendisine haddini*

bildirmek için sarf ettiği sözlere bozuk bir telaffuzla muhtelif yanıtlar verir.

Ağız dalaşı sırası Ayşenur ve Nihal'e gelir. Nihal program boyunca en fazla parayı vererek yaptırdığı devasa kanatlarının verdiği güvenle, sık sık çekiştiği Ayşenur Balcı'nın yarasa kanatlarını 'yetersiz' bulur. Buna karşılık Ayşenur, Nihal'in kanatlarını 'duvar kadar' şeklinde betimler. Bu dakikadan sonra iki kadın birbiriyle eşzamanlı ağız dalaşı yaparlar; kullandıkları mimik ve jestlerle de birbirlerini açıkça aşağılayarak, yetersiz hissettirmeye çalışırlar.

iv. 10 Kasım 2015 Tarihli Program

Çiğdem: *Şimdi değişik bi şey söyliycem olmıycak ben de rol yapamıyorum işte. Yorumlarımı burnunun ucuyla dinliyorsun ya! Özden gözlerini bayılta bayılta dinledin ya! Gerçekten içimden yine sana yorum yapmak gelmiyor hak etmiyorsun diye düşünüyorum. Orada oturup öyle bir...*

Özden: *Ben anlıyorum sizi güçlü bir rakip olduğum için diğer güçlü rakipler de gitti. Anlıyorum bu şekildeki tutumunu.*

Çiğdem: *Eeee napalım? Aa aa!*

Özden: *Psikolojik baskı*

Çiğdem: *Ben mi gönderiyorum onları teker teker noluyo anlamadım!*

Özden: *Yooo psikolojik baskı anlıyorum.*

Çiğdem: *Yooo sen kendini toparlarsın onunla ne alakası var? ... Napıyoruz yani biz burda sana yorum yapıp senin gitmeni mi sağlıyoruz, onu mu demek istiyorsun?*

Özden: *Yooo psikolojik baskı yapıyosun sadece...*

Çiğdem: *Sen kendin bize onu yapıyosun ki bizi alaşağı ediyosun. Ben mecbur değilim senin geçen hafta söyledim bi arkadaşımıza ben kimsenin kaprisini çekmeye gelmedim... Bir haftadır senin kaprisini ben çekmek istemiyorum burda.*

Özden: *Ben senin agresifliğini çekiyorsam sen de benim kaprisimi çekiceksin!*

Çiğdem: *Her zaman agresif değilim...Ama sen sürekli böylesin bizi aşağı çekiyosun kendi adıma konışıyım o zaman...*

O sırada Özden'in "güçlü rakip" sözüne takılan Ayşenur devreye girer ve sorar:

Ayşenur: *Güçlü bir rakibim ve diğer güçlü rakipler de gittiği için ne demek açıklar mısın?*

Özden: *Gayet açık bi cümleydi Ayşenur...*

Ayşenur: *Yani sen giden güçlü rakiplerle sen kendini tek güçlü görüyosun, burdaki insanların gücü yok mu rakip diil mi?*

Özden: *Sen bunu mu anladın bundan?*

Ayşenur: *Yanlış kurdun o zaman cümleyi. Bi daha geri sar, sil onu bi daha baştan kur...*

Özden: *E düzgününü anla sen! Şu emir cümleleriyle konuşmaaa!*

Ayşenur: *... Yani ben güçlü bir rakip göremiyorum şu an yani böyle güçlü bir rakip imkanı yok olamaz (Elini ters çevirip baştan ayağa Özden'i gösterir.)*

Özden: *(Özden de aynı hareketle Ayşenur'u işaret eder.) Böyle mi güçlü bi rakip olunur?*

Özden'e haddini bildirme amaçlı yarışmacılar arasındaki çoklu söz dalaşı devam ederken, dikkatler Özden'in ekranda ağlamasını abes bulmayan Nihal'in gülüşüyle kesintiye uğrar. Kadınlar arasındaki Özden merkezli söz dalaşı akış yönünü değiştirerek Nihal'i merkeze alır. Nihal'le Çiğdem arasında sonunda Nihal'in ağlayarak stüdyoyu terk ettiği bir sözlü kavga yaşanır:

Nihal:... *Kompozisyonuna devam edebilirsin özür dilerim böldüğüm için (Çiğdem'e hitaben söyler.)*

***Çiğdem**: Ne demek istiyosun sen? Biraz ciddiyet Nihaaal! Millet burda senin dalgalarını çekmek, geyiklerini dinlemek zorunda değil! (Sinirli bir ses tonu ve didaktik bir üslupla)*

***Nihal**: Ayyy çok seviyorrumm halk bizi çok seviyooo sen gül, gülelim, birbirimize gülerek yorum yapalım, bana çok güzel yorumlar geliyoo diyen kadın şu an burda şu tribe giriyo yaaa... Ben de onu alkışlıyorum yani gerçekten... Özden'le olan diyaloğunla ilgili bi şey söylemedim...*

***Çiğdem**: Ay defol! Ayyy gidin ya ayyyy! Ay her yere ... benden uzak durun Allah aşkınıza bi susun yaaa!*

***Nihal**: Ya kötü hiçbi şey söylemedim ama yine tüm şimşekler bana çaktı yaaa.*

Çiğdem: Allah Allah neden acaba?

***Nihal**: Yaaa bi sus bağırmaaaa! (Yüksek sesle bağırır.)*

***Sinem**: ... Arkada hiçbi şey olmamış gibi konuşuyolar...*

***Çiğdem**: Nihal konuşuyo genelde o şekilde.*

***Nihal**: Ya bu ne diyo yaaa (Alaycı bir tonda Sinem'i işaret ederek.)*

Sinem'in, sunucu Öykü SERTER'in ve Ayşegül'ün devreye girmesiyle kavga çoklu bir hal alır. Alaycı ve sert üslubuyla bilinen Nihal üzerine gelinmesini kaldıramaz ve ağlayarak stüdyoyu terk eder. Tartışmaların çıkış noktası olan Özden de Nihal'in ardından stüdyoda ağlamaya başlar.

v. 13 Kasım 2015 Tarihli Program

***Kemal Doğulu**: Öykü, hanımefendi tavrıyla çok sakin bir şekilde bastırmaya çalıştı ama ben sakin olamıycam. Hep de böyle denk geliyo bi şekilde evirip çevirip lafı Ezgi'ye getirip nefret kusuyosun ve gerçekten artık sınırı aştın. Bi kendine gel yaaa! Sana herkese sorduğun soruyu şimdi sana ben soruyorum: Sen kimsin? Yavaş! Haddini bil azıcık ya! Yeter yani! Şiştik hepimiz şiştik! Sen istediğin gibi içini boşaltıyosun kimse sana bi şey söyleyemiyor, oldu..."*

İlerleyen dakikalarda Ayşegül günün değerlendirmesi için jüri önündedir. Kemal Doğulu'dan işittiği azar ve yoğun izleyici şikayeti nedeniyle gözyaşlarına hakim olamayıp ağlamaya başlar. Bunun üzerine jüri üyesi Nur Yerlitaş, Ayşegül'ü savunan ve iyi taraflarını ortaya çıkaran bir konuşma yapar. Kemal Doğulu, Ayşegül'ün gözyaşlarına dayanamayıp yanına gelerek ona sarılır. Nur Yerlitaş da ekran başındaki izleyiciye yarışmacılardan birini azarlıyormuş gibi sert sözler sarfeder:

Nur Yerlitaş: *İstediğiniz kadar 'Ayşegül'ü istemiyoruz hatchtaq' diyin. Umurumda bile diğil! İşinize gelmiyorsa seyretmeyin! Haaa ben çok mu destekliyorum ama bu kadar da acımasız olmayın. Biz de kızıyoruz bu kadar acımasız olmayın. Beğenmeyen kapatsın başka kanala geçsin! Hadi!"*

vi. <u>17 Kasim 2015 Tarihli Program</u>

Daha önce kullandığı bir aksesuarı yeniden kullandığı için arkadaşları tarafından eleştirilen ve sert çıkışlar yapan Çiğdem, jüri üyeleri tarafından aşağılanarak azarlanır:

Nur Yerlitaş: *Bana bak o saçlarını bana öyle oynatma! Oynatma bana! Öyle böyle yapma şekil yapma! Hiç hoşlanmam şekilden! Ben kimse diğilim! Ben burda dürüstçe konuşuyorum..."*

Nur Yerlitaş'tan sonra aşağılayarak azarlama sırası Kemal Doğulu'ya gelir:

Kemal Doğulu: *Git tribini evde yap! Geç yerine!"*

3.1.4. Uzman Değerlendirmesi ve Üst Kurulun Kanaatince Uygulanan Müeyyideler

Yukarıda deşifre metinleri verilen program donelerinin içerik bakımından gelen izleyici şikâyetleriyle uyumluluğu dikkat çekmektedir. Başka bir ifadeyle, gelen izleyici şikâyetlerini rahatsız eden hususlar deşifre metinlerdeki diyalogların içeriklerinden açıkça anlaşılabilmektedir. Program hakkında düzenlenen raporlarda da izleme uzmanları bu konuya değinmiş, programın içeriğinin çocuk ve gençlere

olumsuz örnek oluşturabilecek nitelikte olduğuna kanaat getirmiştir. Aşağıda uzmanların bu konudaki tespit ve görüşleri yer almaktadır:

"...Programın baskın içerik ve özelliğini göstermek amacıyla seçilen örnekler oluşturduğu ihlaller açısından üç gruba ayrılabilir:

1-Söz konusu program bir moda yarışması olması itibariyle yapılması gereken kıyafet eleştirisiyken, yarışmacılar birbirleri hakkında yorum yaparken, kıyafetler ikinci planda kalmakta birbirlerini hal, tutum ve kişiliklerini hedef alarak aşağılamakta, küçük düşürmekte ve onur kırıcı ithamlarda bulunmaktadırlar. Birbirleriyle acımasız, kaba ve "bayağı" bir biçimde kavga ve rekabet eden bu genç kadınların ortaya koyduğu bu olumsuz tutum ve davranışlar program sunucusu tarafından da rekabet ve kavganın kızıştırılması suretiyle desteklenmektedir.

2- ...Deşifre edilen bölümden de anlaşılacağı üzere, yarışmacılardan birinin "psikolojik baskı" olarak nitelendirdiği durum daha fazlasına işaret etmektedir. Yarışmacıların birbirlerini hal, tavır ve kişilikleri üzerinden aşağılaması, küçük düşürmesi, birbirlerine bağırarak sözlü saldırıda bulunmaları "psikolojik şiddet" ve bu durumu sonlandırmak adına sorumlu kişilerin müdahale etmemesiyse örtük bir biçimde "psikolojik şiddetin teşviki" olarak değerlendirilmektedir.

3- Medya alanında yapılan birçok araştırma, medyanın çocukların ve gençlerin tutum ve davranışlarına etki eden önemli bir sosyalleşme aracı olduğunun altını çizmektedir. Gelen izleyici şikâyetleri incelendiğinde çoğunluğun, çocuklarını ve ergenlik dönemini yaşayan evlatlarını zikredilen olumsuz rol modellerinden ve ortaya koydukları kötü duygu, tavır ve tutumların etkisinden korumak isteyen ebeveynlerden oluştuğu görülmektedir. Mezkûr nüfus grubunun ekranda olabileceği bir saatte yayınlanan programın, söz konusu sakıncalı ve olumsuz içeriğinden ötürü korumalı saatler içerisinde yayınlanmasının uygun olmadığı düşünülmektedir.

4- Bedenlerini kendi rızalarıyla metalaştırarak bir eleştirilme-inceleme nesnesi olarak sunan genç kadınlar, kıyafet seçimleri aracılığıyla birbirlerinden "daha fazla güzel olmak, daha fazla beğenilmek" ve programdaki görünürlüklerinden

"maksimum düzeyde fayda" elde edebilmek için, "olumsuz ve kötü" olarak nitelendirilen duygu ve tavırları son derece rahat bir biçimde açığa çıkarmaktadırlar. Birbirini aşağılayan, küçük düşüren, kıskanan, haset eden ve düşmanca rekabet etmek suretiyle kavga eden yarışmacıların, korumalı saatlerde yayınlanan bir televizyon programı olması dikkate alındığında, saf kötülük olarak nitelenebilecek bu duygu ve tavırların kanıksanıp normalleştirilmesine hizmet etmelerinin kaçınılmaz olduğu düşünülmektedir. Yarışmacıların birbirlerine karşı sergiledikleri bu olumsuz hal ve tavırlar, program sunucusu tarafından da "rekabeti kızıştırma" amaçlı kullanılan taktiklerle desteklenmekte; birbirlerine karşı olumlu hal ve tavır gösteren yarışmacılar açıkça eleştirilmekte ve söz hakkı verilmek istenmediği ifade edilmektedir.

5- Toplumsal cinsiyete dair klişelerle beslenen, kadınların "güzellik, giyim ve ağız dalaşı" gibi 'kadınca' olarak tabir edilen mevzular söz konusu olduğunda birbirlerine karşı daha fazla ezici ve zalim oldukları fikri, bu programın ortaya koyduğu açık bir resimdir. Birbirlerini metalaştırdıkları bedenleri ve o bedenlerine giydirdikleri kıyafetler vasıtasıyla aşağılayan, küçük düşüren ve acımasızca rekabet eden bu kadınların, ortaya koydukları kadınlık halinin toplumsal cinsiyete dair klişelerin teşvik ettiği kadınlık haliyle tamamen örtüştüğü ve bu suretle açıkça kadın istismarı yaptıkları ve bu olumsuz durumun, ayrımcılığın, kendisi de kadın olan sunucu tarafından desteklendiği değerlendirilmiştir.

6- Yarışmacı kadınların çoğunluğu konuşurken "feyşın (fashion); okey, özgüvensel vs." Türkçe 'de karşılığı olan İngilizce sözcükler ya da Türkçe' de olmayan kendilerinin uydurduğu şekliyle sözcükler (özgüvensel) kullanmakta olup; cümlelerinin eylem bildiren sözcüklerini (olmuyoo, giriyooo, kınıyorrummm gibi) ve bazı sözcükleri dilin doğru telaffuzuna uymayan (esski esski, saçmaaa gibi), takındıkları kavgacı ve aşağılayıcı üslupla uyumlu olacak bir şekilde yayıp, uzatıp ve gereksiz ses tekrarı yapmak suretiyle kullanmaktadırlar.

7- Yarışma, içeriğinin aşağılama, küçük düşürme ve sözlü kavga üzerine kurulu olması ve milli kimliğimizin önemli bir bileşeni olan Türkçemizin doğru olmayan kullanımına yaygın bir biçimde yer vermesi nedeniyle, yayınlandığı saat itibariyle ekran başında olan çocuklar ve gençler açısından olumsuz örnek oluşturmaktadır.

Medyanın, bilhassa çocuklar ve gençler açısından etkisi yüksek bir sosyalleşme aracı olduğu dikkate alındığında, rapora konu olan programdaki yarışmacı kadınlar mezkûr nüfus grubu -izleyici şikâyetlerinde de sıklıkla dillendirildiği gibi- açısından olumsuz rol modeli oluşturmaktadırlar.

Bununla birlikte, müeyyide uygulanan raporlarda gelen şikâyetlerden genel olarak su ifadelerle bahsedilmiştir:

"Mezkûr yayın kuruluşuna gelen şikâyetlerin çoğu söz konusu program için yapılmakta olup; izleyiciler programdaki genç kadınların çocuklara ve gençlere kötü rol modeli olmalarına, aşağılama, küçük düşürme ve kavga gibi olumsuz tutum ve davranışlara ve içeriğin milli ve manevi değerlere uygun olmamasına değinmektedirler."

"Jüri üyelerinin yarışmacılara ve kimi zaman izleyiciye karşı takındıkları eleştiri sınırlarını aşan tavırları da sıklıkla söz konusu şikâyetler aracılığıyla dillendirilmektedir."

"İşte Benim Stilim" adlı yarışma programının ele alınan döneminde oluşturulan uzman raporlarında raporu oluşturan uzmanlar mezkur programın 6112 Sayılı Radyo ve Televizyon Kuruluş ve Yayın Hizmetleri Hakkında Kanun'un 8. Maddesinin birinci fıkrasının (ç) bendinde ifade edilen, "İnsan onuruna ... Aykırı olamaz, kişi ya da kuruluşları eleştiri sınırları ötesinde küçük düşürücü, aşağılayıcı veya iftira niteliğinde ifadeler içeremez." hükmüne; (m) bendinde ifade edilen, "Türkçenin, özellikleri ve kuralları bozulmadan doğru, güzel ve anlaşılır şekilde kullanılmasını sağlamak zorundadır; dilin düzeysiz, kaba ve argo kullanımına yer verilemez." hükmüne; (s) bendinde ifade edilen, "Toplumsal cinsiyet eşitliğine ters düşen, kadınlara yönelik baskıları teşvik eden ve kadını istismar eden programlar içeremez." hükmüne ve 8'inci maddesinin ikinci bendinde ifade edilen, "Radyo ve televizyon yayın hizmetlerinde, çocuk ve gençlerin fiziksel, zihinsel veya ahlaki gelişimine zarar verebilecek türde içerik taşıyan programlar bunların izleyebileceği zaman dilimlerinde ve koruyucu sembol kullanılmadan yayınlanamaz." ve son olarak (ş) bendinde ifade edilen, "Şiddeti özendirici veya kanıksatıcı olamaz." hükmüne ve son olarak 8'inci maddesin ikinci

fıkrasında belirtilen, "Radyo ve televizyon yayın hizmetlerinde, çocuk ve gençlerin fiziksel, zihinsel veya ahlakî gelişimine zarar verebilecek türde içerik taşıyan programlar bunların izleyebileceği zaman dilimlerinde ve koruyucu sembol kullanılmadan yayınlanamaz." hükmüne aykırı yayın yaptığı kanaatine varmışlardır[238].

Üst Kurul'a sunulan raporları değerlendirmeye alan Üst Kurul, programın 6112 Sayılı Kanun' un 8. Maddesinin birinci fıkrasının yukarıda anılan (ç), (m), (s) bentleri ile ayni maddenin yukarıda anılan ikinci fıkrasına aykırı yayın yaptığı gerekçesiyle müeyyide uygulamaya karar vermiş; aldığı dört farklı kararla 204.534, 204.534, 224.975 ve 204.534 Türk Lirası olmak üzere programın yayınlandığı medya hizmet sağlayıcı kurulusu toplam 838.577 Türk Lirası para cezası ile cezalandırmıştır. Kararlar, Üst Kurul Kararları sayfasında belirtildiği haliyle aşağıda verilmiştir.

3.2.3. Üst Kurul Kararlarında "İşte Benim Stilim"

i. 10.12.2015 Tarih ve 53 Sayılı Üst Kurul Toplantısı – 52 Sayılı Karar

Yapılan görüşmeler sonucunda, ayrıntıları ve gerekçeleri yukarıda izah olunduğu üzere;

1- Aynı yayınla birden fazla yayın ilkesi ihlali olduğundan ve her iki ihlal de idari para cezası yaptırımını gerektirdiğinden, 5326 sayılı Kabahatler Kanununun 15 inci maddesinin birinci fıkrası hükmü gereğince, bahse konu ihlallerden en ağır (tek) cezanın verilmesi öngörüldüğünden, 6112 sayılı Kanun'un 8 inci maddesinin birinci fıkrasının (ç) bendinde belirtilen "İnsan onuruna ... aykırı olamaz, kişi ya da kuruluşları eleştiri sınırları ötesinde küçük düşürücü, aşağılayıcı veya iftira niteliğinde ifadeler içeremez." ve 8 inci maddesinin birinci fıkrasının (s) bendinde belirtilen; "Toplumsal cinsiyet eşitliğine ters düşen, kadınlara yönelik baskıları teşvik eden ve kadını istismar eden programlar içeremez." hükümlerinin ihlali nedeniyle, TV

[238] 6112 Sayılı Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayın Hizmetleri Hakkında Kanun.

8 logosuyla yayın yapan MNG TV YAYINCILIK A.Ş. unvanlı kuruluş hakkında; aynı Kanunun 32 nci maddesinin birinci fıkrasına göre;

a- İhlalin tespit edildiği tarihi itibariyle kuruluşun Eylül 2015 ayına ait ticari iletişim gelir beyanının 11.248.732,26 Türk Lirası olduğu değerlendirilerek, yüzde iki oranı (%2) 224.975,00 TL. İDARİ PARA CEZASI UYGULANMASINA,

b- İdari para cezasının tebliğ tarihinden itibaren bir ay içerisinde Üst Kurulun T.C. Ziraat Bankası Ankara Kamu Girişimci Şubesi TR98 0001 0025 3300 9999 9951 93 no'lu hesabına "6112 sayılı kanunun 32 nci maddesine göre ödenen para cezasıdır" şerhiyle ödenmesi gerektiği veya 6112 sayılı kanunun 32 inci maddesinin dokuzuncu fıkrası uyarınca tebliğden itibaren en geç onbeş gün içerisinde Ankara İdare Mahkemelerinde dava açılabileceğinin, dava açma süresi içerisinde peşin ödeme yapılması halinde, 5326 sayılı Kanunun 17 nci maddesinin altıncı fıkrası uyarınca cezanın dörtte üçünün tahsil edileceğinin ve taksitlendirme talebinde bulunabileceğinin, peşin ödemenin kanun yoluna müracaat hakkını engellemeyeceğinin, en geç 1 aylık süre içerisinde ödenmeyen idari para cezasının, 21/7/1953 tarihli ve 6183 Amme Alacaklarının Tahsil Usulü Hakkında Kanun hükümlerine göre tahsil edilmek üzere Maliye Bakanlığınca belirlenecek tahsil dairesine gönderileceğinin bildirilmesine, Üst Kurul Üyesi Süleyman DEMİRKAN'ın karşı oyuyla, oy çokluğuyla karar verildi.

ii. <u>15.12.2015 Tarih ve 54 Sayılı Üst Kurul Toplantısı – 35 Sayılı Karar</u>

Yapılan görüşmeler sonucunda, ayrıntıları ve gerekçeleri yukarıda izah olunduğu üzere;

1- Aynı yayınla birden fazla yayın ilkesi ihlali olduğundan ve her iki ihlal de idari para cezası yaptırımını gerektirdiğinden, 5326 sayılı Kabahatler Kanununun 15 inci maddesinin birinci fıkrası hükmü gereğince, bahse konu ihlallerden en ağır (tek) cezanın verilmesi öngörüldüğünden, 6112 Sayılı Kanunun <u>8. maddesinin birinci fıkrasının (ç) bendindeki;</u> "... kişi ya da kuruluşları eleştiri sınırları ötesinde küçük düşürücü, aşağılayıcı ... ifadeler içeremez." Ve 6112 sayılı Kanun'un <u>8 inci maddesinin birinci fıkrasının (m) bendindeki;</u> "... dilin düzeysiz, kaba ve argo kullanımına yer

verilemez." Hükümlerinin tekraren ihlali nedeniyle, TV 8 logosuyla yayın yapan MNG TV YAYINCILIK A.Ş. unvanlı kuruluş hakkında; aynı Kanunun 32 nci maddesinin İkinci fıkrası hükmü uyarınca;

a- İhlalin tespit edildiği tarihi itibariyle kuruluşun Ekim 2015 ayına ait ticari iletişim gelir beyanının 20.453.351,41. Türk Lirası olduğu değerlendirilerek, yüzde bir oranı (%1) 204.534,00 TL. İDARİ PARA CEZASI UYGULANMASINA,

b- İdari para cezasının tebliğ tarihinden itibaren bir ay içerisinde Üst Kurulun T.C. Ziraat Bankası Ankara Kamu Girişimci Şubesi TR98 0001 0025 3300 9999 9951 93 no'lu hesabına "6112 sayılı kanunun 32 nci maddesine göre ödenen para cezasıdır" şerhiyle ödenmesi gerektiği veya 6112 sayılı kanunun 32 inci maddesinin dokuzuncu fıkrası uyarınca tebliğden itibaren en geç onbeş gün içerisinde Ankara İdare Mahkemelerinde dava açılabileceğinin, dava açma süresi içerisinde peşin ödeme yapılması halinde, 5326 sayılı Kanunun 17 nci maddesinin altıncı fıkrası uyarınca cezanın dörtte üçünün tahsil edileceğinin ve taksitlendirme talebinde bulunabileceğinin, peşin ödemenin kanun yoluna müracaat hakkını engellemeyeceğinin, en geç 1 aylık süre içerisinde ödenmeyen idari para cezasının, 21/7/1953 tarihli ve 6183 Amme Alacaklarının Tahsil Usulü Hakkında Kanun hükümlerine göre tahsil edilmek üzere Maliye Bakanlığınca belirlenecek tahsil dairesine gönderileceğinin bildirilmesine,

Oybirliği ile karar verildi.

iii. <u>05.01.2016 Tarih ve 2016/01 Sayılı Üst Kurul Toplantısı 49 Sayılı Karar:</u>

Yapılan görüşmeler sonucunda, ayrıntıları ve gerekçeleri yukarıda izah olunduğu üzere,

TV 8 logosuyla yayın yapan MNG TV YAYINCILIK A.Ş. unvanlı kuruluş hakkında; 6112 sayılı Kanunun 8 inci maddesinin ikinci fıkrasında yer alan; "Radyo ve televizyon yayın hizmetlerinde, çocuk ve gençlerin fiziksel, zihinsel veya ahlaki gelişimine zarar verebilecek türde içerik taşıyan programlar bunların izleyebileceği zaman dilimlerinde ... yayınlanamaz" ilkesini tekraren ihlali nedeniyle, 32 nci

maddesinin ikinci fıkrası hükmü uyarınca;

a- İhlalin tespit edildiği tarihi itibariyle kuruluşun Ekim 2015 ayına ait ticari iletişim gelir beyanının 20.453.351,41 Türk Lirası olduğu değerlendirilerek, yüzde bir oranı (%1) 204.534,00 TL. İDARİ PARA CEZASI UYGULANMASINA,

b- İdari para cezasının tebliğ tarihinden itibaren bir ay içerisinde Üst Kurulun T.C. Ziraat Bankası Ankara Kamu Girişimci Şubesi TR98 0001 0025 3300 9999 9951 93 no'lu hesabına "6112 sayılı Kanunun 32 nci maddesine göre ödenen para cezasıdır" şerhiyle ödenmesi gerektiği veya 6112 sayılı Kanunun 32 inci maddesinin dokuzuncu fıkrası uyarınca tebliğden itibaren en geç onbeş gün içerisinde Ankara İdare Mahkemelerinde dava açılabileceğinin, dava açma süresi içerisinde peşin ödeme yapılması halinde, 5326 sayılı Kanunun 17 nci maddesinin altıncı fıkrası uyarınca cezanın dörtte üçünün tahsil edileceğinin ve taksitlendirme talebinde bulunabileceğinin, peşin ödemenin kanun yoluna müracaat hakkını engellemeyeceğinin, en geç 1 aylık süre içerisinde ödenmeyen idari para cezasının, 21/7/1953 tarihli ve 6183 Amme Alacaklarının Tahsil Usulü Hakkında Kanun hükümlerine göre tahsil edilmek üzere Maliye Bakanlığınca belirlenecek tahsil dairesine gönderileceğinin bildirilmesine,

Üst Kurul Üyeleri İsmet DEMİRDÖĞEN ve Ersin ÖNGEL'in karşı oyları ve oy çokluğuyla karar verildi.

iv. <u>05.01.2016 tarih ve 2016/01 Sayılı Üst Kurul Toplantısı 50 Sayılı Karar</u>

Yapılan görüşmeler sonucunda, ayrıntıları ve gerekçeleri yukarıda izah olunduğu üzere,

TV 8 logosuyla yayın yapan MNG TV YAYINCILIK A.Ş. unvanlı kuruluş hakkında; 6112 sayılı Kanunun 8 inci maddesinin ikinci fıkrasında yer alan; "Radyo ve televizyon yayın hizmetlerinde, çocuk ve gençlerin fiziksel, zihinsel veya ahlaki gelişimine zarar verebilecek türde içerik taşıyan programlar bunların izleyebileceği zaman dilimlerinde ... yayınlanamaz" ilkesini tekraren ihlali nedeniyle, 32 nci maddesinin ikinci fıkrası hükmü uyarınca;

a- İhlalin tespit edildiği tarihi itibariyle kuruluşun Ekim 2015 ayına ait ticari iletişim gelir beyanının 20.453.351,41 Türk Lirası olduğu değerlendirilerek, yüzde bir oranı (%1) 204.534,00 TL. İDARİ PARA CEZASI UYGULANMASINA,

b- İdari para cezasının tebliğ tarihinden itibaren bir ay içerisinde Üst Kurulun T.C. Ziraat Bankası Ankara Kamu Girişimci Şubesi TR98 0001 0025 3300 9999 9951 93 no'lu hesabına "6112 sayılı Kanunun 32 nci maddesine göre ödenen para cezasıdır" şerhiyle ödenmesi gerektiği veya 6112 sayılı Kanunun 32 inci maddesinin dokuzuncu fıkrası uyarınca tebliğden itibaren en geç on beş gün içerisinde Ankara İdare Mahkemelerinde dava açılabileceğinin, dava açma süresi içerisinde peşin ödeme yapılması halinde, 5326 sayılı Kanunun 17 nci maddesinin altıncı fıkrası uyarınca cezanın dörtte üçünün tahsil edileceğinin ve taksitlendirme talebinde bulunabileceğinin, peşin ödemenin kanun yoluna müracaat hakkını engellemeyeceğinin, en geç 1 aylık süre içerisinde ödenmeyen idari para cezasının, 21/7/1953 tarihli ve 6183 Amme Alacaklarının Tahsil Usulü Hakkında Kanun hükümlerine göre tahsil edilmek üzere Maliye Bakanlığınca belirlenecek tahsil dairesine gönderileceğinin bildirilmesine,

Üst Kurul Üyesi İsmet DEMİRDÖĞEN in karşı oyu ve oy çokluğuyla karar verildi.

Gerek uzman raporlarındaki gerekçelendirme kısımlarından gerekse Üst Kurul Kararlarının yaptırım içeren işlemlerinden anlaşılacağı üzere Vatandaş Bildirim Sistemi üzerinden iletilen talep ve şikâyetlerin RTÜK yaptırımlarında payı bulunmaktadır. Özellikle toplumsal kodları ve insan onurunu zedeleyici yayınlar hakkındaki şikâyetlerin RTÜK yaptırımları üzerinde etkisi büyüktür. Söz konusu etki yukarıda detaylı olarak verilen örnek olay kapsamında açıkça görülebilmektedir.

Sonuç olarak, her ne kadar RTÜK bünyesinde kurulan Vatandaş Bildiri Sistemi teoride yer alan ortak denetleme mekanizmalarıyla birebir örtüşmese de 6112 Sayılı Kanun'da yayınların içeriklerinin denetlenmesi amacıyla oluşturulmuş maddelerde Türkiye'nin toplumsal ve kültürel dokusu gözetilmiş, mumkun mertebe soz konusu değerler bu maddelerde kapsanmistir. Dolayisiyla, bağımsız bir idari

otorite olarak denetleme faaliyetlerini yürüten RTÜK'ün, dolaylı bir ortak denetim mekanizması anlayışını benimsediği iddia edilebilir. Konu ile ilgili detaylı bir yorum, takip eden kısımdaki "Sonuç ve Öneriler" başlığında izah edilmiştir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Kitle iletişim araçlarının yaygınlaşmasıyla birlikte bu araçların toplumsal ve bireysel etkileri üzerine yüzlerce çalışma yürütülmüştür. Bu araştırmaların içeriği üretildiği toplumsal ve tarihsel bağlamlarda farklılıklar göstermektedir. Serbest piyasa ekonomisinin ilkelerinin prensip olarak kabul edildiği günümüz toplumunda medya hizmet sağlayıcı kuruluşlarının genelinin neredeyse yegâne amacının sundukları hizmet karşılığında en yüksek maddi faydayı sağlamak olduğu görülmektedir. Bu amaçla üretilen medya ürünlerinin içeriği milli ve manevi değerler, çocukların ve gençlerin korunması, insan onuru gibi toplumsal düzenin oluşumunda önemli görülen kodları göz ardı ederek yayın yapabilmektedirler. Düzenleyici ve denetleyici kurum ve kuruluşların izleme politikaları neticesinde yaptırım uygulama faaliyetlerine bireylerin katkı sağlaması bu nedenle oldukça önemlidir. Bu amaçla, çoğunluğun faydasına hizmet etmekten ziyade çoğulculuğu sağlayan, izleyici kitlenin ne kadar azınlık bir konumda bulunursa bulunsun katılımcılığı arttıran ve üretilen medya mesajlarının birincil muhataplarının denetim süreçlerine dâhil edilmeleri denetim politikalarının sağlıklı olarak belirlenmesi için elzemdir.

Medya ürünleri tarafından sunulan mesajlar hakkında gerek akademik gerekse entelektüel bağlamda çok sayıda söz söylenmektedir. Medya ürünlerinin bireylerin algı çerçevelerini olumsuz yöne evirdiği sürekli yinelenen bir savdır. Bunun öncesinde, mezkûr algı çerçevelerinin oluşum süreçleri hakkında da çeşitli görüşler öne sürülmüştür. Bu tezin önceki bölümlerinde de bahsedildiği gibi genele yayılan toplumsal algı zamansal ve mekânsal olarak farklılaşmakla birlikte farklı oluşumların ya da güçlerin etkisi altında yoğurulabilmektedir. Ne var ki algı çerçevesinin zedelenmesi ya da zarar görmesi medya hizmet sağlayıcılarının öngördüğü kadar kolay değildir. Nitekim bireylerin Radyo ve Televizyon Üst Kuruluna ilettikleri

talepleri ve şikâyetleri bunun en afaki göstergesidir. Bu şikâyetlerden açıkça anlaşılmaktadır ki, bireyler yapısal kodlarına zarar verecek ve onları zedeleyecek her türlü iletiye karşı çıkmaktadır. Öyle ki, yayınların içeriğinde içkin olarak sunulan bu mesajları almayı reddetmekle kalmayarak sunulmasının da kısıtlanmasını talep ederler. Diğer bir deyişle, maruz kalma olasılıklarının tamamen elimine edilmesini beklerler. Örneğin, yukarıdaki bölümde örnek olarak sunulan bir öğretmenin şikâyeti kendisi ya da özel alanıyla ilgili değildir. Ancak, mesleğini icra ettiği kamusal alanda gözlemlediği dejenerasyondan bir program ile erişilen mesajları sorumlu tutarak ilgili program için yaptırım uygulanmasını talep etmektedir. O zaman bireyin edilgen bir alıcı olduğu ön görüsüyle yayıncılık faaliyetlerini yürüten medya hizmet sağlayıcılar büyük bir yanılgı içindedirler zira izleyici hedef kitle düşünüldüğü kadar edilgen değildir, aksine son derece etken- özne konumundadırlar. Elbette uzun sure denetimsiz bir ortamda tek yönlü yürütülen bir yayıncılık faaliyeti uzun vadede meyvesini verecek, bireylerin algı çerçevesini, toplumsal kodlarını değiştirebilecektir. Ne var ki bu başka bir araştırmanın konusudur.

Öte yandan, 2016 yılı istatistiklerine göre, Vatandaş Bildiri Sistemi üzerinden en çok denetime tabi tutulması istenen içerikler, reyting ölçümlerine göre en yüksek izlenme oranlarına sahip yayınlardır. Bu içeriklerden başı çekenler, evlendirme-çöpçatanlık konseptiyle oluşturulmuş yayınlardır. Burada da çelişkili bir durum söz konusudur. RTÜK tarafından 2017 yılında yayınlanan "2016 Vatandaş Bildiri Raporu" tam olarak bu hususa dikkat çekmektedir. Mezkûr raporda belirtildiği üzere, bir yandan yayıncılar izleyicilerin tam olarak da şikâyet edilen içerikteki yayınların yapılmasına dönük talepte bulunduklarını iddia etmektedirler[239]. Bununla birlikte, somut verilere göre, 2016 yılında vatandaşlar tarafından en çok tepki çeken ve şikâyet edilen yayınlar yine evlendirme programları olmuştur. Diğer bir deyişle, reyting ölçümleri bu içeriklere olan talebi doğrularken, vatandaş bildirimleri söz konusu içeriklerin kesinlikle yasaklanmasını talep etmektedir[240]. Bu durumda, iki çıkarım

[239] 2016 Vatandaş Bildirimleri Raporu, 2017 RTÜK.

[240] 29 Nisan 2017 tarih ve 689 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile söz konusu programlar yasaklanmıştır.

yapılabilmektedir:

1. Yayıncılar ile izleyiciler birbirini yakinen tanımamaktadır. Dolayısıyla arz-talep durumunda bir sıkıntının olduğu açıktır. Vatandaşların başka seçenekleri olmadığından mı bu tür yayınları izledikleri yoksa tamamen kendi tercihleriyle izleyip serzenişte bulundukları husus belirsizdir.

2. Bireyler kendi tercihleriyle de olsa, mahrem alanlarında sakıncalı buldukları içeriklerin zuhur etmesini istemezler. Kendi mahrem alanlarını sakıncalı gördükleri içeriklerden koruma gibi bir tercihlerinin olduğu düşünüldüğünde, bireyler başka kişilerin de sakıncalı gördükleri içeriklere maruz kalmasını istemezler. Bu açıdan bakıldığında hem kendi mahremini hem de kendisinin de bir parçası olduğu kamusal alanı her turlu tehlikeden kurtarmak ve korumak ister.

Peki bu döngüde RTÜK nerede durmaktadır? RTÜK bünyesinde yürütülen ortak denetleme sistemi mevcut durumda yalnızca uygulama alanlarına etki edebilmektedir. Öte yandan düzenleme ve politika üretme aşamalarında herhangi somut ve doğrudan bir etkisinin olduğunu söylemek güçtür. Bu da ortak denetim sisteminin teorik olarak en büyük hedefi olan katılımcılığın tam olarak sağlanamadığının bir göstergesidir.

Bununla birlikte, RTÜK'ün varoluş sebebi olan paydaşlarıyla bir iletişim eksikliğinin olduğu görülmektedir. Mevcut durumda, RTÜK, özne olarak özel alanında televizyon izleyen veya radyo dinleyen kişilerin medya tüketimleriyle ilgili talep ve şikâyetlerini ilettiği bir mercii durumundadır. Oysa, katılımcı demokrasiyi emniyete almak amacıyla geliştirilen yönetişim felsefesine göre, şikâyet mercii olmaktan ziyade hedef gruplarını tanıyan, uzlaşıyı sağlayan ve katılımcılığı arttıran bir konumda olmalıydı. Bunu da sağlayacak ilk aşama RTÜK'ün hedef kitlelerini yakından tanıması olmalıdır. Söz gelimi, belirli bir topluma atfedilen değer yargıları uzun zamanlı paylaşılan ortaklıklar sonucundaki kültürel birikimlerden nasiplenerek oluşur. RTÜK mevzuatına bakıldığında, denetleme kriterlerinin genel geçer değer

yargılarını kapsamaya çalışmasının yani sıra devletin ve toplumsal düzenin kırılgan olduğu veya olabileceği hususları öngördüğü anlaşılmaktadır. Bilmemek fakat öngörmek, her ne kadar tutarlı ve doğru olsa da katılımcılığı engelleyebilen bir süreçtir. Bununla birlikte, toplumsal normlar ve değerler sürekli değişim halindedir. Bu değişimi, özneleri muhatap almadan okumaya çalışmak yukarıdan ya da aşağıdan politiklerin geliştirilmesine neden olur. Oysa, RTÜK gibi en mahrem alanda öznelerin yapım aşamasına doğrudan müdahil olamadıkları içeriklerin düzenlenmesi ve denetlenmesinden sorumlu bir kurumun, aşağıdan ya da yukarıdan değil, tam karşıya bakarak politikalarını ve karar alım süreçlerini geliştirmesi gereklidir. Bu nedenle paydaşların gündelik hayat pratiklerinin ve kamusal alanda sunmak üzere benimsemiş bulundukları kimliklerin yakından tanınacağı etnografik çalışmaların RTÜK tarafınca yürütülmesi büyük önem taşımaktadır. Ne tür içeriklerin rahatsızlık uyandırdığından ziyade, nedenler ve nasılların kavramsallaştırıldığı bir araştırma, RTÜK'ün paydaşlarına yönelik katılımcılığı arttırması bakımından önem arz etmektedir. Diğer bir deyişle, izleyici öznelerin müdahale etme eşiklerinin bilinmesi, denetleme stratejilerinin daha yerinde geliştirilmesini sağlayacaktır. Bu çalışma, Vatandaş Bildiri Sistemi'ne gelen şikâyetlerin paydaşları tanımaya dönük bir ilk adim olacağını göstermeye çalışmıştır.

Bir başka husus, RTÜK çatısı altında toplanan vatandaş bildirimlerinin istatistiki bilgi sağlama dışında anlamlı bir işlevinin olmamasıdır. Oysa, istatistiki bilgi verimli kullanıldığında kalkınma ve gelişme için önemli bir güçtür. RTÜK bünyesinde kurumsal olarak şimdiye kadar yürütülen çalışmalar, vatandaş bildirimlerinin okunması üzerindedir. Hiç kuskusuz, bu çaba bile hedef grubun önceliklerinin, toplumsal değerlerin, kırılgan grupların ya da onların refakatçilerinin yayın içeriklerine yaklaşımını anlamakta önemli bir kaynaktır. Ancak, söz konusu verilerin başka parametrelerle ilişkisinin ölçülmesi veya yorumlanması hem RTÜK'ü bir şikâyet mercii olmaktan kurtararak düzenleme ve denetleme faaliyetlerini daha yerinde yürütmesini sağlayacak hem de önemli bir bilimsel bilgi üretilmesine katkı sağlayacaktır. Söz gelimi, şikâyet başvurusunda bulunan vatandaşların sosyo-ekonomik bilgileri üzerinden şikâyet konularına göre yapılacak bir gruplamanın arasındaki olası organik bağlantılar, kişilerin kamusal alanda kontrolleri dışında

karşılaştıkları olgulara yaklaşımları ile ilgili bilgiler verebilir. Bu da temelde insanların sınıfsal pozisyonlarını yok sayarak onların bireyselleşme sürecini tamamlamış özneler olarak politika üretim süreçlerine katılımlarını hedefleyen yönetişim anlayışının ideallerine hizmet edebilir. Bununla birlikte, bu tür bir çalışma bireylerin öz denetim mekanizmalarının hangi aşamada devreye girip hangi aşamada onları bir üst merciine yönlendirdiğini anlamada faydalı olabilir. Muhatap alınan öznelerin öz denetim mekanizmalarının gelişimine katkı sağlayacak çalışmalar, onların bireyselleşme sürecini geliştireceği için son derece değerlidir. Öyle ki, tepeden ya da aşağıdan kişilere yönlendirilen buyruklara ve beklentilere, engellemelere göre kamusal alanda eyleyen ve dolayısıyla kendi sınırlarının herkes tarafından kanıksanmasını emreden-gözeten ve neticede demokratik süreçleri sekteye uğratan kişiler yerine, mahreminde eleştirel bir gözle medya ürünlerini tüketen öznelerin bulunması, yalnızca RTÜK bünyesinde değil, tüm kamusal alanda ortak denetim mekanizmalarının geliştirilmesine katkı sağlayacaktır. Bu minvalde, RTUK payesinde öz denetime denk düşen medya okur yazarlığının bilinirliğinin artırılması büyük fayda sağlayacaktır.

RTÜK mevzuatı incelendiğinde, RTÜK'ün temelde iki hedef grubu olduğunun anlaşıldığına tezin içeriğinde değinilmişti. Ancak görünen odur ki, her iki grup da birbiriyle doğrudan iletişim halinde değildir. Dolayısıyla, ortak denetim anlayışı göz önünde bulundurulduğunda bu durum büyük bir eksiklik olarak karsımıza çıkmaktadır. Yayın politikalarının belirlenmesinde en önemli hususlardan birisi de izleyici kitlelerin bulundukları toplumsal bağlam üzerinden dile getirdikleri talep ve şikâyetler olmalıdır ya da yayıncıların ürettikleri ürünlerin kişilerin mahremiyetine tecavüz niteliği taşımadığını açıkladıkları bir düzlem olmalıdır. Bireyler içerisinde bulundukları tarihsel ve toplumsal koşullar ekseninde edindikleri kodların saldırı ya da tehlike altında olduğunu hissettikleri anda bir rahatsızlık hissederler ve yetkili makama taleplerini dile getirirler. Diğer bir deyişle, RTÜK'ün bir bakıma aracı olma gibi bir işlevi bulunmaktadır. Bununla birlikte, talep ve şikâyetlerin iletildiği mecraya ait olan toplumsal kodların politika belirlemede çok önemli bir rolü bulunmaktadır. Öyle ki, bu alan anlaşılmadığı sürece yayın politikaları ile denetleme ve düzenleme alanları, yaptırımlar ne denli kuvvetli olursa olsun izleyici konumda bulunan etken öznelerin ihtiyaçlarını karşılamakta yetersiz kalmaya devam edecektir. Daha önce de

belirtildiği gibi, ortak denetim sistemi RTÜK bünyesinde henüz tam olarak kurumsal zeminde oluşturulamamış olsa da temel olarak Vatandaş Bildirim Sistemi ile ortak denetim yaklaşımına yakınsadığı bir alan üzerinden yürütülmektedir. Kişiler bu sisteme talep veya şikâyetlerini iletirken demografik bilgileri hakkında da bilgi vermektedir. Ne var ki demografik bilgilerin sembolleşmesi ile elde edilecek bir parametre ile şikâyet ya da taleplerin konularını bağdaştıracak bir çalışma henüz bulunmamaktadır. Böyle bir çalışmanın üretilerek özellikle medya hizmet sağlayıcıları ile paylaşılmasıyla veya medya hizmet sağlayıcılarıyla bu tür bir çalışmanın yürütülmesinde ortaklık geliştirilmesi ile çok daha sağlıklı bir politika üretim süreci gerçekleşecektir.

Ortak denetim sistemi bireylerin edilgen eylenmiş pozisyondan etken eyleyen pozisyona taşınmalarında önemli bir basamak olarak düşünülmelidir. Öyle ki, bireyler aradaki her türlü taşeron kişiliği tamamen ortadan kaldırarak yetkili merci ile birebir bilgi alışverişinde bulunabilmeliler. Bu minvalde, ortak denetleme mekanizmasının Vatandaş Bildiri Sisteminin ötesinde, belki farklı mecralarda farklı toplumsal kesimlerin temsiliyetinin sağlandığı katılımcılığın arttırılarak politika üretim süreçlerine de eyleyici olarak katılımlarının sağlanması amacıyla çok daha geliştirilmesi, sistemden süzülen bilgilerin gerek görülen muhataplarla periyodik olarak paylaşılması ve bireylerin özel alanlarında daha eleştirel bir gözle izleme faaliyetlerini yürütmelerinin teşvik edilmesi gerekmektedir. Bunun bir yolu, Üst Kurul'da hedef grupların, yani bireylerin ve medya hizmet sağlayıcıların sivil toplum örgütlerince belirlenen temsilcileri aracılığıyla Üst Kurul'da temsil edilmelerini sağlamak olabilir. Her ne kadar, Üst Kurul, Türkiye Büyük Millet Meclisindeki temsil oranlarına öykünerek oluşturulmuş olsa da vatandaş bildirimlerinin yoğunluğu ve çeşitliliği bu temsilin amacına hizmet etmekte yetersiz kaldığını göstermektedir. Dolayısıyla, bu konuda yeni bir stratejinin geliştirilmesi demokratikleşme adına önemlidir. Ne var ki, yapısal bir dönüşüme işaret eden bu hususun metodu, bu çalışmanın sınırlarını aşmaktadır.

Mevcut duruma bakıldığında, Radyo ve Televizyon Üst Kurulu ile izleyiciler Vatandaş Bildiri Sistemi üzerinden irtibata geçtiği anda Üst Kurul, bağımsız

düzenleyici ve denetleyici kurum olma düsturundan ziyade, şikâyetleri kabul eden bir kolluk kuvveti kurumu gibi görülmektedir. Nitekim, her ne kadar içeriklerin yasaklanmasına ilişkin kararlar çoğunlukla Üst Kurul tarafından verilmiyor olsa da RTÜK, dışarıda yasakçı bir kurum olarak görülmektedir; oysa bilakis, demokrasiyi güçlendirmek amacıyla, ihtiyaç dahilinde var olmuş bir kurumdur. Öyle ki, her sene binlerce şikâyet metni aracılığıyla RTÜK'le binlerce kişi iletişime geçiyor olsa da bunlardan bir tanesi bile takdir-teşekkür ekseninde değildir; tıpkı, hiçbir karakolun sundukları hizmet için sivil vatandaşlarca ve bireysel gezilerle teşekkür amacıyla ziyaret edilmemesi gibi. Bireyler, Vatandaş Bildiri Sistemini yalnızca şikâyet etmek amacıyla kullanmaktadır. Var oluş nedenlerine ilişkin politika ve yaptırım üretmek amacıyla, RTÜK'ün hedef gruplarını yakinen tanıması, onlarla doğrudan ve organik bağ kurması ve bu bağ üzerinden yeni bir denetleme stratejisi geliştirmesi, katılımcı demokrasiyi teşvik eden, ideal bir bağımsız düzenleme ve denetleme kurumu haline gelmesine katkı sağlayacaktır. Bu sayede, RTÜK ideal haliyle bir ortak denetim stratejisi geliştirebilecektir.

KAYNAKÇA

BASILI KAYNAKLAR

Adamson, Walter L. (1980), Hegemony and Revolution – A study of Antonio Gramsci's Political and Cultural Theory, University of California Press, London.

Adorno, Theodor ve Max Horkheimer (2009), Kültür Endüstrisi: Kitlelerin Aldatılışı Olarak Aydınlanma, İletişim Yayınları, İstanbul.

Akıncı, Müslüm (1999), Bağımsız İdari Otoriteler ve Ombudsman, Beta Yayınları, İstanbul.

Althusser, Louis (1971), "Ideology and Ideological State Apparatuses", Lenin and Philosophy and Other Essays, Monthly Review Press. Erişim: https://www.marxists.org/reference/archive/althusser/1970/ideology.htm

Althusser, Louis (1994), İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları, İletişim Yayınları, İstanbul.

Ang, Ien (1985), Watching 'Dallas': Soap Opera and the Melodramatic Imagination, Methuen, London.

Atwell, John .E. (1969), "Husserl on Signification and Object", American Philosophical Quarterly, Vol. 6, No. 4.

Bal, Mieke ve Norman Bryson (1991), Semiotics and Art History: A Discussion of Signs and Senders, ed. Donald Preziosi, The Art of Art History: A Critical Anthology, Oxford History of Art, New York.

Bates, Thomas R. (1975), "Gramsci and the Theory of Hegemony", Journal of the History of Ideas, Vol. 36, No. 2. pp. 351-366.

Bayramoğlu, Sonay, "Yönetişim Zihniyeti: Türkiye'de Üst Kurullar ve Siyasal İktidarın Dönüşümü", İletişim Yayınları Araştırma Serisi, 1. Baskı, İstanbul, 2005.

Becker, Marvin B. (1994), The Emergence of Civil Society in the Eighteenth Century, Indiana University Press, Bloomington.

Callinicos, Alex (2007), Toplum Kuramı, İletişim Yayınları, İstanbul.

Case Studies, Foundations of Qualitative Research in Education (2008), Erişim: http://isites.harvard.edu/icb/icb.do?keyword=qualitative&pageid=icb.page340344

Chandler, Daniel (2007), Semiotics: The Basics, Oxon, Routledge.

Coşkun, Bayram (2002), "Türk Kamu Yönetiminde İdari Denetim Süreci Ve Bu Süreç İçinde Ortaya Çıkan Sorunlar", Türk İdare Dergisi, Sayı: 437.

Çarbuğa, Yakup (2010), Televizyon Yayınlarının Çocuklara Etkisi ve Medya Denetimi Kapsamında Simge-Sembol Uygulamaları, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Deleuze, Gilles ve Felix Guattari (1987), A Thousand Plateaus: Capitalism and Schizophrenia, University of Minnesota Press, Minneapolis.

Demokrasimiz için Çağdaş Bir Kurumsal Yapı, OMBUDSMAN, https://www.ekodialog.com/Makaleler/ombudsman-nedir-ombudsmanlik.html

Diler, Melike (2011), Televizyon Haberlerinde Tarafsızlık ve Nesnellik:

Eleştirel bir yaklaşım, Radyo ve Televizyon Üst Kurulu Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi, Ankara.

Douglas, Mary (1967), Purity and Danger, Routledge, New York.

Douglas, Mary (2012), Saflık ve Tehlike, Metis Yayinlari, İstanbul.

Durkheim, Emile (1974), Sociology and Philosophy, Routledge, New York.

Durmuş, Seda (2011), Türkiye'de ve Bazı Avrupa Ülkelerinde Ortak Denetim ve Öz

Denetim Uygulamaları, Radyo ve Televizyon Üst Kurulu Basılmamış Uzmanlık Tezi, Ankara.

Dursun, Çiler (2004), "Haberde Gerçekliğin İnşa Edilmesi Ne Demektir?", Haber, Hakikat ve İktidar İlişkisi, Der. Çiler Dursun, Elips Yayınları, İstanbul.

Freud, Sigmund (1938), The Basic Writings of Sigmund Freud, Modern Library, New York.

Gramsci, Antonio (1971), Selections From the Prison Notebooks, ElecBooks, Londra.

Güngör, Süleyman (2001), "Althusser'de İdeoloji Kavramı", Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, C. 6, S. 2.

Habermas, Jurgen (1987), Knowledge and Human Interests, Polity Press, Cambridge.

Habermas, Jurgen (1995), "Kamusal Alan: Ansiklopedik Bir Makale", Ed. S.E.

Bronner ve D.M. Kellner, Critical Society and Theory: A Reader. Makalenin Türkçe çevirisi erişim: http://www.birikimdergisi.com/birikim-yazi/4966/kamusal-alanansiklopedik-bir-makale#.VvK_mMcVhFI

Hall, Stuart (2001), "Encoding, Decoding" ed. Simon During, The Cultural Studies Reader, Routladge, New York.

Hall, Stuart (2005), "İdeolojinin Yeniden Keşfi: Medya Çalışmalarında Baskı Altında Tutulanın Geri Dönüşü", ed. Mehmet Küçük, Medya İktidar, İdeoloji, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara.

Hançerlioğlu, Orhan (1992), Türk Dili Sözlüğü, Remzi Yayınları, İstanbul.

Hans – Bredow Institut (2006), Final Report Study on Co-Regulation Measures in the Media Sector.

Hopp, Walter (2008), "Husserl on Sensation, Perception, and Interpretation", Canadian Journal of Philosophy, Vol. 38, No. 2.

İşliyen, Mustafa (2014), "Kodlama-Kodaçımı Bağlamında Ak Parti 30 Mart 2014 Yerel Seçim Reklamlarinin İzleyiciler Üzerindeki Etkilerine Yönelik Alımlama Analizi: Nevşehir Örneği", İletişim ve Diplomasi, Özel Sayı, Erişim: http://www.iletisimvediplomasi.com/kodlama-kodacimi-baglaminda-ak-parti-30-mart-2014-yerel-secim-reklamlarinin-izleyiciler-uzerindeki-etkilerine-yonelik-alimlama-analizi-nevsehir-ornegi/

Kızıl, Neşe Erkeli (1988), İletişim Özgürlüğü ve Medyada Oto-Kontrol, Beta Yayınları, İstanbul.

Köklü, Nilgün(?), Örnek Olay Çalışma Metotları, Erişim: http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/40/491/5792.pdf

Köse, H.Ömer (2007), Dünya'da ve Türkiye'de Yüksek Denetim, 145. Yıl Yayınları, Ankara.

Macionis, John J. ve Linda M. Gerber (2010), Sociology - 7th Canadian Edition, Pearson Education, Toronto.

Maranda, P. (2005), "The Dialectic of Metaphor: An Anthropological Essay on Hermeneutics", ed. Susan Rubin Sulieman ve Inge Crosman, Reader in the Text, Princeton University Press, New York.

McGonagle, Tarlach (2002), "Co-Regulation of the Media in Europe: The Potential for Practice of an Intelligable Idea", IRIS Plus- Legal Observations of the European Audiovisual Observatory, Issue 2002.

Monaco, James (1981), How to Read a Film, Oxford University Press, New York.

Mora, Necla (2008), "Medya ve Kulturel Kimlik", Uluslararasi Insan Bilimleri Dergisi, Cilt: 5 Sayi: 1.

Morton, Adam David (1988), Unravelling Gramsci, Pluto Press, London.

Özdemir, Sadi (1998), Medya Emperyalizmi ve Kuresellesme, Timaş Yayınları, İstanbul.

Palzer, Carmen ve Alexzander Scheuer (2003), "Self Regulation, Co-regulation, Public Regulation", Ed. Cecilia von Feilitzen, Ulla Carlsson, Promote or Protect?

Perspectives on Media Literacy and Media Regulations- Yearbook 2003, Nordicom, Gotheburg.

Parsons, Talcott ve Robert Feed Bales (1936) Family Socialization and Interaction Process, Routladge, Great Britain.

Pierce, Charles Sanders (1931), Collected Papers, Harvard University Press, Cambridge.

Radyo ve Televizyon Üst Kurulu, 2016 Vatandaş Bildirimleri Raporu, Ankara, 2016.

Radyo ve Televizyon Üst Kurulu, RTÜK 2016-220 Stratejik Planı, 2016.

Rauing, Gerald (2013) "Kitlelerin Aldatılışı Olarak Yaratıcı Endüstriler", Skop Dergi, Sayi: 4. erişim: http://www.e-skop.com/skopdergi/kitlelerin-aldatilisi-olarakyaratici-endustriler/1306

Saussure, Ferdinand de (1983), Course in General Linguistics, Duckwarth, London.

Sennett, Richard (2010), Kamusal İnsanın Çöküşü, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

Simmel, Georg (2005), Philosophy of Money, ed. David Frisby, Routledge, London. Steven, Lukes (1974), Power: A Radical View, Macmillan, Londra.

Vural, Sacide, "Kitle İletişiminde Denetim Stratejileri", Bilim Yayınları, Ankara, 1994

6112 Sayılı Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayın Hizmetleri Hakkında Kanun, 15/02/2011, 27863 Sayı ve 03/03/2011 Tarihli Resmi Gazete.

ELEKTRONİK KAYNAKLAR

http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/40/491/5792.pdf

http://isites.harvard.edu/icb/icb.do?keyword=qualitative&pageid=icb.page340344

http://publicculture.org/articles/view/22/1/this-is-not-a-pipe-the-treacheries-ofindigenous-housing

http://theculturetrip.com/north-america/usa/articles/andy-warhol-and-his-artisticinfluence/

http://www.e-skop.com/skopdergi/kitlelerin-aldatilisi-olarak-yaraticiendustriler/1306

http://www.iletisimvediplomasi.com/kodlama-kodacimi-baglaminda-ak-parti-30-Mart-2014-yerel-secim-reklamlarinin-izleyiciler-uzerindeki-etkilerine-yonelikalimlama-analizi-nevsehir-ornegi/

http://www.kamudenetcisi.com/kamu-denetciligi-uzmani-ve-uzman-yardimcilari/

http://www.learn.columbia.edu/saussure/

http://www.milliyet.com.tr/magazada-izdiham-magazin-2142965/

http://www.rtuk.org.tr/#

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&kelime=OTOSANSÜR

http://www.theartstory.org/artist-warhol-andy.htm

https://explorable.com/case-study-research-design

https://www.ekodialog.com/Makaleler/ombudsman-nedir-ombudsmanlik.html

https://www.marxists.org/reference/archive/althusser/1970/ideology.htm

ÖZET

Bireyler toplumsallaşma süreçleri boyunca içinde yaşadıkları topluma ait kültürel norm ve değerleri özümserler. Özümsedikleri değerler kapsamında aldıkları mesajları yorumlarlar ve anlam üretirler. Bu bağlamda bireysel düzlemde üretilen anlamların toplumsal bağlamlardan bağımsız olduğu düşünülemez. Öyle ki, kamusal ve özel alanlarda eyleme geçerken bile öğrenerek benimsedikleri çerçevenin kodlarına uygun olarak hareket ederler. Bahsedilen norm ve değerlerle çelişen herhangi bir bağlamla karşılaştıklarında savuşturma, değiştirme ya da topyekûn reddetme gibi stratejiler geliştirirler. Kitle iletişimin yaygınlaşmasıyla birlikte bireyler özellikle televizyon programları aracılığıyla sunulan mesajlar karşısında görece savunmasız hale gelmişlerdir. Öyle ki, iletilen mesajların birincil muhatabı konumunda olmalarına rağmen etken-özne konumları basite indirgenerek verilen mesajı istenen bağlamda yorumlamaya zorlanmışlardır. RTÜK bünyesinde geliştirilen ortak denetim sistemi sayesinde bireyler yayın politikaları hakkındaki görüşlerini bağımsız denetleyici konumda olan RTÜK ile doğrudan paylaşma olanağı bularak eyleyen fail konumlarını pekiştirmişlerdir. Mevcut durumda yalnızca uygulama aşamasında etkili oldukları görülse de sistemin geliştirilmesiyle birlikte politika üretim süreçlerine müdahil olmaları da olasıdır. Bu tezde ilk olarak bireyin toplumsal norm ve değerleri öğrenim süreci ele alınmıştır. Daha sonra toplumsal kodlarının oluşum aşamaları incelenerek iletileri yorumlama şekilleri üzerinde durulmuştur. Böylece, bireylerin denetleme sürecine ne tür bir arka planla dâhil oldukları anlaşılabilir hale gelmiştir. Son olarak, düzenleyici ve denetleyici bağımsız bir kurum olan RTÜK bünyesinde kurulmuş ortak denetim sistemine bireylerin ne şekilde dâhil oldukları ve etkileri örnek bir olay üzerinden incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kodaçımlama, Denetleme, Kamusal Alan, Ortak Denetim Sistemi

ABSTRACT

Individuals internalize cultural norms and values which belong to the society that they live in during their socialization processes, They generate a social framework and interpret the messages of everyday life in line to this framework . In this sense, the societal and individualistic levels of World of meaning are mutually established. Thus, individuals behave both in the public and private spaces parallel to the codes of the social framework that they get used to. When they confront with issues that are opposite to internalized norms and values, they generate such strategies as changing, parrying, or refusing totally. In addition to the occupation of mass communication, individuals have become relatively vulnerable to the messages that they are exposed to via televisions or radios. Although they have been primary respondent of the media productions, their active-subject positions have been underestimated, and they have been obliged to absorb the given messages directly. Individuals were able to reinforce their active-agent position through reporting their anxieties about the media productions to RTÜK, which stands as an independent regulatory council, thanks to the co-control system. Even though they only have an impulsary effect for the monitoring process, it is possible that they may take part in the policymaking process, on the condition that the system is enhanced. In this thesis, the processes of individuals' mastering process on social norms and values is handled. Then, the construction processes of the social codes are analyzed to understand the World of meaning schemes. Therefore, the background of controlling mechanisms on individualistic level becomes understandable. Lastly, the way that individuals become parts of the controlling mechanisms and their impacts on RTÜK's outputs was analyzed through case study.

Key Words: Encoding, Decoding, Controlling, Co-Controlling System

ÖZGEÇMİŞ

1987 yılında Ankara Keçiören'de doğdum. İlköğrenimimi Ankara Hacı Mustafa Tarman İlköğretim Okulunda, liseyi Ankara Kanuni Lisesi ve İhsaniye Lisesinde 2005 yılında bitirdim. Aynı yıl girmiş olduğum Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyoloji Bölümünden 2010 yılında mezun oldum. Aynı yıl Ekim ayı itibariyle uzman olarak görev yaptığım Güney Marmara Kalkınma Ajansından 2013 yılı Mart ayında ayrılarak Radyo ve Televizyon Üst Kurulunda Uzman Yardımcısı olarak görev yapmaya başladım. Eş zamanlı olarak başladığım Boğaziçi Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılapları Enstitüsünde yüksek lisans eğitimimi tamamladım. İzleme ve Değerlendirme Dairesindeki uzman yardımcılığı görevime devam ediyorum. İyi derecede İngilizce biliyorum.

.